

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА»

INTERNATIONAL
SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА»

№ 15 (77) / 2019
2 том

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА»**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA»**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА»**

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22444-12344ПР*

Збірник наукових праць

№ 15 (77)

2 том

Київ 2019

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Turkish Education Index; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: **Index Copernicus International (ICI); Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Open Academic Journals Index; Research-Bib; Turkish Education Index; Polish Scholarly Bibliography; Electronic Journals Library; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky; InfoBase Index; Open J-Gate; Academic keys; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); CrossRef.**

В журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем сучасної науки.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

Редакція:

Головний редактор: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)
Випускаючий редактор: **Золковер Андрій Олександрович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)
Секретар: **Колодич Юлія Ігорівна**

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)
Заступник голови редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Київ, Україна)
Заступник голови редакційної колегії: **Тарасенко Ірина Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Розділ «Економічні науки»:

Член редакційної колегії: **Алієв Шафа Тифліс огли** — доктор економічних наук, професор, член Ради — науковий секретар Експертної ради з економічних наук Вищої Атестаційної Комісії при Президентові Азербайджанської Республіки (Сумгаїт, Азербайджанська Республіка)

Член редакційної колегії: **Баланюк Іван Федорович** — доктор економічних наук, професор (Івано-Франківськ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бардаш Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бондар Микола Іванович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Вдовенко Наталія Михайлівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гоблик Володимир Васильович** — доктор економічних наук, кандидат філософських наук, професор, Заслужений економіст України (Мукачеве, Україна)

Член редакційної колегії: **Гринько Алла Павлівна** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Гуцаленко Любов Василівна** — доктор економічних наук, професор (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Дерій Василь Антонович** — доктор економічних наук, професор (Тернопіль, Україна)

Член редакційної колегії: **Денисенко Микола Павлович** — доктор економічних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної академії інвестицій і економіки будівництва, академік Академії будівництва України та Української технологічної академії (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Дмитренко Ірина Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Драган Олена Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Еміне Лейла Кият** — доктор економічних наук, доцент (Туреччина)

Член редакційної колегії: **Єфіменко Надія Анатоліївна** — доктор економічних наук, професор (Черкаси, Україна)

Член редакційної колегії: **Заруцька Олена Павлівна** — доктор економічних наук, професор (Дніпро, Україна)

Член редакційної колегії: **Захарін Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, старший науковий співробітник, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зеліско Інна Михайлівна** — доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зось-Кіор Микола Валерійович** — доктор економічних наук, професор (Полтава, Україна)

Член редакційної колегії: **Ільчук Павло Григорович** — доктор економічних наук, доцент (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Клочан В'ячеслав Васильович** — доктор економічних наук, професор (Миколаїв, Україна)

Член редакційної колегії: **Копилюк Оксана Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Кравченко Ольга Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Курило Людмила Ізидорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Кухленко Олег Васильович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лойко Валерія Вікторівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоханова Наталя Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Малік Микола Йосипович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Мігус Ірина Петрівна** — доктор економічних наук, професор (Черкаси, Україна)

Член редакційної колегії: **Мухсінова Лейла Хасанівна** — доктор економічних наук, доцент (Оренбург, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Ниценко Віталій Сергійович** — доктор економічних наук, доцент (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Олександр Васильович** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Осмятченко Володимир Олександрович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Охріменко Ігор Віталійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Паска Ігор Миколайович** — доктор економічних наук, професор (Біла Церква, Україна)

Член редакційної колегії: **Разумова Катерина Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Рамський Андрій Юрійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Селіверстова Людмила Сергіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Скрипник Маргарита Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Смолін Ігор Валентинович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сунцова Олеся Олександрівна** — доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Танклевська Наталія Станіславівна** — доктор економічних наук, професор (Херсон, Україна)

Член редакційної колегії: **Токар Володимир Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Тульчинська Світлана Олександрівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Хахонова Наталія Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Ростов-на-Дону, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Чижевська Людмила Віталіївна** — доктор економічних наук, професор (Житомир, Україна)

Член редакційної колегії: **Чубукова Ольга Юріївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Шевчук Ярослав Васильович** — доктор економічних наук, старший науковий співробітник, доцент (Нововолинськ, Волинська обл., Україна)

Член редакційної колегії: **Шинкарук Лідія Василівна** — доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Шпак Валентин Аркадійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Беялов Талят Енверович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Скриньковський Руслан Миколайович** — кандидат економічних наук, член-кореспондент Української академії наук (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Peter Bielik** — Dr. hab. (Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Eva Fichtnerová** — University of South Bohemia in České Budějovice (Чеська Республіка)

Член редакційної колегії: **József Káposzta** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Henrietta Nagy** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Venelin Terziev** — Professor Dipl.Eng., PhD, доктор наук з національної безпеки, доктор економічних наук, член-кореспондент Російської академії природної історії (Русе, Болгарія)

Член редакційної колегії: **Anna Törő-Dunay** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Mirosław Wasilewski** — Dr. hab., Associate professor WULS-SGGW (Польща)

Член редакційної колегії: **Natalia Wasilewska** — Doctor of Economic Sciences, professor UJK (Польща)

Розділ «Юридичні науки»:

Член редакційної колегії: **Арістова Ірина Василівна** — доктор юридичних наук, професор (Суми, Україна)

Член редакційної колегії: **Бондаренко Ігор Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Братислава, Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Галуцько Валентин Васильович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гиренко Інна Володимирівна** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Глушков Валерій Олександрович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Головко Олександр Миколайович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Грохольський Володимир Людвигович** — доктор юридичних наук, професор (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Мустафазаде Айтен Інглаб** — доктор юридичних наук, професор, директор Інституту права та прав людини Національної Академії Наук Азербайджану, депутат Міллі Меджлису Азербайджанської Республіки (Азербайджан)

Член редакційної колегії: **Іманли Магомед Нагі** — доктор юридичних наук, професор (Азербайджан)

Член редакційної колегії: **Калюжний Ростислав Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Клемпарський Микола Миколайович** — доктор юридичних наук, професор (Кривий Ріг, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоредана Джані Агуїре** — доктор права, професор (Італійська Республіка)

Член редакційної колегії: **Лоренцмайєр Штефан** — доктор юридичних наук, професор (Аугсбург, Федеративна Республіка Німеччина)

Член редакційної колегії: **Макарова Тамара Іванівна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Мельничук Ольга Федорівна** — доктор юридичних наук, доцент (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Овчарук Сергій Станіславович** — доктор юридичних наук (Запоріжжя, Україна)

Член редакційної колегії: **Омельчук Василь Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Остапенко Олексій Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Пивовар Юрій Ігорович** — доктор філософії в галузі права, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Позняков Спартак Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Ірпінь, Україна)

Член редакційної колегії: **Світличний Олександр Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сидор Віктор Дмитрович** — доктор юридичних наук, професор (Чернівці, Україна)

Член редакційної колегії: **Таранова Тетяна Сергіївна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Мушенко Віктор Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Анатолій Юхимович** — кандидат юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Фунта Рагіслав** — кандидат юридичних наук, доцент (Сладковічово, Словачка Республіка)

Член редакційної колегії: **Хіміч Ольга Миколаївна** — кандидат юридичних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Легенький Микола Іванович** — кандидат педагогічних наук, доцент (Київ, Україна)

ЗМІСТ
CONTENTS
СОДЕРЖАНИЕ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

- Войнова Христина Володимирівна**
ПРОБЛЕМИ ТРАНСПОРТНО-РОЗПОДІЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКОГО ПРИДУНАВ'Я
В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ КОРИДОРІВ 9
- Гринчишин Ярослав Миколайович, Тимошечкін Олександр Ярославович**
ФІНАНСОВІ РИЗИКИ ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ОСНОВИ
УПРАВЛІННЯ 13
- Плантова Анастасія Андріївна, Русіна Юлія Олександрівна**
ОБҐРУНТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ РІШЕНЬ ПІДПРИЄМСТВА І ПРОГНОЗУВАННЯ
ЇХ НАСЛІДКІВ 19
- Примуш Юлія Сергіївна, Радько Наталя Олександрівна**
ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБЛІКУ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ ЗГІДНО МІЖНАРОДНИХ
ТА НАЦІОНАЛЬНИХ СТАНДАРТИВ 24
- Радіонова Наталія Йосипівна, Білоус Катерина Сергіївна**
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ ГРОШОВИХ
КОШТІВ 28
- Сухорукова Олександра Дмитрівна, Матюха Микола Миколайович**
ПРОБЛЕМАТИКА ОБЛІКУ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВІ ТА ШЛЯХИ
ЇЇ ВИРІШЕННЯ 35
- Шиндирук Іван Петрович, Соляр Олена Ярославівна**
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИЗОВИХ ПРОЦЕСІВ У ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ 39

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

- Алексанян Карина Араїківна, Червякова Олена Борисівна**
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ БУЛІНГУ УЧАСНИКІВ
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ 47
- Бережний Олександр Іванович**
УЧАСТЬ ЗАХИСНИКА В ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 51
- Буряк Ярослав Ярославович**
ДО ПОНЯТТЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ В ПУБЛІЧНО-СЕРВІСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ 58

Крапив'янська Вікторія Вячеславівна, Мельниченко Владислав Сергійович
АНАЛІЗ СТУПЕНЯ ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ
У СФЕРІ ЗМІНИ КЛІМАТУ 61

Лисак Іван Володимирович, Тарасова Ірина Вікторівна
ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ І СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК ПРИМУШУВАННЯ
ДО ВИКОНАННЯ ЧИ НЕВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ 65

Лозо Олена В'ячеславівна, Сільченко Вероніка Віталіївна
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ
ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ 73

Матвеев Александр Вікторович
ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ТА ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ 77

Осіньська Дар'я Сергіївна, Осітрова Юлія Олександрівна
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕРОБЛЕННЯ ВІДХОДІВ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ
КРАЇНАХ 81

Петренко Олександр Миколайович
ПОТЕНЦІАЛ ЗАСТОСУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ
МІСЬКОГО ПАСАЖИРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ 86

Таран Анастасія Юріївна, Білецька Людмила Миколаївна
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ОПЛАТИ ПОСЛУГ АДВОКАТА У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ
УКРАЇНИ 93

Ткач Дарина Костянтинівна, Жук Аліна Вадимівна
РЕАЛІЗАЦІЯ СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ЯКОСТІ АТМОСФЕРНОГО
ПОВІТРЯ В УКРАЇНІ 97

Цимбаліста Ольга Ігорівна, Абдюханова Анастасія Ірфанівна,
Єрмолаєва Тетяна Вікторівна
КОДИФІКАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЯК ШЛЯХ ПРИВЕДЕННЯ
ЙОГО У ВІДПОВІДНІСТЬ ДО ВИМОГ ЄС..... 102

Чернєва Катерина Борисівна
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ
СОЮЗІ..... 106

УДК 330

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Войнова Христина Володимирівна

здобувач вищої освіти

Факультету управління і технологій

Державного університету інфраструктури та технологій

Войнова Кристина Владимировна

соискатель высшего образования

Факультета управления и технологий

Государственного университета инфраструктуры и технологий

Voinova Khrystyna

Higher Education Applicant of the

Faculty of Management and Technology of the

State University of Infrastructure and Technology

ПРОБЛЕМИ ТРАНСПОРТНО-РОЗПОДІЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКОГО ПРИДУНАВ'Я В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ КОРИДОРІВ

ПРОБЛЕМЫ ТРАНСПОРТНО-РАСПРЕДЕЛИТЕЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА УКРАИНСКОГО ПРИДУНАВЬЯ В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ТРАНСПОРТНЫХ КОРИДОРОВ

PROBLEMS OF TRANSPORT DISTRIBUTION POTENTIAL OF THE UKRAINIAN TRANSDANUBIA IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL TRANSPORT CORRIDORS

Анотація. Проаналізовано транспортно-розподільчого потенціалу українського Придунав'я в системі міжнародних транспортних коридорів.

Ключові слова: Українське Придунав'я, міжнародні транспортні коридори, трансєвропейська транспортна мережа.

Аннотация. Проанализированы транспортно-распределительного потенциала украинского Придунавья в системе международных транспортных коридоров.

Ключевые слова: Украинское Придунавье, международные транспортные коридоры, трансевропейская транспортная сеть.

Summary. The transport and distribution potential of the Ukrainian Transdanubia in the system of international transport corridors is analyzed.

Key words: The Ukrainian Transdanubia, international transport corridors, the trans-European transport network.

Постановка проблеми. Регіон Придунав'я виділяється своїм особливим геополітичним і гео-економічним положенням, де перетинаються різні інтереси не тільки України, Молдавії і Румунії, але і безлічі інших країн.

Останні геополітичні зміни в Чорноморському регіоні, а саме членство Румунії і Болгарії в Європейському союзі дали ЄС вихід до Чорного моря.

Для України це означає не тільки переваги близькості до Європейського союзу, але і припускає певні

ризиків. Основний ризик полягає в конкуренції між державами Чорноморського басейну, і в першу чергу за вантажопотоки.

Положення України в цій ситуації критичне. Перш за все, це пов'язано з тим, що впродовж багатьох років не приділялася належна увага такому стратегічно важливому регіону як Українське Придунав'я. Маючи значний транспортний-розподільний потенціал, цей регіон, завдяки виходу до річки Дунай, був і залишається нашим південним вікном до Європи.

Актуальність теми полягає в залученні портів Придунав'я до міжнародних транспортних коридорів.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми транспортно-розподільчого потенціалу українського Придунав'я в системі міжнародних транспортних коридорів висвітлена в працях таких вчених, як: Балобанов А. О., Гончаров М. Ю., Котлубай М. І., Котлубай О. М., Макушев П. А., Примачов М. Т., Постан М. Я., Степанов О. М., Тараканов Н. Л., Цветов Ю. М. Вінніков В. В., Гармаш Н. А. та ін.

Мета статті. Аналіз транспортно-розподільчого потенціалу українського Придунав'я в системі міжнародних транспортних коридорів і новий підхід до розвитку транспортної інфраструктури в ЄС, головна мета якого — створення трансєвропейської транспортної мережі (TEN-T).

Виклад основного матеріалу. Європа зацікавлена в створенні якісних транспортних зв'язків і послуг, без яких торгівля між Заходом і Сходом не може нормально розвиватися. Перевантаженість традиційних маршрутів обґрунтовує необхідність розвитку що існують і формування нових логістичних маршрутів.

У цьому об'єктивно зацікавлені і країни Придунав'я. Щоб забезпечити в регіонах збалансоване економічне зростання, необхідне наступне:

- пов'язати периферійні зони регіону з економічними центрами Європи і Чорного моря;
- створити сучасну портову інфраструктуру і наземні зв'язки з автомобільними дорогами і залізницями;
- утримувати вартість перевезень на мінімальному рівні, оскільки низькі витрати на транспорт привернуть вантажоперевізчиків, а це сприятиме перетворенню портових систем Придунав'я на найважливіший транспортний вузол міжнародних перевезень.

Обсяги вантажопереробки портів Рені, Ізмаїл і Усть-Дунайськ складала в кінці 80-х років майже 20 млн. тонн, а вже в 2007 році менше 10 млн. тонн, тобто знизилася більш ніж в 2 рази. Сукупний виробничий потенціал портів Придунав'я використовується не більше ніж на 30–40%. Найбільший резерв пропускної спроможності має Ренійський порт (до 14 млн. тонн).

Серед Придунайських морських портів Ізмаїл демонструє позитивну динаміку розвитку і через декілька років може вийти на плановану проектну потужність, яка складає майже 8 млн. тонн.

В середині XIX століття міжнародна організація — Європейська Дунайська Комісія (ЄДК) почала будівництво Сулінського судноплавного каналу, який дозволив би морським судам заходити до Дунаю. З цією метою було випрямлено 10 ділянок дуже звивистого Сулінського гирла і зрізано 27 закрутів, довжина штучних каналу складала 31 км., а сам Сулінський рукав став коротший на 21 км. і перетворився майже на прямолінійний. Головним об'єктом

Сулінського судноплавного каналу стала кам'яна струянаправляюча гребля у мису Ізмаїльський чатал в місці, де Великий Дунай розгалужується на Килійське і Тульчинське гирла.

В результаті будівництва цих гідротехнічних споруд в румунські Сулінське і Георгіївське гирла був направлений додатковий потік дунайської води, відповідно, через Килійське гирло води протікати стало менше. Крім того, цей процес виявився не одноразовим і постійним, а довготривалим і наростаючим, що викликало швидке відмирання рукавів в нерумунській частині дунайської дельти — в Килійській дельті. В даний час їх залишилося всього 13 з 56 або 73. І цей процес продовжується, причому з наростанням. Прискорена деградація гирл Килійської дельти викликана, без жодного сумніву, будівництвом в румунській частині дунайської дельти другого судноплавного каналу — Георгіївського, який будується за зразком Сулінського. В результаті, в українську частку дунайської дельти стала поступати ще менше води. Якщо в середині XIX століття через Килійське гирло протікало більше 70%, а через Тульчинське — близько 30% води дельти Дунаю, то в 1960 році в українські гирла поступало 62,5%, а на сьогоднішній день — вже менше 50%.

Однією з умов стабільної і перспективної роботи галузі є існування глибоководного суднового ходу через дельту Дунаю. Основною проблемою розвитку транспортного комплексу українського Придунав'я є непослідовна політика держави і вплив зовнішніх чинників. В цьому випадку оптимальним маршрутом є гирло «Швидке». За час функціонування глибоководного суднового ходу їм скористалася 957 судів, з них 48,4 під іноземним прапором. Проектна потужність першої черги складала 1750 судів, на повну потужність — 2550. Для порівняння: потужність нашого конкурента Сулімського каналу в Румунії обмежено 1500 судопроходами. Тариф проходження по Швидкому був 2,5 рази менше, ніж у конкурента. Крім того, через природне гирло «Швидке» є можливість здійснювати проводку судів цілодобово і одночасно в обох напрямках, що є індикатором конкурентоспроможності даного маршруту, а значить і його перспективності.

В той час, як в Європі успішно розвивається внутрішній водний транспорт, Україна, на жаль, до цих пір не приєдналася до найважливішої для річкового транспорту Європейської угоди (1966 р.). По судноплавних каналах Рейн — Майн — Дунай і розгалуженій системі внутрішніх водних шляхів і гирлових портів Амстердам, Роттердам, Антверпен, Констанца вантаж може бути доставлений внутрішнім водним транспортом практично по всій Європі. Для України перспективні внутрішні маршрути Одер — Вісла — Припять-Дніпро і Західна Двіна — Припять — Дніпро.

Розвиток міжнародних транспортних коридорів — одна з умов інтеграції в ЄС, курс на який узяла

і Україна, а також важлива форма реалізації її як транзитної держави.

Загальна ідея, принципи створення і функціонування міжнародної європейської мережі транспортних коридорів були сформульовані в деклараціях пан'європейських конференцій в 1991–2005 роках. Вони створювалися для забезпечення торговельно-економічних і соціальних зв'язків між Європейським союзом і країнами Центральної і Східної Європи.

Через Україну проходять і сполучають її з транспортними мережами Західної Європи наступні транспортні коридори:

- МТК № 3 — з Польщею і Німеччиною, забезпечуючи вихід до країн Бенілюкс, Франції і Великобританії;
- МТК № 5 через Угорщину, Словаччину і Хорватію — з Італією, Францією, Іспанією і Португалією;
- МТК № 7 річковий, проходить по Дунаю — з 11 країнами південної Європи;
- МТК № 9 проходить з півночі на південь — з Фінляндією, країнами Балтії, Білорусією, Молдовою, Румунією, Болгарією і Грецією.

Останнім часом велика увага приділяється розвитку трансконтинентальних транспортних зв'язків, зокрема, євразійських.

У Чорноморському регіоні для України 7-й міжнародний (водний) транспортний коридор має пріоритетне значення, який включає до 10 пан'європейських транспортних коридорів. Він гармонійно ув'язується з іншими транспортними шляхами міжнародного значення, що діють. Особливо перспективними є його зв'язки із залізничними, водними і повітряними колями України, Казахстану, Ірану і іншими східними країнами.

Відновлення української частки 7-го МТК сприяє інтеграційним процесам України з Європейським союзом; розвитку економічних зв'язків між європейськими і східними країнами; стратегічним і політичним інтересам України і її впливу на Причорноморський і Придунайський регіони.

Тому успішна інтеграція України в міжнародну економіку неможлива без стійкого розвитку національної транспортної системи і зростання обсягів транзитних перевезень.

Одним з найважливіших питань залишається повномасштабне включення в «План дій стратегічного розвитку Придунайського регіону» ЄС Придунав'я України. На жаль, в нім чітко визначені межі дії від Кельхайма (Німеччина) до меж чорноморського побережжя Румунії. План передбачає фінансування Придунайських регіонів без фактичного включення України. У нім широко і повно висвітлені перспективи розвитку і фінансування всіх сфер життєдіяльності народів, що населяють береги Дунаю в раніше певних межах. Вирішення ситуації, що створилася, починати потрібно з власних ресурсів і можливостей.

Сьогодні по приводу майбутнього України задається немало риторичних питань. До зовнішньої агре-

сії і політичної кризи додалася криза економічний. У прийнятій програмі Кабінету міністрів України нової транспортної політики немає, що неприпустимо для країни, що володіє таким транзитним потенціалом. Очевидно, що сьогодні до порядку денного варто включити питання про розвиток транзитного потенціалу України. Це питання тим більше актуальне в світлі підписання Угоди про асоціацію між Україною і ЄС, в якому міститься ряд положень, що стосуються роботи морегосподарського комплексу.

Наприклад, розділом 7 глави 6 Угоди визначаються принципи лібералізації сектора транспортних послуг. Так, в області міжнародних морських перевезень встановлюється режим найбільшого сприяння судам, які ходять під прапорами України або країн-членів ЄС або ж знаходяться в управлінні провайдера послуг, зареєстрованого в даних державах. Це, зокрема, розповсюджується на такі сфери, як доступ до портів, використання інфраструктури і портових послуг, послуг з обробки морських вантажів, складських послуг. Правда, проблема в тому, що судів під прапором України залишилося не так і багато. За роки незалежності тоннаж вітчизняного флоту скоротився в дев'ять разів. І поки що для відновлення флоту і статусу морської держави не було зроблено нічого. Тоді як обсяги світових морських перевезень зростають, в Україні роль морського транспорту катастрофічно падає. Питома вага морських перевезень в загальному вантажообігу складає 0,15%, а в пасажирських — 0,1%. Зрозуміло, що проблеми морського транспорту з'явилася не сьогодні, і вирішити їх за один рік не вдасться. Але якщо ми на ділі, а не на словах, прагнемо до інтеграції в ЄС, то нам слід звернути увагу на загальноєвропейські тенденції, зокрема на те, яку увагу Європа приділяє розвитку водного транспорту, як екологічного, безпечного і ефективного. До 2020 року ЄС планує збільшити існуючу частку ринку перевезень водним транспортом до 10%, що за розрахунками повинно забезпечити економію зовнішніх витрат більш ніж до 2 млрд. євро в рік. Це також повинно привести до значного зменшення забруднення атмосфери, що приведе до додаткової економії в 500 млн. євро.

До 2030 року планується перемкнути 30% вантажопотоків, здійснюваних на відстань більше 300 км., на залізничний і водний транспорт. ЄС висунув концепцію «морських автомагістралей», яка припускає комбіновані перевезення автомобільним і водним (поромним) транспортом. У жовтні 2013 року Європейська комісія представила новий підхід до розвитку транспортної інфраструктури в ЄС, головна мета якого — створення трансєвропейської транспортної мережі (TEN-T). Основою для цього стануть дев'ять транспортних коридорів: два в напрямі Північ-Південь, три в напрямі Схід-Захід, а також чотири діагональні транспортні коридори. Дев'ять пріоритетних транспортних коридорів отримають фінансування на період з 2014 до 2020 року

у розмірі 26 млрд. євро, яке здійснюватиметься через «Інструмент об'єднання Європи» (Connecting Europe Facility). Всі транспортні коридори закінчуються на межі з Україною. Наприклад, коридор Рейн-Дунай закінчується в румунській Тулчі, а не в українському Ізмаїлі. Сьогодні ми знаходимося тільки на початку процесу. Не секрет, що основну частину транзиту, що йде через українські порти, складають вантажі з країн Митного Союзу, в першу чергу Росії. Ще до подій в Криму і на Донбасі Росією проводилася політика, направлена на те, щоб російські вантажі йшли через російські, а не українські порти.

Висновки з даного дослідження. Очевидно, що в нинішніх умовах російський транзит тільки скорочуватиметься, а не збільшуватися. Отже, перед країною повною мірою встає проблема залучення нових вантажопотоків, які можуть стати заміною російським. Якщо зараз не зайнятися проблемами флоту, новою привабливою тарифною і транзитною політикою, то Україна залишиться провінційною державою. У цьому контексті роль дунайського судноплавства несумірно висока. Маючи вихід до Дунаю, Україна може нарощувати обсяги мультимодальних перевезень з використанням залізничного, автомобільного і внутрішнього водного транспорту. Але Дунай має для України не тільки економічне, але і політичне значення. Ще в червні 2011 року Радою Європейського Союзу була затверджена Стратегія ЄС для Дунайського регіону (Дунайська стратегія). До її реалізації були запрошені не тільки розташовані в Дунайському басейні 9 країн-членів ЄС (Австрія, Болгарія, Чехія, Німеччина, Угорщина, Румунія, Словаччина, Словенія і Хорватія), але і потенційні кандидати на вступ в ЄС: Сербія, Чорногорія, Боснія і Герцеговина, а також дві країни-партнери в рамках «Східного партнерства» — Україна і Молдова. У контексті підписання Угоди про Асоціацію між ЄС і Україною Дунайська стратегія може стати тим інструментом, який прискорить процес імплементації Угоди і дасть можливість продемонструвати, що Україна і ЄС мають загальні інтереси на регіональному рівні, здатні працювати разом і вирішувати сумісні проблеми стійкого розвитку Дунайського регіону як невід'ємною складовою європейського простору. Зрозуміло, що в нинішніх умовах жорсткої економії говорити про які-небудь нові програми не доводиться. А значить, необхідно знаходити нові інструменти для вирішення завдань. Наприклад, у дунайського судноплавства, у тому числі і в українській частці Дунаю, є значний резерв. Проте його розвиток стримується внутрішніми чинниками. Зокрема, до цих пір так і не реалізований

проект будівництва автотраси Одеса — Рені по новому маршруту, а також не проведена електрифікація всієї ділянки залізниці Одеса — Ізмаїл. Але є і позитивні зміни. Кабінетом Міністрів схвалений проект угоди між Україною і Румунією про відкриття міжнародного пункту пропуску через українсько-румунський державний кордон між населеними пунктами Орловка (Україна) — Ісакча (Румунія). Передбачається, що ця поромна переправа істотно підвищить транзитний потенціал України і придунайського регіону, оскільки до цих пір існує парадоксальна ситуація, коли за наявності загальної межі з Румунією по Дунаю немає прикордонного переходу між двома країнами. Крім того, є стримуючі чинники, які вимагають спільних зусиль всіх країн Дунайського басейну. Частка дунайського судноплавства в загальному обсязі перевезень по внутрішніх водних шляхах Європи поки складає близько 10%, що говорить про наявність значних резервів. Проте дунайський судноплавний шлях часто не витримує конкуренції із залізничним і автомобільним транспортом унаслідок нерозвиненості інфраструктури, нерівномірності розвитку її окремих елементів, наявності переказів, що міліють при не достатку дощів. Поставлені Дунайською стратегією завдання усунення існуючих вузьких місць, забезпечення цілорічного судноплавства і розвитку терміналів в дунайських портах для зв'язку внутрішніх водних шляхів із залізничним і автомобільним транспортом вимагають серйозних фінансових вливань, а значить, і підвищення координації діяльності урядів і парламентів країн дунайського регіону. Якщо немає державних коштів для фінансування інфраструктурних проектів, то необхідно шукати можливості для державно-приватного партнерства, залучення міжнародної допомоги і інвестицій. Як не парадоксально, але в результаті кризи відкрилися якісно нові перспективи для співпраці з державами Дунайського басейну, зокрема з Румунією, відносини з якою до останнього часу були досить проблематичними. Ми і зараз залишаємося конкурентами по багатьом напрямам, проте в наших інтересах з'явилося більше загального. Румунська сторона активно використовує європейські механізми і фінансування з європейських фондів для розвитку своєї інфраструктури. Необхідно розуміти, що йдеться не про вузькорегіональну або вузькогалузеву проблематику, а про один із стратегічних напрямів інтеграції в європейський простір. Без належної уваги з боку держави у нас є ризик остаточно втратити позиції на Дунаї.

Якщо ці проблеми успішно вирішити, то вже через 5–10 років ситуація стабілізується, і Україна зможе підсилити свої позиції і статус морської країни.

Література

1. Винников В. В., Гармаш Н. А. Экономические аспекты эффективного функционирования морских портов в системе международных транспортных коридоров. Монография / Одесская национальная морская академия, Одесса, Автограф, 2008. 185 с.
2. Вісник економіки транспорту і промисловості, 2010. № 30.
3. Журнал порти України 2008. № 6.

Гринчишин Ярослав Миколайович

кандидат економічних наук,

доцент кафедри державних та місцевих фінансів

Львівський національний університет імені Івана Франка

Гринчишин Ярослав Николаевич

кандидат экономических наук,

доцент кафедры государственных и местных финансов

Львовский национальный университет им. Ивана Франко

Grynchyshyn Yaroslav

PhD in Economics,

Associate Professor of the Department of State and Local Finance

Ivan Franko National University of Lviv

Тимошечкін Олександр Ярославович

студент кафедри державних та місцевих фінансів

Львівського національного університету імені Івана Франка

Тимошечкин Александр Ярославович

студент кафедры государственных и местных финансов

Львовского национального университета имени Ивана Франко

Timoshechkin Alexander

Student of the Department of State and Local Finance

Ivan Franko National University of Lviv

ФІНАНСОВІ РИЗИКИ ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ

ФИНАНСОВЫЕ РИСКИ ПРЕДПРИЯТИЯ: СУЩНОСТЬ, КЛАССИФИКАЦИЯ И ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ

FINANCIAL RISKS OF THE ENTERPRISE: ESSENCE, CLASSIFICATION AND BASIS OF MANAGEMENT

Анотація. Статтю присвячено дослідженню сутності фінансових ризиків підприємства, їх класифікації та управлінню фінансовими ризиками підприємства. В процесі дослідження охарактеризовано суть фінансових ризиків підприємства, складено класифікацію цих ризиків за різними ознаками, охарактеризовано основні внутрішні та зовнішні фінансові ризики підприємства. Визначено принципи побудови системи управління фінансовими ризиками підприємства та етапи процесу управління фінансовими ризиками, а також структуру механізму управління фінансовими ризиками підприємства.

Ключові слова: фінансовий ризик, класифікація фінансових ризиків, управління фінансовими ризиками.

Аннотация. Статья посвящена исследованию сущности финансовых рисков предприятия, их классификации и управлению финансовыми рисками предприятия. В процессе исследования охарактеризованы сущность финансовых рисков предприятия, составлено классификацию рисков по различным признакам, охарактеризованы основные внутренние и внешние финансовые риски предприятия. Определены принципы построения системы управления финансовыми рисками предприятия и этапы процесса управления финансовыми рисками, а также структуру механизма управления финансовыми рисками предприятия.

Ключевые слова: финансовый риск, классификация финансовых рисков, управление финансовыми рисками.

Summary. The article is devoted to the study of the essence of financial risks of the enterprise, their classification and management of financial risks of the enterprise. In the course of the research the nature of the financial risks of the enterprise is characterized, the classification of these risks on various grounds is made, the main internal and external financial risks of the enterprise are characterized. The principles of construction of the enterprise financial risk management system and stages of the financial risk management process, as well as the structure of the financial risk management mechanism of the enterprise are determined.

Key words: financial risk, classification of financial risks, management of financial risks.

Виклад основного матеріалу. За ринкових відносин ризикова діяльність є передумовою успішного підприємництва, яке в Україні регулюється такими документами, як Конституція України, Цивільний, Кримінальний, Господарський та Податковий кодекси України. Згідно із ст. 42 Господарського кодексу України [1] «підприємництво — це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку». Отже, підприємець є відповідальним за свою діяльність, за ризики, які виникають на підприємстві та можливість їх уникнення чи нейтралізації.

Одними із важливих складових економічних ризиків підприємства є фінансові ризики. У широкому розумінні фінансові ризики — це ризики підприємницької діяльності, які характеризуються імовірністю втрат фінансових ресурсів [2, с. 223]. Якщо бути більш конкретними, то — фінансовий ризик підприємства є результатом вибору його власниками або менеджерами альтернативного фінансового рішення, спрямованого на досягнення бажаного цільового результату фінансової діяльності при імовірності зазнання економічного збитку (фінансових втрат) через невизначеність умов його реалізації [3, с. 115]. Класифікацію фінансових ризиків за різними ознаками відображено на рисунку 1.

Зовнішній фінансовий ризик підприємства або як його ще називають- систематичний не залежить від діяльності підприємства і характерний для всіх учасників фінансової діяльності та всіх видів фінансових операцій. До зовнішніх ризиків підприємства як правило відносять: ціновий, процентний та валютний ризик. Сутність процентного ризику полягає у тому, що підприємство не може передбачити зміни процентної ставки на ринку, валютний дещо схожий на процентний, так як полягає у непередбаченій зміні курсу іноземної валюти, а ціновий полягає у можливості фінансових втратах підприємства, які пов'язані із змінами цінних індексів тощо.

До внутрішніх ризиків підприємства (несистематичних) відносять такі ризики як: ризик зниження фінансової стійкості; ризик неплатоспроможності підприємства; кредитний ризик; інвестиційний ризик; інноваційний ризик; депозитний ризик. Ризик зниження фінансової стійкості підприємства пояснюється тим що структура капіталу підприємства

є недосконалою та може привести до незбалансованості доходів та видатків підприємства за обсягами. Ризик неплатоспроможності підприємства у свою чергу генерується зниженням рівня ліквідності оборотних активів, що спричиняє розбалансованість позитивного й від'ємного грошових потоків в часі [3, с. 116]. Формою прояву кредитного ризику є ризик несвоєчасної сплати коштів за надану підприємством у кредит готову продукцію. Інвестиційний ризик пояснюється можливістю фінансових втрат у процесі здійснення інвестиційної діяльності підприємства. Інноваційний ризик пов'язаний з впровадженням нових фінансових технологій, використанням нових фінансових інструментів тощо. Депозитний ризик передбачає можливість неповернення депозитних вкладів.

Для того щоб передбачити фінансові ризики підприємства, мінімізувати їх і можливо навіть нейтралізувати система управління фінансовими ризиками підприємства повинна бути побудована певних принципах, які відображено на рисунку 2.

Щодо принципу усвідомлення прийняття ризиків, він пояснюється так: суб'єкт господарювання має усвідомлено піти на ризик, якщо очікує отримати певний дохід від здійснення фінансової операції.

Принцип управління ризиками, що приймаються. До складу фінансових ризиків підприємства включають зазвичай ті ризики, які в подальшому можна буде мінімізувати чи нейтралізувати

Принцип незалежності управління окремими ризиками означає, що фінансові втрати через різні види ризиків не залежать один від одного, а також, що в процесі управління цими ризиками вони нейтралізуються окремо.

Принцип зіставлення рівня ризиків, що приймаються з певним рівнем доходності фінансових операцій. Підприємство має приймати лише ті види фінансових ризиків, рівень яких не є більшим за рівень доходної частини бюджету підприємства.

Принцип співставлення рівня ризиків, що приймаються з певними фінансовими можливостями підприємства означає, що розмір очікуваних фінансових втрат підприємства, повинен відповідати такій частині капіталу, яка забезпечує внутрішнє страхування ризиків.

Принцип економічності управління ризиками. Витрати підприємства на нейтралізацію відповідного фінансового не мають перевищувати суму можливих фінансових збитків за даним ризиком

Принцип управління фінансовими ризиками підприємства — це урахування факторного часу в управлінні ризиками. Чим довше відбувається здійснення фінансових операцій, тим більше супутніх ризиків їм зустрічається і відповідно меншою стає можливість нейтралізації негативних фінансових наслідків цих ризиків.

Принцип можливості передачі ризиків означає, що прийняття ряду фінансових ризиків є незаставним із фінансовими можливостями підприємства

щодо нейтралізації їх негативних наслідків при ймовірнісному настанні ризикового випадку.

Механізм управління фінансовими ризиками підприємства передбачає кілька етапів своєї діяльності, кожен із яких важливий для ефективного кінцевого результату. Розглянемо ці етапи на рисунку 3.

Система управління фінансовими ризиками підприємства забезпечує аналіз усіх видів фінансових ризиків і нейтралізацію їх можливих негативних

Рис. 1. Класифікація фінансових ризиків підприємства
Джерело: складено автором на основі [3]

наслідків у процесі розроблення і реалізації ризикових фінансових рішень [6].

Структуру механізму управління фінансовими ризиками підприємства відображено на рисунку 4.

Кожна із складових механізму управління фінансовими ризиками підприємства є важливою:

Правове забезпечення містить у собі правову базу (закони, укази тощо), що допомагає в регулюванні фінансової діяльності підприємств.

Нормативне забезпечення передбачає забезпечення нормативних документів, таких як: інструкції, нормативи, норми тощо, що також є не менш важливим елементом у регулюванні діяльності підприємства. Ряд складових управління фінансовими ризиками підпри-

ємства регулюється вимогами статуту підприємства. Деякі із цих складових регулюються фінансовою політикою за різними напрямками фінансової діяльності, згідно із до розробленою на підприємстві фінансовою стратегією. Також, на підприємстві може бути запроваджена система внутрішніх норм та вимог за деякими складовими управління фінансовими ризиками.

Не менш необхідним є і створення ефективної системи інформаційного забезпечення, щоб в майбутньому прийняття певних фінансових рішень було доцільним.

Фінансові відносини в системі зовнішньої підтримки фінансової діяльності підприємства включають [7]:

- різні форми фінансування розвитку підприємства;

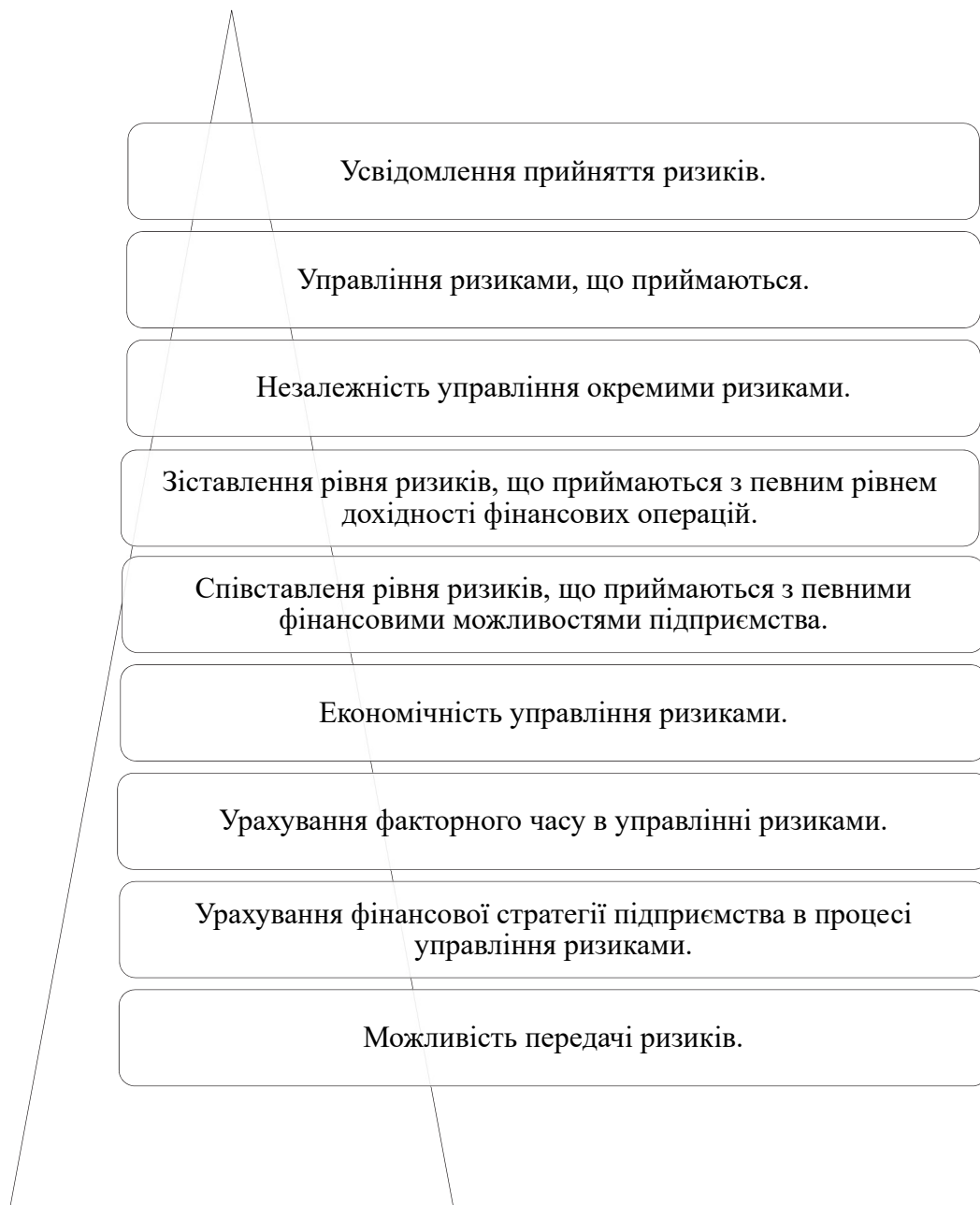

Рис. 2. Принципи побудови системи управління фінансовими ризиками підприємства
Джерело: складено автором на основі [4]

- кредитування підприємства (надання підприємству різноманітних форм кредиту банками, небанківськими установами, господарськими партнерами тощо на поворотній основі на встановлений строк під певний відсоток);
- лізинг або оренда (надання в користування підприємству цілісних майнових комплексів, окремих видів необоротних активів за певну плату на передбачений період);
- страхування (фінансовий захист активів підприємства й відшкодування можливих його збитків при реалізації окремих фінансових ризиків (настанні страхової події));
- інші форми зовнішньої підтримки фінансової діяльності підприємства.

Фінансові методи як один із елементів механізму управління фінансовими ризиками включають такі

способи і прийоми, за допомогою яких обґрунтовуються й контролюються конкретні управлінські рішення у різних сферах фінансової діяльності підприємства.

Отже, фінансові ризики підприємства займають значне місце у діяльності підприємства та поділяються за різними ознаками. Існує багато видів фінансових ризиків та способів управління кожним із цих ризиків. Механізм управління фінансовими ризиками підприємства повинен бути дієвим, містити певні принципи, визначені етапи процесу управління та важливі складові механізму управління фінансовими ризиками. Для підприємства важливим є забезпечення ефективного внутрішнього управління фінансовими ризиками для подальшого передбачення та нейтралізації цих ризиків.

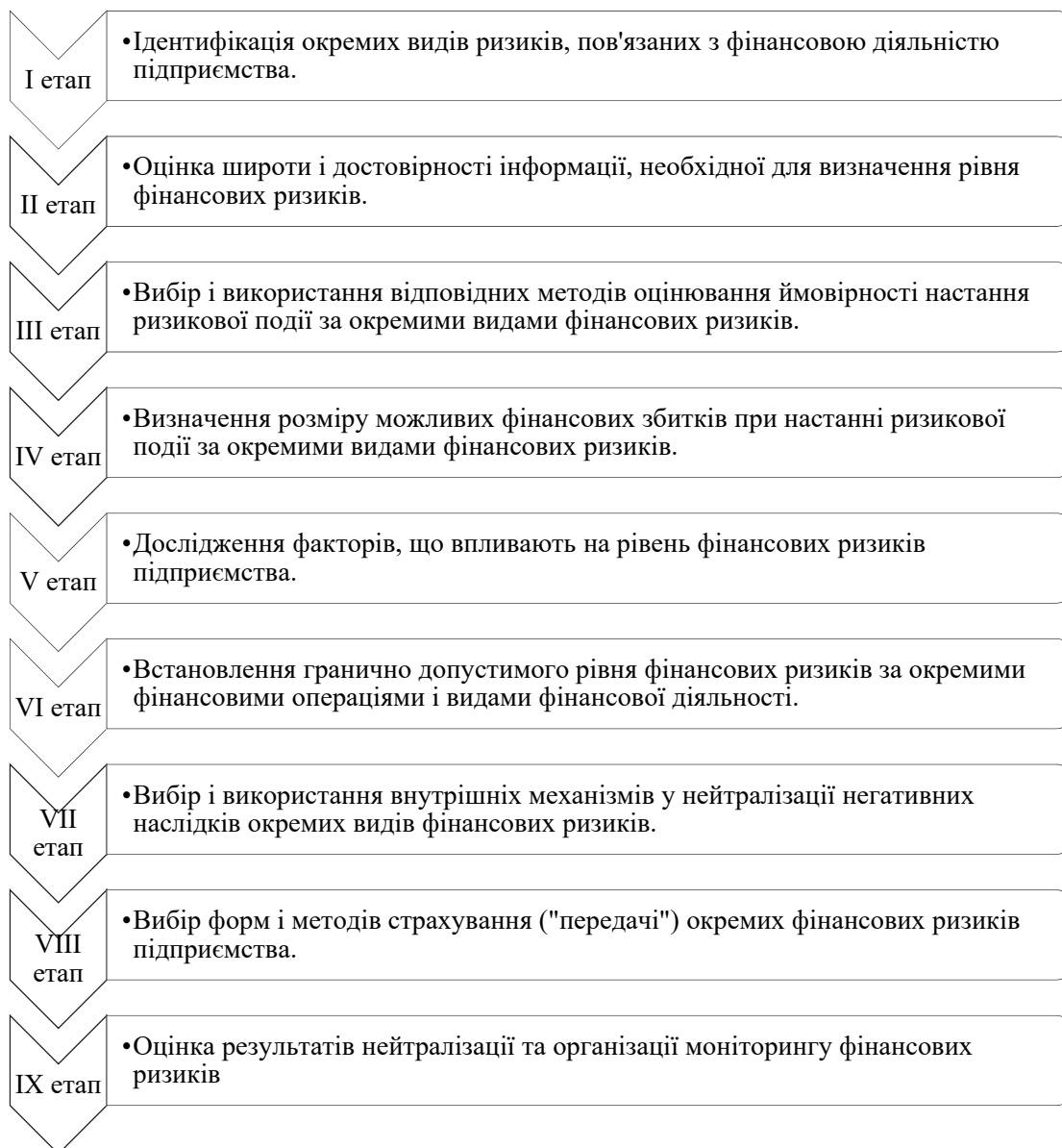

Рис. 3. Етапи механізму управління фінансовими ризиками підприємства
Джерело: складено автором на основі [5]

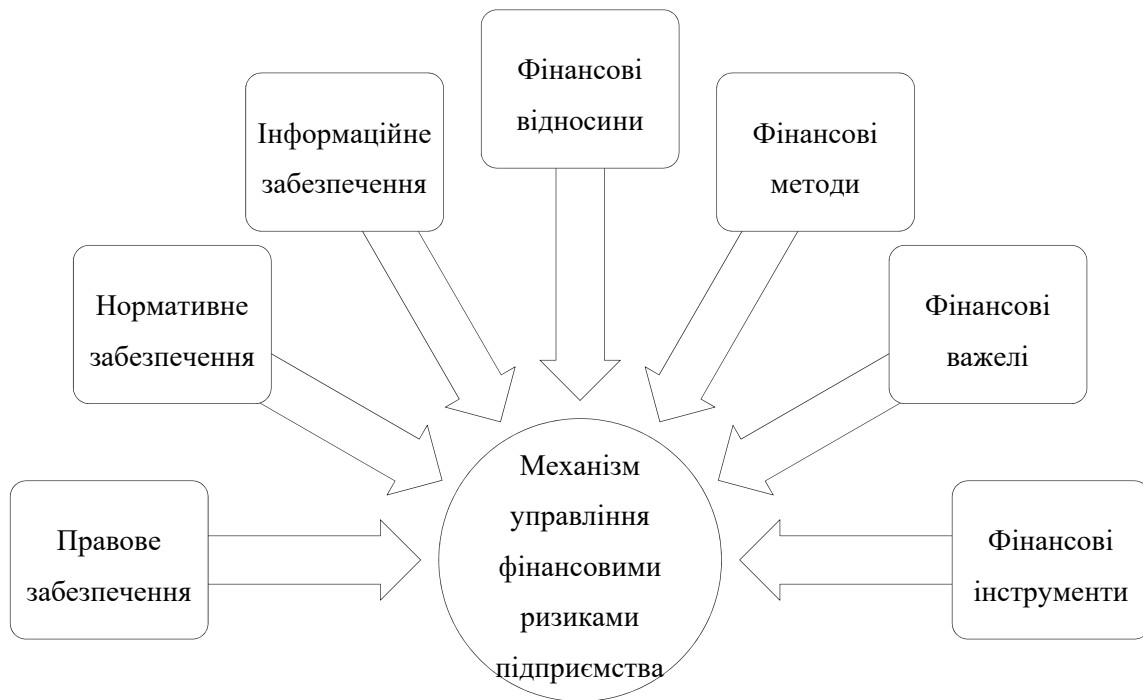

Рис. 4. Структура механізму управління фінансовими ризиками підприємства
Джерело: складено автором на основі [7]

Література

1. Господарський кодекс України: закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV (станом на 21 жовт. 2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 2.11.2019).
2. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. / Лапіна І. С., Гончаренко О. М. та ін.; за заг. ред. І. С. Лапіної. Одеса, Атлант, 2016. 313 с.
3. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. / І. А. Бігдан, Л. І. Лачкова, В. М. Лачкова, О. В. Жилиякова. Харків, ХДУХТ, 2017. 197 с.
4. Добровольська О. В., Халатур С. М. Фінансовий ринок: навч. посіб. Дніпропетровськ, Моноліт, 2015. 384 с.
5. Економіка підприємства: магістерський курс. Підручник. Частина II. / За ред. професорів Загірняка М. В., Перерви П. П., Маслак О. І. Кременчук, 2015. 756 с.
6. Глава 9. Управління фінансовими ризиками / Фінансовий менеджмент: навч. посіб. / за заг. ред. В. М. Бороноса. Суми, вид-во СумДУ, 2012. С. 459–513.
7. Теоретичні основи управління фінансовими ризиками. URL: https://nmetau.edu.ua/file/konspekt_lektsiy_upravlinnya_finansovimi_rizikami.pdf (дата звернення: 2.11.2019).

Плантова Анастасія Андріївна

студент

Київського національного університету технологій та дизайну

Плантова Анастасия Андреевна

студент

Киевского национального университета технологий и дизайна

Plantova Anastasia

Student of the

Kiev National University of Technologies and Design

Русіна Юлія Олександрівна

кандидат економічних наук, доцент

Київський національний університет технологій та дизайну

Русина Юлия Александровна

кандидат экономических наук, доцент

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Rusina Julia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Kiev National University of Technologies and Design

ОБҐРУНТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ РІШЕНЬ ПІДПРИЄМСТВА І ПРОГНОЗУВАННЯ ЇХ НАСЛІДКІВ

ОБОСНОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ РЕШЕНИЙ ПРЕДПРИЯТИЯ И ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ИХ ПОСЛЕДСТВИЙ

JUSTIFICATION OF ENTERPRISE INNOVATIVE SOLUTIONS AND FORECASTING THEIR IMPLICATIONS

Анотація. Надана оцінка розвитку інновацій та інноваційної діяльності в Україні. Досліджено поняття та особливості процесу прийняття інноваційних рішень на підприємстві. Здійснена характеристика схеми прийняття інноваційних рішень. Проаналізовані основні показники, що дозволяють оцінити ефективність та прогнозування наслідків прийнятих інноваційних рішень на підприємстві.

Ключові слова: інновація, процес, рішення, продукт, фінанси, оцінка, показники, фактори, умови, прибуток.

Аннотация. Предоставлена оценка развития инноваций и инновационной деятельности в Украине. Исследованы понятие и особенности процесса принятия инновационных решений на предприятии. Осуществлена характеристика схемы принятия инновационных решений. Проанализированы основные показатели, которые позволяют оценить эффективность и прогнозирование последствий принятых инновационных решений на предприятии.

Ключевые слова: инновация, процесс, решение, продукт, финансы, оценка, показатели, факторы, условия, прибыль.

Summary. The estimation of development of innovations and innovative activity is given in Ukraine. The concept and features of the process of making innovative decisions at the enterprise are investigated. Description of chart of acceptance of innovative decisions is carried out. Basic indexes which allow to estimate efficiency and prognostication of consequences of the accepted innovative decisions on an enterprise are analyzed.

Key words: innovation, process, decision, product, finances, estimation, indexes, factors, terms, income.

Постановка проблеми. Інноваційна діяльність передбачає створення цілого комплексу наукових, технологічних, організаційних, фінансових і комерційних заходів, які у своїй сукупності ведуть до створення інновації «під ключ», тобто повністю готової до реалізації на ринку.

Негативно впливають на впровадження інноваційних процесів в Україні невирішені проблеми в кредитно-грошовій сфері (висока вартість кредиту, низький рівень капіталізації банківської системи і т.д.); недостатній платоспроможний попит населення; високе податкове навантаження на реальний сектор економіки; нестача коштів в оборотних активах підприємств; необхідність обслуговування значного зовнішнього боргу; відтік капіталу за рубіж; відсутність контролю над застосуванням законодавчої бази та її недосконалість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вирішення проблем у розвитку інноваційних процесів, методи оцінки ефективності інноваційної політики розглядаються на теоретичному й методологічному рівнях у роботах таких вітчизняних та закордонних учених-економістів: А. Гальчинського, В. Геєця, А. Гриньова, С. Ілляшенка, П. Завліна, Р. Кантера, А. Кузнецової, Т. Лепейко, Є. Лапіна, А. Мазура, Р. Мертона, В. Осецького, І. Отенко, Л. Федулової, Н. Чухрай, І. Шовкуна, Й. Шумпетера та інших.

Постановка завдання. Згідно вище викладеного можна сформулювати основне завдання дослідження, що полягає у визначенні та характеристиці особливостей обґрунтування інноваційних рішень підприємства та оцінки ефективності використання методів прогнозування їх наслідків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інновація є однією з базових категорій інноваційної теорії, однак не існує чіткого розмежування у її трактуванні. Інновацію слід розглядати як складну систему, яка переходить від однієї категорії в іншу,

набуваючи нового змісту, тобто має свій еволюційний розвиток у часовому інтервалі, або, інакше кажучи, життєвий цикл [1, с. 54].

Упродовж 2015–2017 рр. частка підприємств, які займалися інноваційною діяльністю в Україні становила 14,6%, у т.ч. здійснювали технологічні інновації — 9,5% (5,2% — продуктові та 7,2% — процесові), нетехнологічні — 8,6% (4,7% — організаційні та 6,4% — маркетингові) [2].

Слід зазначити, що існує прямий зв'язок між розміром підприємства і його рівнем інноваційності, оскільки для впровадження інновацій необхідно мати певну кількість персоналу, задіяного у виконанні наукових досліджень і розробок, що призводять до впровадження інновацій. Відповідно найвища частка як технологічно інноваційних, так і нетехнологічно інноваційних підприємств була серед великих підприємств у 2017 р. (відповідно 32,9% і 20,7%).

Щодо видів економічної діяльності, то у 2017 р. найвища частка інноваційних підприємств була на підприємствах переробної промисловості (20,3%), з постачання електроенергії, газу, пару та кондиціонованого повітря (18,6%), а також інформації та телекомунікацій (16,3%). З нетехнологічними інноваціями — серед підприємств переробної промисловості, інформації та телекомунікацій, оптової торгівлі, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами [3].

Щодо напрямів інноваційної діяльності підприємств України у 2017 р., то майже три чверті підприємств із технологічними інноваціями придбали машини, обладнання та програмне забезпечення для виробництва нових або значно поліпшених продуктів та послуг. Понад чверть із них здійснювали діяльність для запровадження нових або суттєво вдосконалених продуктів та процесів, таку як техніко-економічне обґрунтування, тестування, розробка програмного забезпечення для поточних потреб,

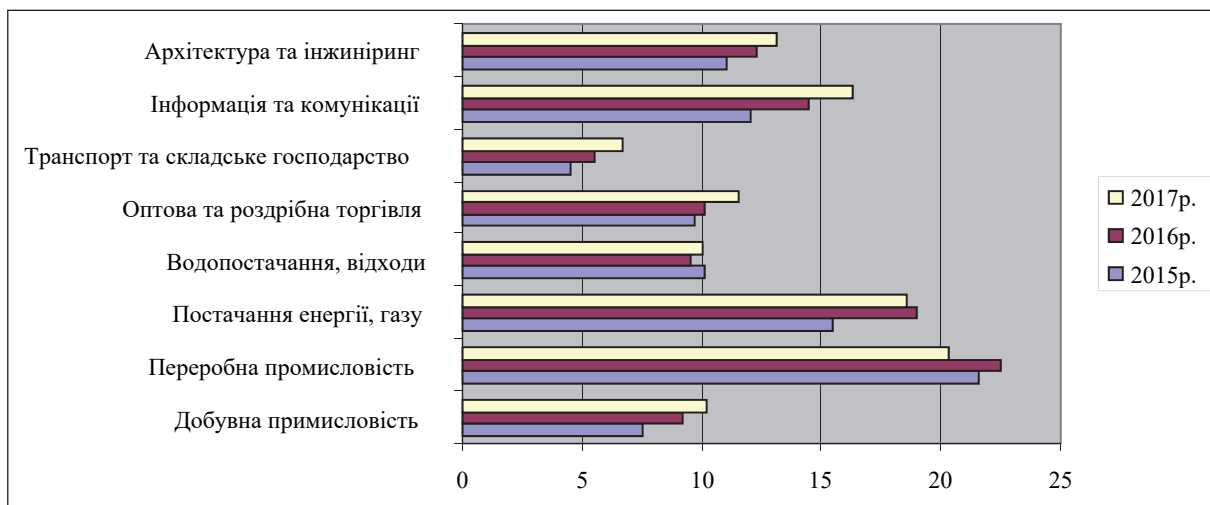

Рис. 1. Інноваційна активність підприємств в Україні за видами економічної діяльності за 2015–2017рр, у % до загальної кількості [2]

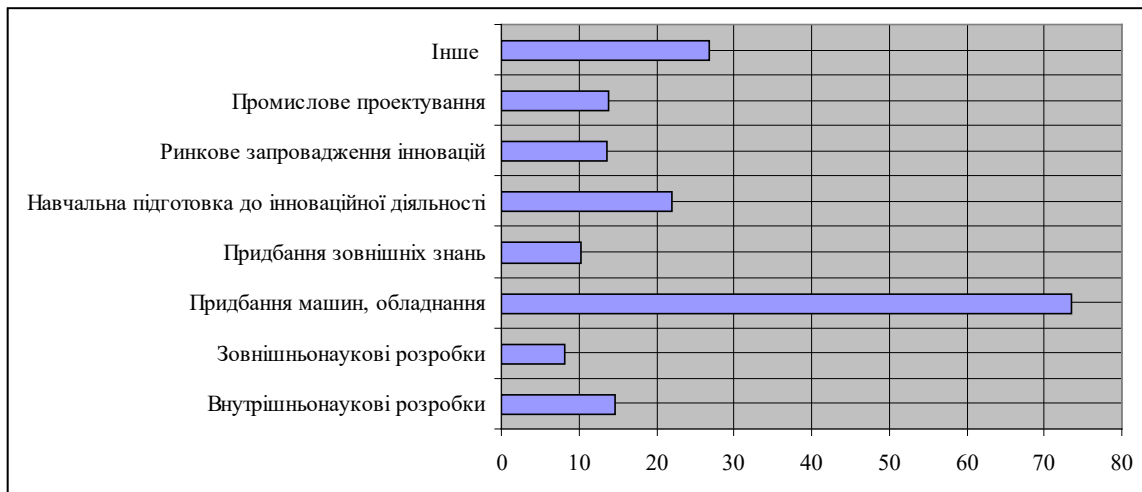

Рис. 2. Розподіл підприємств України із технологічними інноваціями у 2017р. за напрямками інноваційної діяльності, у % до усіх підприємств із технологічними інноваціями [2]

технічне оснащення, організація виробництва тощо (інше). Кожне п'яте підприємство проводило навчання та підготовку персоналу для розроблення і/або впровадження ними нових або значно вдосконалених продуктів і процесів [4, с. 208].

Розуміння природи рішень та їх місця у сфері інноваційного менеджменту необхідне для здійснення ефективного управління. У загальному розумінні рішення являють собою реакцію системи на внутрішні та зовнішні впливи і спрямовуються на розв'язання невідповідностей та подолання перешкод у процесі досягнення бажаного стану такої системи. Найчастіше у процесі будь-якої діяльності виникають ситуації, коли людина або група людей стикаються із необхідністю вибору одного з декількох варіантів дії. Результат такого вибору і буде рішенням [3].

Прийняття рішення не є суворо фіксованою процедурою і являє собою процес, що складається з послідовних кроків, кількість яких може змінюватися.

Необхідність прийняття рішень у процесі управління зумовлена динамікою виробничих систем, появою на вході та виході об'єктів управління збурень та відхилень, а також зміною цілей, планів і програм з боку керівної системи. Рішення може ухвалюватися людиною в трьох основних системах: технічній, біологічній та соціальній, які, у свою чергу, можуть бути взаємозв'язаними.

Визначаючи сутність поняття «інноваційне рішення» треба визначити, що на сучасному етапі недостатньо розробленими залишаються питання дослідження даної категорії. В науковій літературі зазвичай автори ототожнюють поняття «управлінське рішення» та «інноваційне рішення», причому поняття «управлінське рішення» на відміну від поняття «інноваційне рішення» визначається ширшим та більш загальним [4, с. 208].

Під поняттям «інноваційне рішення» треба розуміти результат розумово-психологічної та творчої діяльності однієї особи чи групи осіб, який призводить

до вибору певної альтернативи дій щодо освоєння новітніх сфер діяльності, реалізації невикористаного потенціалу, впровадження та використання нових, нестандартних методик та технологій, що сприяють розвитку і підвищенню ефективності функціонування об'єктів, які їх використовують [5, с. 54–55].

Інноваційне рішення на підприємстві є ключовим елементом інтенсивного росту, що призводить до зміцнення його ринкової позиції, збільшення валових доходів та чистого прибутку. В свою чергу розвиток підприємства на інноваційній засадах зміцнює його позиції в конкурентній боротьбі. Без інноваційної складової підприємство втрачає ініціативність та гнучкість, а конкуренти отримують переваги у конкурентній боротьбі [6, с. 81–82].

У реалізації будь-яких інноваційних рішень беруть участь:

- власник (замовник, інвестор);
- фінансуючі організації (банки);
- менеджери проекту;
- виконавці робіт проекту;
- співробітники компанії, в якій ревізується проект;
- служби контролю (технічного, фінансового та ін.).

Всі вони одночасно є зацікавленими сторонами інноваційного проекту, тому його якісне планування неможливе без узгодження цілей всіх учасників.

Треба зрозуміти, що інноваційне рішення призводить не тільки до змін у сфері технологій. Підприємства, що обрали інноваційний шлях розвитку впроваджують як нові бізнес-моделі, так і нові (або удосконалені) технології. Інноваційне рішення на підприємстві не обов'язково несе радикальні (до цього не існуючі і на інших підприємствах) зміни [4, с. 111–112].

Єдиним узагальнюючим показником економічної ефективності будь-якого інноваційного рішення служить економічний ефект, який характеризує абсолютну величину перевищення вартісної оцінки очікуваних (фактичних) результатів над сумарними

Таблиця 1

Роль цільової групи при прийнятті інноваційних рішень [6, с. 91–92]

Учасники	Функції
Координаційна рада — найвищий колегіальний орган управління проектом. У нього входять керівники підприємства і підрозділів, функції яких охоплені логічними рамками проекту	Координаційна рада повинна збиратися на регулярні збори, мета яких — відстежування ходу виконання проекту. Такі збори повинні проводитися не рідше за один раз на місяць або в ключові моменти проекту відповідно до регламенту, затвердженого наказу по підприємству. Координаційна рада затверджує результати роботи і всі основні документи проекту; вирішує виникаючі спірні питання і критичні ситуації
Координатор проекту — особа, що безпосередньо відповідає за проект з боку замовника	Ухвалює оперативні адміністративні рішення і забезпечує виконання адміністративних рішень координаційної ради; розпоряджається виділеними на проект фондами; затверджує зміну рамок проекту, забезпечуючи при необхідності додаткове фінансування; приймає проект; відповідає за узгодження дій різних організацій і груп; що беруть участь в проекті; контролює виконання плану-графіка робіт і своєчасність реалізації ухвалених рішень; вирішує виниклі проблеми або виносить їх на координаційну раду з подальшим контролем виконання прийнятих ухвал
Менеджер проекту — бере участь на рівні координаційної ради в ухваленні стратегічних рішень по ходу виконання проекту	Забезпечує виконання завдань проекту відповідно до плану-графіка виконання проекту; контролює створення продукту проекту відповідно до плану-графіка виконання проекту; контролює забезпечення проекту необхідними ресурсами; регулярно організовує внутрішні наради по питаннях, пов'язаних з проектом; забезпечує своєчасне ухвалення рішень з урахуванням думок всіх зацікавлених сторін; бере участь в підготовці презентацій і звітів для координаційної ради; сприяє дозволу критичних ситуацій і проблем, що виникають в період роботи над проектом; забезпечує розробку і виконання плану по інформуванню персоналу підприємства і інших зацікавлених сторін (клієнтів, постачальників, агентів і тому подібне) про хід виконання проекту; забезпечує розробку і виконання плану контролю якості; формує список завдань, що підлягають рішенню в майбутньому, можливо, після закінчення роботи над проектом класифікує їх залежно від пріоритету і пропонує можливі варіанти рішення; представляє завдання, які не можуть бути вирішені на рівні менеджера проекту, на розгляд координатора проекту; управляє роботою третіх осіб, будь то організації або індивідуальні консультанти
Ключові співробітники	Беруть безпосередню участь в зборі і систематизації інформації про підприємство замовника; беруть участь в розробці методів, методик, регламентів управління бизнес-процесами, реалізації бизнес-функцій, вирішенні виробничих завдань на підприємстві; реєструють і аналізують побажання співробітників підприємства
Постійні члени проектної групи	Здійснюють збір, систематизацію і аналіз інформації і даних; виробництво продуктів (результатів) проекту; розробку і реалізацію заходів щодо підготовки і навчання співробітників підприємства

витратами ресурсів за певний розрахунковий період. Залежно від кола вирішуваних завдань величину економічного ефекту можна і потрібно обчислювати в одній з двох форм: загальногосподарський (загальний ефект за умов використання нововведень) і внутрішньогосподарчий (ефект, що отримується окремо розробником, виробником і споживачем технічних нововведень або нововведень). Початковий час розрахункового періоду це час початку фінансування розробки технічних нововведень, включаючи проведення наукових досліджень. Кінцевим часом розрахункового періоду прийнято вважати момент завершення всього життєвого циклу технічного нововведення, який охоплює розробку, освоєння виробництвом і використання в народному господарстві. Він може визначатися нормативними (очікуваними) термінами оновлення продукції або засобів праці з урахуванням їх техніко-економічного

старіння. Таким чином, загальні результати інноваційних рішень можна визначити як суму основних P1 і супровідних результатів P2 [8, с. 81–82]:

$$P = P1 + P2 \quad (1)$$

Основні результати обчислюються по формулах:

– для засобів тривалого використання

$$P1 = C * V * W;$$

– для нових предметів праці

$$P1 = C * V / D;$$

де: C — ціна одиниці продукції (з урахуванням ефективності її застосування), що її проводять за допомогою нових засобів праці або предметів праці в розрахунковому періоді; V — обсяг застосування нових засобів праці або предметів праці в розрахунковому періоді; W — продуктивність засобів праці в розрахунковому періоді; D — витрата предметів праці на одиницю продукції, яка виготовляється з використанням цих предметів розрахунковому періоді.

В сумарні витрати на реалізацію технічного нововведення за розрахунковий період потрібно включити витрати на виробництво і використання продукції, тобто [8, с. 81–82]:

$$Z = Z_1 + Z_2; \quad (2)$$

При цьому витрати, як на виробництво, так і на використання продукції (без урахування витрат на придбання самої продукції), обчислюються однаково:

$$Z_{1,2} = \Sigma(C + K - L) * r; \quad (3)$$

де: C — поточні витрати на виробництво (використання) продукції в розрахунковому періоді без урахування амортизаційних відрахувань; K — одночасні витрати на виробництво (використання) продукції в розрахунковому періоді; L — залишкова вартість (ліквідаційне сальдо) основних фондів, які вибувають в розрахунковому періоді; r — коефіцієнт приведення [8, с. 81–82].

Результуючий ж загальний економічний ефект від впровадження інноваційного рішення потрібно обчислювати таким чином:

$$E = P / Z; \quad (4)$$

Таким чином, оцінка інноваційної активності та результативності використання інноваційного потенціалу підприємства є дієвим інструментом визначення напрямків його інноваційного розвитку.

За допомогою множинного регресійного аналізу можна визначити загальну модель оцінки ефективності інноваційних рішень, яка підтверджує важливість розгляду фінансового аспекту та оцінки рівня інноваційного потенціалу підприємства:

$Y = -0,04 * X_1 + 0,42 * X_2 + 0,86 * X_4 - 0,15 * X_5$; (5)
де: Y — залежна змінна, яка відображає інноваційну активність підприємств у продовж часу; X_1 — незалежна змінна, що відображає значення показника фінансової складової інноваційного потенціалу під-

приємств; X_2 — незалежна змінна, яка відображає значення показника трудової складової інноваційного потенціалу підприємств; X_3 — незалежна змінна, що відображає значення показника організаційної складової інноваційного потенціалу підприємств; X_4 — незалежна змінна, яка відображає значення показника ринкової складової інноваційного потенціалу підприємств [7, с. 104–105].

Таким чином, інноваційно-інвестиційна модель прогнозу ефективності інноваційного рішення є сукупністю заходів для досягнення мети інноваційного розвитку виробництва в складних умовах зовнішнього середовища на основі впровадження нових технологій, нових способів організації виробництва й управління.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що за сучасних умов інноваційне рішення на підприємстві є ключовим елементом інтенсивного росту. Керівники різних ланок управління повинні враховувати сучасні тенденції господарювання та застосовувати інноваційний підхід у розробленні управлінських інноваційних рішень. Своєчасно розроблене інноваційне рішення дає можливість підприємству відреагувати і вплинути на поточну бізнес-ситуацію та навіть задати тенденцію подальшого розвитку галузі в цілому.

Однак, слід також зауважити, що за сучасних умов в Україні на різних рівнях усвідомлюють актуальність вирішення теоретичних та практичних завдань розвитку методик та підходів розроблення, ухвалення і реалізації інноваційних рішень, проте поки що не вирішено багато проблемних питань інноваційної сфери.

Література

1. Череп А. Теоретичні аспекти формування інноваційно-інвестиційної діяльності / А. Череп, С. Маркова // Інноваційна економіка. 2015. № 5. С. 54–58.
2. Кузьмін О. О., Кужда Т. А. Фактори інноваційного розвитку підприємств / О. О. Кузьмін, Т. А. Кужда. URL: <http://www.experts.in.ua/baza/analitic>
3. Дем'янчук М. М. Фактори інноваційно-інвестиційного розвитку підприємства зв'язку / М. М. Дем'янчук. URL: <http://www.confcontact.com/2010alyans/ek8-demyanc.php>
4. Терещенко В. В. Інноваційна політика України як основа соціально-економічного розвитку / В. В. Терещенко // Економіка і регіон. 2016. № 2. С. 207–210.
5. Фінансові інновації у науці і практиці / Новітні важелі стратегічного управління вартістю вітчизняних підприємств з державними активами: Монографія. 2013. 202 с.
6. Микитюк П. Інноваційний розвиток підприємства: (навч. посіб.) / Заред. П. П. Микитюка. Тернопіль: Принтер-Інформ, 2015. 224 с.
7. Колодійчук А. Д. Бар'єрна класифікація чинників інноваційного розвитку підприємств / А. Д. Колодійчук. URL: <http://www.rusnauka.com>.
8. Волков О. Економіка та організація інноваційної діяльності: (підручник) / О. Волков, М. Денисенко, А. Гречан; 3-тє вид. К.: Центр учбової літератури, 2007. 662 с.

Примуш Юлія Сергіївна

кандидат економічних наук, доцент

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

Примуш Юлія Сергеевна

кандидат экономических наук, доцент

Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры

Prymush Yuliia

Candidate of Economics, Docent

Prydniprovska State Academy of Civil Engineering and Architecture

Радько Наталя Олександрівна

студентка

Придніпровської державної академії будівництва та архітектури

Радько Наталья Александровна

студентка

Приднепровской государственной академии строительства и архитектуры

Radko Natalia

Student of the

Prydniprovska State Academy of Civil Engineering and Architecture

**ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБЛІКУ
ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ ЗГІДНО МІЖНАРОДНИХ
ТА НАЦІОНАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ**

**СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА УЧЁТА
ДОХОДОВ И РАСХОДОВ СОГЛАСНО МЕЖДУНАРОДНЫХ
И НАЦИОНАЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ**

**COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF INCOME
AND EXPENSES ACCOUNTING IDENTICAL WITH
INTERNATIONAL AND NATIONAL STANDARDS**

Анотація. Проведено порівняння ключових аспектів обліку доходів, витрат та складання фінансової звітності згідно з національними та міжнародними стандартами. Прокоментовано виявлені подібності та розбіжності у відображенні інформації за цими економічними категоріями.

Ключові слова: облік, доходи, витрати, звітність, стандарти.

Аннотация. Проведено сравнение ключевых аспектов учета доходов, расходов и составления финансовой отчетности в соответствии с национальными и международными стандартами. Прокомментированы обнаруженные сходства и различия в отображенной информации по этим экономическим категориям.

Ключевые слова: учет, доходы, расходы, отчетность, стандарты.

Summary. Made a comparison of key aspects of accounting for income, expenses and preparation of financial statements in accordance with national and international standards. Discovered similarities and differences in the displayed information by these economic categories.

Key words: accounting, income, expenses, reporting, standards.

Вихід економічних стратегічних інтересів фірм за межі національних кордонів сприяв створенню транснаціональних корпорацій. Специфіка діяльності таких компаній передбачає географічну розосередженість підприємства, а отже і зіткнення з різними системами обліку [6, с. 30]. А оскільки до користувачів бухгалтерської інформації належать як внутрішні так і зовнішні учасники ринкової економіки, а саме: власники підприємств, управлінський персонал, робітники і службовці, ділові партнери підприємства на ринку інвестори, постачальники, замовники, покупці, банківські й небанківські кредитні установи, майбутні акціонери, тощо [3, с. 12–13] то в результаті цього виникають проблеми відповідності опублікованої інформації вимогам, які пред'являються до неї в країні походження і в країні базування компанії. У зв'язку з цим постало питання міжнародної регламентації обліку за допомогою стандартів.

На теперішній час проблема приведення обліку до єдиної системи вирішується за допомогою гармонізації та стандартизації. Основною метою цих підходів є приближення моделей організації обліку і системи стандартів у кожній країні до міжнародних стандартів, щоб вони не суперечили один одному. Розробкою міжнародних бухгалтерських стандартів (МБС) займається незалежний орган — Комітет міжнародних бухгалтерських стандартів (КМБС), який у 2002 р. перейменовано в Раду з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (РМСБО), завданням якого є вдосконалити та гармонізувати єдині стандарти бухгалтерського обліку у світовому масштабі [6, с. 31]. Відтак існують країни, які використовують міжнародні стандарти бухгалтерського обліку в якості національних стандартів, та країни, які розробили національні стандарти на основі міжнародних стандартах.

В Україні національні стандарти бухгалтерського обліку розроблені на основі міжнародних стандартів фінансової звітності і законодавства Європейського Союзу у сфері бухгалтерського обліку та затверджені центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері бухгалтерського обліку [2], тобто НП(С)БО та МСФЗ мають деякі відмінності.

Розглянемо методичні аспекти обліку та розкриття у фінансовій звітності інформації про фінансові результати діяльності підприємства згідно з вимогами НП(С)БО та МСФЗ.

Для висвітлення інформації, потрібної для формування фінансових результатів в Україні передбачено декілька положень, а саме: НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», П(С)БО 15 «Дохід», П(С)БО 16 «Витрати» та П(С)БО 17 «Податок на прибуток». У міжнародній практиці відображення доходів, витрат і фінансових результатів регулюється МСБО 1 «Подання фінансових звітів», МСБО 18 «Дохід», Концептуальною основою фінансової звітності та МСФЗ 15 «Виручка за договорами з клієнтами» [4, с. 209]. Основні відмінності між національними та міжнародними стандартами стосуються змісту стандартів, складу та дотримання стандартів при формуванні фінансової звітності, понять суттєвості статей у фінансовій звітності, грошового вимірника, тощо.

Загальні принципи подання інформації, установлені П(С)БО та МСФЗ наведені в таблиці 1.

Проводячи порівняння безпосередньо таких економічних категорій як «дохід» та «витрати» потрібно звернути увагу на декілька основних критеріїв, таких як: порядок визнання та відображення у фінансовій звітності доходів та витрат, визначення їх сутності, класифікацію, тощо.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика застосування НП(С)БО та МСФЗ

Положення	НП(С)БО	МСФЗ
Вимога суворого дотримання стандартів	П(С)БО — це затверджені Міністерством фінансів України нормативні документи, які є обов'язковими до виконання	МСФЗ носять рекомендаційний характер і дають можливість керівництву підприємства відступати від їх вимог, якщо застосування окремих позицій МСФЗ є недоречним
Зміст стандартів	Визначаються мета, склад і принципи складання фінансової звітності та вимоги до визнання і розкриття її елементів	Установлює загальні вимоги щодо подання фінансової звітності, настанови щодо її структури та мінімальні вимоги щодо її змісту
Відображення у звітності несуттєвих статей	Стаття наводиться у звітності за умови, що інформація є суттєвою й оцінка статті може бути достовірно визначена	Стаття, інформація за якою є несуттєвою, у фінансовій звітності окремо не відображається, а об'єднується з іншими статтями, подібними за характером і функціями
Регламентуючі стандарти відображення доходів	НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», П(С)БО 15 «Дохід»	МСБО 18 «Дохід», з 1 січня 2018р. МСФЗ 15 «Дохід від договорів з клієнтами»
Регламентуючі стандарти відображення витрат	П(С)БО 16 «Витрати»	Немає загального стандарту, лише МСБО щодо обліку окремих об'єктів
Грошовий вимірник	У грошовій одиниці України	У будь-якій грошовій одиниці

Джерело: розроблено на основі [1–2]

Критерії порівняння доходів та витрат наведені у таблиці 2.

Розглянувши таблицю можна зробити висновки, що процедура формування фінансових результатів за національними стандартами досить наближена до міжнародних стандартів але все ж таки є відмінності. Так, на відміну від НП(С)БО 1, де форма і склад статей визначаються Національним положенням (стандартом), у МСБО 1 передбачено, що суб'єкт господарювання може включати у звіт додаткові рядки та змінювати порядок наведення статей, якщо це потрібно для пояснення елементів фінансових результатів діяльності [1]. Також суб'єкт господарювання може подавати інформацію про прибутки або збитки та інший сукупний дохід у двох розділах одного звіту або ж, якщо суб'єкт господарювання подає окремий звіт про прибутки та збитки, то він не подає розділ прибутків та збитків у звіті, у якому подається сукупний дохід.

Щодо обліку витрат, то МСБО 1 допускає на вибір два способи відображення їх у звіті: 1) метод характеру

витрат та 2) метод функції витрат. Перший метод використовується, як правило, невеликими підприємствами і передбачає об'єднання витрат згідно з їх цільовим призначенням (наприклад, амортизація, придбання матеріалів, транспортні витрати, заробітна плата, витрати на рекламу, тощо). За методом функції витрат або «собівартості реалізації» витрати класифікують відповідно до їх функцій як частини «собівартості продажу», наприклад, витрати на збут, адміністративні витрати, інші витрати та може бути довільним [5, с. 130].

Відображення витрат різними методами відповідає класифікації витрат за економічними елементами та статтями калькуляції у вітчизняній практиці, що передбачено П(С)БО 16 «Витрати». Однак, якщо МСБО 1 допускає вибір способу відображення витрат, то НП(С)БО 1 вимагає обов'язкового відображення всіх статей фінансової звітності, які наведені у додатках 1, 2. Перелік економічних елементів є суворо регламентованим і не дає можливості висвітлити галузеві особливості підприємства.

Таблиця 2

Основні відмінності між П(С)БО та МСБО при розкритті інформації про доходи та витрати

Положення	НП(С)БО	МСФЗ
Класифікація витрат	Визначена з поділом за функціями та елементами витрат	Витрати звичайної діяльності; збитки нереалізовані
Класифікація доходів	Визначена з поділом на доходи операційної, фінансової та іншої діяльності	Доходи від звичайної діяльності; прибуток від інших операцій
Визначення доходів	Збільшення економічних вигід у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які приводять до зростання власного капіталу (за винятком його зростання за рахунок внесків власників)	Збільшення економічних вигід протягом облікового періоду у вигляді надходження або збільшення корисності активів чи зменшення зобов'язань, що веде до збільшення власного капіталу, крім випадків, пов'язаних із внесками учасників власного капіталу
Визначення витрат	Зменшення економічних вигід у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які приводять до зменшення власного капіталу (за винятком його зменшення за рахунок його вилучення або розподілення власниками)	Зменшення економічних вигід протягом облікового періоду у вигляді вибуття чи амортизації активів або у вигляді виникнення зобов'язань, результатом чого є зменшення власного капіталу (за винятком зменшення через виплати учасникам)
Визнання доходів	Під час збільшення активу або зменшення зобов'язання, що зумовлює зростання власного капіталу за умови, що оцінка доходу може бути достовірно визначена	Дохід визнається коли виникає зростання майбутніх економічних вигід, пов'язаних зі збільшенням активу або зі зменшенням зобов'язання, і його можна достовірно виміряти
Визнання витрат	Під час або зменшення активів, або збільшення зобов'язань, що приводить до зменшення власного капіталу підприємства за умови, що ці витрати можуть бути достовірно оцінені	Витрати визнаються коли виникає зменшення майбутніх економічних вигід, пов'язаних зі зменшенням активів або збільшенням зобов'язання, які можна достовірно виміряти
Розкриття інформації про витрати	У Звіті про фінансові результати (Звіті про сукупний дохід) інформація про витрати наводиться і за функціональним призначенням (I розділ) і за економічними елементами (III розділ)	МСФЗ дозволяють розкриття інформації про витрати або за функціями або за елементами (на вибір)
Розкриття інформації про сукупний дохід	Розкриття інформації про сукупний дохід передбачається у II розділі Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід)	Розкриття інформації про сукупний дохід можна навести як в звіті про прибутки та збитки та інший сукупний дохід так і в окремому звіті

Джерело: розроблено на основі [1–2]

Стосовно підходів до визначення та визнання доходів та витрат за міжнародними та національними стандартами, то вони є майже ідентичними.

Також варто зазначити, що МСБО, так само як і НП(С)БО (П(С)БО), не визначають порядок ведення бухгалтерського обліку, а лише описують загальні

правила оцінки та подання інформації у фінансових звітах.

Отже, незважаючи на те, що в основу НП(С)БО покладені основні положення МСФЗ, вони мають як спільні, так і відмінні риси.

Література

1. Міжнародні стандарти фінансової звітності. URL: <https://finmanagement.com.ua/buhuchyot/msfo-ifs-ukr-01-01-2018/>
2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Затверджено Наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р.: Законодавство України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
3. Бондаренко О. Л. Бухгалтерський облік / Укладач О. Л. Бондаренко // Курс лекцій (для студентів денної форми навчання спеціальності 5.03050801 Фінанси і кредит). Краматорськ МК ДДМА, 2016. 116 с.
4. Бондаренко Н. М., Таран В. В. Методичні аспекти формування у звітності інформації про фінансові результати за П(С)БО та МСФЗ / Н. М. Бондаренко, В. В. Таран // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: зб. наук. праць. Одеса.: Вип. 28, 2017. С. 209–212.
5. Єрмолаєва М. Сутність витрат згідно міжнародних та національних стандартів обліку і звітності / М. Єрмолаєва, В. Скакун // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах». Т.: Крок, 2016. С. 129–132.
6. Лучко М. Р. Бухгалтерський облік в зарубіжних країнах / М. Р. Лучко, І. Д. Бенько // навч. посіб. — Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 370 с.

Радіонова Наталія Йосипівна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри обліку та аудиту

Київський національний університет технологій та дизайну

Радионова Наталья Иосифовна

кандидат экономических наук,

доцент кафедры учета и аудита

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Radionova Natalia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the

Department of Accounting and Audit

Kyiv National University of Technologies and Design

Білоус Катерина Сергіївна

студентка

Київського національного університету технологій та дизайну

Белоус Екатерина Сергеевна

студентка

Киевского национального университета технологий и дизайна

Bilous Kateryna

Student of the

Kyiv National University of Technologies and Design

**ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ
ДО ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ ГРОШОВИХ КОШТІВ
ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ
К ПРОВЕДЕНИЮ АУДИТА ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ
ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL
APPROACHES TO THE AUDIT OF MONEY**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню складових організації та методики аудиту грошових коштів. Узагальнено організаційно-методичне забезпечення здійснення аудитором перевірки грошових коштів суб'єкта господарювання. Визначено основні завдання аудиту грошових коштів підприємства. Зазначено, що предметом аудиту грошових коштів є господарські процеси та операції, пов'язані з рухом грошових коштів та інших активів, а також відносини, що виникають при цьому на підприємстві та за його межами. Показано доцільність проведення аналізу та представлено напрями аналізу грошових коштів, які слід провести у ході аудиторської перевірки. Розкрито послідовність проведення аудиту грошових коштів на рахунках підприємства. Розглянуто загальні питання організації перевірки касових операцій. Визначено спрямованість проведення аудиторської перевірки готівкових коштів підприємства та розкрито особливості її здійснення. Представлено тест внутрішнього контролю грошових коштів в касі підприємства. Зроблено перелік документів, які підлягають вивченню під час аудиту грошових коштів. Розроблено основні документи початкового етапу аудиту грошових коштів: план та програма.

Ключові слова: бухгалтерський облік, грошові кошти, підприємство, рух грошових коштів, аудит, аналіз, грошові потоки, касові операції, план аудитора, програма аудитора, документи аудитора.

Аннотация. Статья посвящена исследованию составляющих организации и методики аудита денежных средств. Обзор организационно-методическое обеспечение осуществления аудитором проверки денежных средств предприятия.

Определены основные задачи аудита денежных средств предприятия. Указано, что предметом аудита денежных средств являются хозяйственные процессы и операции, связанные с движением денежных средств и других активов, а также отношения, возникающие при этом на предприятии и за его пределами. Показана целесообразность проведения анализа и представлены направления анализа денежных средств, которые следует провести в ходе аудиторской проверки. Раскрыто последовательность проведения аудита денежных средств на счетах предприятия. Рассмотрены общие вопросы организации проверки кассовых операций. Определены направленность проведения аудиторской проверки наличных средств предприятия и раскрыты особенности ее осуществления. Представлены тест внутреннего контроля денежных средств в кассе предприятия. Сделано перечен документов, подлежащих изучению в ходе аудита денежных средств. Разработаны основные документы начального этапа аудита денежных средств: план и программа.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, денежные средства, предприятие, движение денежных средств, аудит, анализ, денежные потоки, кассовые операции, план аудитора, программа аудитора, документы аудитора.

Summary. The article is devoted to the study of the constituents of the organization and methodology of cash audit. The organizational and methodological support of the audit of the entity's cash is generalized. The main tasks of audit of cash of the enterprise are defined. It is stated that the subject of cash audit is the economic processes and transactions related to the movement of cash and other assets, as well as the relationships that arise in the enterprise and beyond. The expediency of the analysis is shown and the directions of the analysis of the funds to be carried out during the audit are presented. The sequence of the audit of cash in the accounts of the enterprise is disclosed. The general issues of organization of check of cash transactions are considered. The orientation of the audit of the cash of the enterprise is determined and the peculiarities of its implementation are revealed. The test of internal control of cash at the cash desk of the enterprise is presented. The list of documents to be examined during the cash audit is made. The basic documents of the initial stage of cash audit: plan and program are developed.

Key words: accounting, cash, enterprise, cash flow, audit, analysis, cash flows, cash transactions, auditor's plan, auditor's program, auditor's documents.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Основною ефективного функціонування сучасного підприємства є безперервний періодичний рух грошових коштів. Грошові кошти є найбільш ліквідними активами та обмеженими ресурсами. Успіх діяльності підприємства багато в чому визначається здатністю їх раціонального розподілу і використанню, саме тому організація та методика аудиту грошових коштів обліку є досить важливим питанням під час контролю операцій з ними. Важливе значення набуває достовірною інформація про стан руху грошових коштів на поточних рахунках підприємства, які необхідні користувачам для подальшої діяльності та прийняття управлінських рішень.

Результати аудиторського контролю грошових коштів надають можливість замовникам аудиторських послуг здійснити оцінку ефективності функціонування системи управління в частині їх формування та використання ефективність підприємницької діяльності суб'єкта господарювання.

Саме від повноти та достовірності інформації про стан ефективності управління грошовими коштами підприємства залежить оцінка діяльності менеджменту у процесі виконання функцій управління підприємницькою діяльністю та оцінка ефективності діяльності суб'єкта господарювання. Важливістю вирішення зазначених питань і обґрунтовується актуальність дослідження за даною тематикою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань організації та методики аудиту присвячено праці відомих вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, серед яких: Бутинець Ф. Ф.

[1], Кулаковська Л. П. [2], Піча Ю. В. [2], Кузьминский А. [3], Кужельный Н. [3], Петрик Е. [3], Івашкевич В. Б. [4], Коваль М. І. [5], Нетреба Ю. О [5], Радіонова Н. Й. [6] та інші вчені.

Наприклад, Бутинець Ф. Ф. розглядає метод аудиту як «систему основних підходів та способів дослідження фактів господарського життя, які відповідають предмету та завданням аудиту як галузі знань. Способи аудиту як сукупність прийомів та засобів, спрямованих на отримання об'єктивних та обґрунтованих знань про об'єкт, що досліджується. Прийом як якісно однорідну дію аудитора, спрямовану на виявлення ступеня дотримання суб'єктом господарювання певних нормативних актів та положень» [1, с. 207–208].

Кулаковська Л. П., Піча Ю. В. стверджують, що «на практиці метод аудиту визначається як сукупність прийомів, за допомогою яких оцінюється стан аудиторських об'єктів. А в загальному розумінні метод аудиту — це спосіб дослідження дій і подій у системі суб'єкта господарювання з метою підтвердження наданої ним фінансової інформації. Аудиторські процедури — це відповідний порядок і послідовність дій аудитора для одержання необхідних аудиторських доказів на конкретній ділянці аудиту» [2, с. 113, 116].

Соколов Б. Н. розкриває типову методику перевірки операцій з грошовими коштами в касі та на рахунках в банківських установах з точки зору діяльності СВА. Але, дана методика не враховує те, що внутрішній аудит спрямовано на розробку рекомендацій стосовно підвищення ефективності управління грошовими коштами. [4, с. 104–109].

Разом з тим, слід зазначити, що єдині підходи щодо організаційних та методичних складових аудиту грошових коштів відсутні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Раціональна організація аудиту грошових коштів, застосування дієвої методики контролю грошових коштів та їх ефективного використання залишаються одними із найактуальніших питань. Адже від наявності у підприємства грошових коштів залежить платоспроможність, конкурентоспроможність, а отже, довгострокова діяльність підприємства та його подальший розвиток.

Постановка завдання. Основною метою є дослідження організаційних та методичних підходів до проведення аудиту грошових коштів. Головними завданнями є узагальнити і розвинути мету, завдання та об'єкти аудиту грошових коштів, розглянути робочі документи аудитора щодо організаційної та дослідної стадії аудиту грошових коштів, класифікувати типові порушення, які можна виявити під час перевірки.

Викладення основного матеріалу. Гроші — найдинамічніший елемент економічної системи, а їх обіг формує кровоносну систему всіх видів економічної діяльності. Тому від стабільності грошових потоків значною мірою залежить стабільність і ефективність діяльності підприємства.

Більшість видів господарських операцій в тій чи іншій формі пов'язано з надходженням або вибуттям грошових коштів. В основі реалізації практично будь-якого управлінського рішення керівництва лежить використання грошових коштів.

Грошові кошти являють собою сукупність грошей, якими володіє підприємство на банківських розрахункових, валютних, спеціальних рахунках і, звичайно ж, безпосередньо в касі. Питання кругообігу господарських засобів характеризуються саме грошовими коштами, швидкість руху яких багато в чому визначає ефективність всієї фінансово-господарської діяльності підприємства. Будучи найбільш ліквідними, гроші є і найбільш рухливими активами на підприємстві. У кожного підприємства грошові кошти постійно знаходяться безперервно і одночасно на всіх стадіях кругообігу, що визначає необхідність постійної наявності їх запасу.

В сучасних умовах слід виходити з принципу, що вмиле використання грошових коштів може приносити підприємству додатковий дохід, і отже, необхідно думати про раціональне вкладання тимчасово вільних грошових коштів для отримання додаткового прибутку. Тому аудит грошових коштів має важливе значення для правильного спрямування грошового потоку, раціональної організації розрахунків і дотримання платіжної дисципліни. Контроль та перевірка руху грошових коштів та розрахунків є однією з основних задач для підприємства. При відсутності в складі підприємства внутрішніх аудиторів залучають зовнішні аудиторські фірми.

Проведення аудиту грошових коштів для керівника підприємства є досить важливою функцією управлінської діяльності. Адже дана процедура надасть можливість провести додатковий контроль за правильною організацією обліку грошових коштів, їх своєчасним рухом та раціональним використанням у процесі виробничо-господарської діяльності підприємства.

Аудит операцій з грошовими коштами повинен бути спрямований на розробку рекомендацій стосовно збалансованості грошових витрат та надходжень, а також на підтвердження правильності організації та методики ведення бухгалтерського обліку грошових коштів, його відповідності вимогам чинного законодавства. Крім того, аудит грошових коштів має бути спрямованим на надання рекомендацій, щодо вдосконалення системи обліку й контролю та підвищення ефективності використання грошових коштів.

Під час проведення аудиту грошових коштів необхідно вирішити наступні завдання:

- а) визначення оптимального залишку коштів на поточних рахунках та в касі підприємства та перевірити правильності відображення в обліку надходжень, наявності та вибуття готівкових та безготівкових коштів та їх еквівалентів;
- б) встановлення дотримання вимог щодо документального оформлення операцій з грошовими коштами в бухгалтерському обліку;
- в) контроль за дотриманням вимог касової та розрахункової дисципліни;
- г) контроль за лімітом грошових коштів у касі;
- д) перевірка правильності розкриття інформації у облікових регістрах та формах фінансової звітності стосовно операцій з грошовими коштами та їх еквівалентами;
- е) розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності використання тимчасово вільних коштів;
- ж) проведення аналізу грошових коштів та ін.

Предметом аудиту грошових коштів є господарські процеси та операції, пов'язані з рухом грошових коштів та інших активів, а також відносини, що виникають при цьому на підприємстві та за його межами.

Для вирішення поставлених завдань аудиторам необхідно виділити основні складові грошових коштів та їх еквівалентів, мати певне інформаційне забезпечення, яке спрямоване на розкриття питань, пов'язаних з проведенням аудиту.

У ході проведення аудиту операцій з грошовими коштами здійснюється аналіз за наступними напрямками (рис. 1).

Дані аналізу дозволяють аудитору визначити чинники, які впливають на ефективність здійснення операцій з грошовими коштами.

Залежно від оцінки системи внутрішнього контролю, встановленої тестуванням та вивченням актів перевірки ведення операцій із готівкою, аудитор

Рис. 1. Напрями аналізу грошових коштів, які доцільно провести у ході аудиторської перевірки

встановлює види і кількість аудиторських контрольних процедур.

Оскільки підприємства можуть мати кошти у двох формах — у безготівковій та готівковій, доцільно буде проводити окремо аудит касових операцій та грошових коштів на поточних рахунках у банку [5].

Аудит грошових коштів на рахунках підприємства здійснюється в такій послідовності:

1. Перевірка наявності виписок з кожного банківського рахунку і перехідних залишків по них.

2. Перевірка якості і достовірності виписок банку, а також наявність додатків до них.

3. Звірка оборотів і залишків, відображених у виписках банку, із записами в облікових реєстрах.

4. Документальна перевірка записів за рахунками в банку.

Банки частково беруть на себе контрольні функції над безготівковими грошима підприємств, тому аудиторі слід більше уваги приділити саме питанням готівкових коштів підприємства.

Аудит касових операцій підприємства рекомендується проводити в кілька етапів. Спочатку аудитор

повинен розглянути загальні питання організації роботи каси на підприємстві:

- інтенсивність касових операцій;
- основні напрями касових надходжень і видатків;
- кваліфікація і практичний досвід працівників, які забезпечують роботу каси на підприємстві;
- наявність договорів з касирами про повну матеріальну відповідальність;
- забезпеченість обліку касових операцій електронною обчислювальною технікою;
- правильність обладнання приміщення каси на підприємстві.

Ретельне вивчення зазначених питань дасть змогу аудиторі скласти думку про стан касових операцій на підприємстві, визначити вузькі місця в організації їх обліку і можливі напрями порушень і помилок.

Інвентаризацію каси належить проводити не рідше одного разу на квартал. Раптові інвентаризації каси також необхідні і є важливим елементом внутрішньогосподарського контролю дотримання касової дисципліни. Для цього вивчаються накази керівника підприємства про проведення

Таблиця 1

Тест внутрішнього контролю грошових коштів в касі

№ п/п	Зміст питання	Результат оцінювання		
		Так	Ні	Інформація відсутня
1.	Наявність договору з касиром про повну матеріальну відповідальність		+	
2.	Наявність суцільної реєстрації прибуткових і видаткових ордерів	+		
3.	Наявність на підприємстві наказу керівника про періодичність проведення інвентаризації готівки в касі	+		
4.	Наявність порушень ведення касових операцій, встановлених внутрішніми або зовнішніми аудиторіями			+
5.	Забезпечення умов зберігання готівки та інших цінностей в касі підприємства	+		
6.	Дотримання встановленого порядку зберігання чекових книжок, виписки чеків і отримання по них готівки	+		
7.	Дотримання порядку документального оформлення надходження грошей до каси та їх видачі	+		
8.	Дотримання ліміту залишку готівки в касі	+		
9.	Дотримання своєчасності та повноти оприбуткування готівки в касу підприємства	+		

інвентаризації каси та визначення складу комісії, звіти інвентаризаційної комісії та інвентаризаційні відомості.

Залежно від оцінки системи внутрішнього контролю, встановленої тестуванням та вивченням актів перевірки ведення операцій із готівкою, аудитор встановлює види і кількість аудиторських контрольних процедур.

За необхідності аудитор може брати участь в інвентаризації готівки в касі.

Перевірка проводиться в тих же напрямках, що й контроль за дотриманням порядку ведення операцій із готівкою контролюючими органами. Особливістю є те, що аудиторські процедури проводять вибірково з метою встановлення суттєвих відхилень, які впливають на достовірність та об'єктивність звітних даних.

Суцільна перевірка проводиться на замовлення клієнта або при дуже низькій оцінці системи внутрішнього контролю.

На початковому етапі проведення аудиту грошових коштів доцільним буде застосувати тест внутрішнього контролю грошових коштів в касі, представлений в табл. 1.

Наступним етапом є перевірка правильності заповнення касових документів та організації порядку ведення касових операцій. На підприємстві перевіряється правильність заповнення прибуткових та видаткових касових ордерів. При цьому, слід відмітити, що неприпустимі будь-які виправлення, закреслювання і т.п. Прибуткові та видаткові касові ордери повинні бути належно оформлені. Документи на видачу грошей мають бути підписані керівником і головним бухгалтером підприємства або особами, ними уповноваженими.

Основними документами, які підлягають вивченню під час перевірки касових операцій є:

- 1) касова книга, звіти касира;
- 2) прибуткові та видаткові касові ордери (ПКО, ВКО);
- 3) журнал реєстрації ПКО, журнал реєстрації ВКО, журнал реєстрації депонованих сум;

- 4) авансові звіти з підтверджуючими документами;
- 5) реєстри синтетичного обліку і звіти (журнал-ордер № 1, відомість до журналу-ордеру № 1а, Головна книга, звіт про рух грошових коштів, баланс підприємства).

Для аудиту грошових коштів пропонується загальний план аудиту, представлений в табл. 2.

Для виконання плану аудитор повинен підготувати в письмовій формі програму аудиторської перевірки з визначенням в ній конкретних завдань і процедур для кожного об'єкту аудиту. Програма аудиту — це детальний перелік змісту аудиторських процедур.

Програма повинна бути настільки деталізованою, щоб можна було використовувати її як інструкцію для виконавців аудиту, які беруть участь у перевірці. У програмі аудиту види, зміст та час проведення процедур повинні співпадати з прийнятими до роботи показниками загального плану аудиту. Вона містить перелік об'єктів аудиту по його напрямкам, а також час, який необхідно витратити на кожен напрямок аудиту або аудиторських процедур.

Для розробки програм можна використовувати стандартні аудиторські програми або контрольні листи щодо проведення аудиту, які розробляються аудиторською фірмою. Стандартні аудиторські програми є власними розробками аудиторської фірми, вони втілюють в собі накопичений професійний досвід виконання різних видів робіт і тому є своєрідним ноу-хау.

Аудитор затверджує програму, визначаючи суттєвість по процедурах аудиту, об'єкт аудиту з кожного питання окремо та масштаб перевірки.

На підставі загального плану аудиту, складається програма аудиту грошових коштів табл. 3.

План і програма аудиту розробляються аудитором на початку перевірки, але вони можуть бути відкориговані в залежності від результатів проведення аудиторських процедур.

Висновки. Отже, раціональне використання грошових коштів та своєчасний контроль за їх вико-

Таблиця 2

План аудиту грошових коштів

№ з/п	Перелік аудиторських процедур	Період проведення процедур перевірки	Методи і прийоми перевірки	Аудиторські докази	Назва робочих документів аудитора
1	Загальне знайомство із станом обліку грошових коштів	01.02.2018	Огляд, опитування, документальна перевірка	Первинні документи, облікові реєстри, анкети	«Оцінка стану обліку грошових коштів»
2	Перевірка обліку касових операцій у національній та іноземній валюті	02.02.2018	Документальна перевірка	Прибуткові та видаткові касові ордери, касова книга	«Перевірка касових операцій»
3	Перевірка операцій на рахунках у банках в валюті	02.02.2018	Документальна перевірка	Виписки банку, платіжні документи	«Перевірка банківських операцій»
4	Узагальнення результатів перевірок	02.02.2018	Документальна перевірка	Первинні документи, облікові реєстри, анкети	«Перевірка банківських операцій»

Таблиця 3

Програма аудиту грошових коштів

№	Перелік питань, що перевіряються	Мета і завдання	Методи аудиту	Аудит докази	Термін	Виконавець
1	Загальні відомості про підприємство	Визначення аудиторського ризику, планування аудиту грошових коштів	Документальна перевірка, співставлення	Статут підприємства, наказ про облікову політику	01.02.18	Шкурко І. В.
2	Перевірка записів в касовій книзі та первинних документах	Перевірка наявності та правильності заповнення первинних документів	Арифметична, логічна, взаємна звірка	Звіт касира, Касова книга, первинні касові документи, облікові реєстри	02.02.18	Шкурко І. В.
3	Перевірка касової дисципліни	Готівки, додержання ліміту залишку та строків звітування	Документальна перевірка, звірка, співставлення	Касова книга, первинні касові документи,	02.02.18	Шкурко І. В.
4	Перевірка наявності рахунків, відкритих в банках	Встановлення кількості відкритих рахунків, банківські установи, що обслуговують підприємство, валюта з якою працює підприємство	Опитування, формальна перевірка	Договори про розрахунково-касове обслуговування	02.02.18	Шкурко І. В.
5	Перевірка правильності ведення обліку грошових коштів у банку	Правильність, повнота та обґрунтованість відображення в обліку руху безготівкових коштів	Документальна перевірка, звірка, співставлення	Банківські виписки, платіжні доручення, облікові реєстри по рахунках 31, 33	02.02.18	Шкурко І. В.
6	Перевірка документів з інвентаризації грошових коштів	Правильність відображення в обліку надлишків (нестач) грошових коштів	Взаємна, логічна, формальна, документальна перевірка, співставлення	Акти інвентаризації каси, касові книги, звіти касира, облікові реєстри по рахунку 30.	02.02.18	Шкурко І. В.
7	Перевірка правильності відображення інформації про грошові кошти в фінансовій звітності	Правильність відображення даних обліку в фінансовій звітності	Арифметична, взаємна, документальна перевірки	Баланс, Звіт про рух грошових коштів, облікові реєстри по рахунках 30, 31, 33	02.02.18	Шкурко І. В.
8	Узагальнення отриманої інформації	Складання підсумкових документів з аудиту	Узагальнення	Аудиторський звіт, аудиторський висновок	02.02.18	Шкурко І. В.

ристанням забезпечать підприємству можливість довготривалого функціонування, тому аудит грошових коштів є важливим для кожного підприємства. Запропоновані рекомендації та розроблені

документи аудитора дозволять своєчасно виявити та попередити порушення, а також надати необхідні рекомендації щодо покращення платіжної дисципліни та сприятимуть раціоналізації грошового обігу підприємства.

Література

1. Бутинець Ф. Ф. Аудит. Житомир: ПП «Рута», 2002. 687 с.
2. Кулаковська Л. П., Піча Ю. В., Організація і методика аудиту: Навч. Посіб. 3-є вид. К.: Каравела, 2006. 560 с.
3. Аудит: Практическое пособие / А. Кузьминский, Н. Кужельный, Е. Петрик и др.; Под ред. Кузьминского. К.: «Учетинформ», 1996. 283 с.
4. Ивашкевич В. Б. Практический аудит: учеб. пособие / Ивашкевич В. Б. М.: Магистр, 2010. 286 с.
5. Коваль М. І. Нетреба Ю. О. Удосконалення обліку, аналізу та аудиту готівкових розрахунків підприємства/М. І. Коваль Ю. О. Нетреба //Наукові праці МАУП, 2013. Вип. 2(37). С. 18–23.
6. Радіонова Н. Й. Концептуальний підхід до організації та методики проведення аудиту грошових коштів підприємства / Н. Й. Радіонова, К. О. Жура / «Ефективна економіка». 2017. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5750>

References

1. Butynets' F. F. *Audyt*. Zhytomyr: PP «Ruta», 2002. 687 s.
2. Kulakovs'ka L. P., Picha Yu. V., Orhanizatsiia i metodyka audytu: Navch. Posib. 3-ie vyd. K.: Karavela, 2006. 560 s.
3. *Audyt: Praktycheskoe posobye* / A. Kuz'mynskij, N. Kuzhel'nyj, E. Petryk y dr.; Pod red. Kuz'mynskoho. K.: «Uchetynform», 1996. 283 s.
4. Yvashkevych V. B. *Praktycheskyj audyt: ucheb. posobye* / Yvashkevych V. B. M.: Mahystr, 2010. 286 s.
5. Koval' M. I., Netreba Yu. O. Udoskonalennia obliku, analizu ta audytu hotivkovykh rozrakhunkiv pidpryiemstva / M. I. Koval' Yu. O. Netreba // *Naukovi pratsi MAUP*, 2013. Vyp. 2(37). S. 18–23.
6. Radionova N. J. Kontseptual'nyj pidkhid do orhanizatsii ta metodyky provedennia audytu hroshovykh koshtiv pidpryiemstva / N. J. Radionova, K. O. Zhura / «Efektyvna ekonomika». 2017. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5750>

УДК 657.372.1

Сухорукова Олександра Дмитрівна

магістр кафедри обліку та оподаткування

Київського національного університету технологій та дизайну

Сухорукова Александра Дмитриевна

магістр кафедри учета и налогообложения

Киевского национального университета технологий и дизайна

Sukhorukova Oleksandra

Master of the Department of Accounting and Taxation of the

Kyiv National University of Technologies and Design

Матюха Микола Миколайович

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри обліку і оподаткування

Київський національний університет технологій та дизайну

Матюха Николай Николаевич

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры учета и налогообложения

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Matyukha Nikolai

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation

Kyiv National University of Technology and Design

ПРОБЛЕМАТИКА ОБЛІКУ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

ПРОБЛЕМАТИКА УЧЕТА ГОТОВОЙ ПРОДУКЦИИ НА ПРЕДПРИЯТИИ И ПУТИ ЕЕ РЕШЕНИЯ

PROBLEMS OF ACCOUNTING OF FINISHED PRODUCTS AT THE ENTERPRISE AND WAYS OF ITS SOLUTION

Анотація. У статті висвітлено проблеми обліку процесу реалізації готової продукції на прикладі діяльності промислового підприємства. Внесено пропозиції для вирішення питань стосовно облікової документації продукції.

Розглянуто основні об'єкти обліку щодо ефективної організації логістичних витрат на підприємствах. Надано пропозиції стосовно покращення умов оплати відвантаженої продукції. Запропоновано рекомендації для вдосконалення процесу реалізації готової продукції.

Також, надано пропозиції щодо покращення обліку готової продукції та її реалізації. Встановлено, що однією з складових ефективної організації обліку наявності та руху готової продукції є високий рівень використання облікової інформації для оцінки якісних та кількісних характеристик готової продукції.

Ключові слова: виробництво, готова продукція, класифікація, оцінка, реалізація продукції, собівартість, облік, документообіг, логістичні витрати, конкурентоспроможність, прибуток.

Аннотация. В статье освещены проблемы учета процесса реализации готовой продукции на примере деятельности промышленного предприятия. Внесены предложения для решения вопросов относительно учетной документации продукции.

Рассмотрены основные объекты учета по эффективной организации логистических затрат на предприятиях. Даны предложения по улучшению условий оплаты отгруженной продукции. Предложены рекомендации для совершенствования процесса реализации готовой продукции.

Также, даны предложения по улучшению учета готовой продукции и ее реализации. Установлено, что одной из составляющих эффективной организации учета наличия и движения готовой продукции является высокий уровень использования учетной информации для оценки качественных и количественных характеристик готовой продукции.

Ключевые слова: производство, готовая продукция, классификация, оценка, реализация продукции, себестоимость, учет, документооборот, логистические затраты, конкурентоспособность, прибыль.

Summary. The article highlights the problems of accounting for the process of selling finished products on the example of an industrial enterprise. Suggestions have been made to address issues regarding the accounting documentation of products.

The main objects of accounting for the effective organization of logistics costs at enterprises are considered. Suggestions for improvement of payment terms for shipped products are given. Recommendations for improvement of process of realization of finished goods are offered.

Also, suggestions for improving the accounting of finished products and its implementation are given. It is established that one of the components of an effective organization of accounting for the availability and movement of finished products is a high level of use of accounting information to assess the qualitative and quantitative characteristics of the finished product.

Key words: production, finished products, classification, evaluation, sales, cost, accounting, document management, logistics costs, competitiveness, profit.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В сучасних умовах успішна діяльність кожного підприємства залежить від рівня економічної ефективності виробництва готової продукції. Істотне зростання значення та ролі процесу реалізації готової продукції зумовлено посиленням конкуренції та жорсткою боротьбою за ринки збуту як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні.

У підвищенні конкурентоспроможності підприємства важливу роль відіграє система контролю над обсягами реалізації продукції, оскільки вона впливає на формування фінансових результатів і є вагомим показником для оцінки ефективності діяльності підприємства.

Отже, удосконалення організації обліку та аналізу виробництва готової продукції від її реалізації є основним способом досягнення соціальної та економічної ефективності в діяльності підприємства. Вирішення проблем обліку та аналізу готової продукції та її реалізації в умовах посиленого режиму економії і ресурсозбереження можливе за наявності у суб'єктів управління своєчасної, повної, правдивої інформації про фактори, що впливають на собівартість, а також майбутні фінансові результати від реалізації готової продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з обліком реалізації готової продукції, досліджувалися у працях вітчизняних учених: Ф. Ф. Бутинця, А. М. Герасимовича, Н. С. Закопна, М. В. Кужельного, С. Ф. Голова, В. І. Єфименка, І. В. Жиглей, Сук, В. Я. Савченка, В. В. Сопка, а також зарубіжних вчених: П. С. Безруких, Д. Блейка, Б. Нідлза, В. Ф. Палія. Але, на сьогодні, залишається ще багато невирішених питань щодо вдосконалення обліку готової продукції.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті — виявлення проблем обліку реалізації готової продукції на підприємствах побутової хімії і розроблення рекомендацій щодо їх вирішення. Проаналізувати проблеми обліку готової продукції в Україні.

Виклад основного матеріалу. Готова продукція — це актив, незалежно від форми існування, виробництво якого завершено, відповідає технічним умовам виробництва, і вимогам замовника, призначений для споживання, як для потреб виробника так і для потреб зовнішнього ринку [1].

Як вважає В. Сопко: «Продукцію оцінюють за такими видами вартості: фактичною, плановою, нормативною, кошторисною собівартістю і цінах реалізації (роздрібних, договірних, гуртових)» [2]. Відповідно до П(С) БО 9 готовою вважається продукція, яка виготовлена на підприємстві, призначена для продажу і відповідає технічним і якісним характеристикам, які передбачені договором або іншим нормативно-правовим актом [3].

Е. Переверзева вважає готовою продукцією виробу і продукти, які повністю закінчені обробкою на даному підприємстві, відповідають вимогам стандартів та технічним умовам, прийняті відділом технічного контролю і здані на склад готової продукції [4].

У процесі організації обліку готової продукції велике значення приділяється первинним документам. Однією з проблем, яка виникає на цьому етапі, є відображення в документах обліку її руху на підприємстві. Це зумовлено тим, що контроль руху готової продукції виступає гарантом успішної роботи підприємства на ринку. Недосконалість системи ведення первинного обліку та нехтування організаційно-технологічними особливостями виробництва і реалізації продукції згідно із затвердженими нормативно-правовими документами може призвести до неправильного та неповного оприбуткування одержаної продукції, невиконання матеріально-відповідальними особами своїх обов'язків, викривлень даних синтетичного та аналітичного обліку, а також до нераціонального використання ресурсів підприємства.

Слід приділити особливу увагу побудові обліку реалізації готової продукції на підприємствах, вона повинна містити повноту та своєчасність відображення інформації про реалізацію в системі обліку. Покращення обліку реалізації готової продукції

перш за все застосовується до первинної документації. Удосконалення облікової документації та документообігу необхідно здійснювати за такими напрямками: підвищення оперативності оформлення та обробки інформації під час реалізації; підвищення рівня об'єктивності аналітичної інформації; підвищення контролю з обліку вибуття готової продукції, виробничих запасів і товарів; економія витрат ресурсів та праці документування, обробки документів.

Торгівельним підприємствам доцільно ввести мікропроцесорну техніку, здатну ідентифікувати окрему одиницю готової продукції. Використання такої техніки є необхідним, адже дає змогу отримати інформацію про всі операції в момент та в місці їх здійснення [1].

Використовуючи автоматизацію обліку з реалізації готової продукції, забезпечується контроль надходження платежів від покупців за відвантаженою продукцією, буде зменшено час для визначення обсягу податкового зобов'язання з ПДВ, спрощено процес розподілу поза виробничих витрат [5].

Необхідні також зміни в наукових підходах і в нормативних документах: в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», в системі регулювання бухгалтерського обліку на принципах сучасних економічних теорій та з врахуванням антикризових програми розвинутих країн.

На промислових підприємствах, зокрема тих, які мають значні обсяги виробництва і реалізації продукції, доцільно використовувати логістичні способи та прийоми управління випуском і збутом продукції, оскільки в збутовій діяльності й інформаційному забезпеченні процесу збуту готової продукції, який ще називають логістичним сервісом, вони дають найкращі результати. Для інформаційного забезпечення маркетингових і логістичних процедур необхідно формувати і передавати на відповідні рівні управління повну, своєчасну та достатню інформацію про кількісні та вартісні показники щодо залишків готової продукції на будь-який момент часу, про вартість відпущеної оплаченої та неоплаченої продукції, про сегменти ринків збуту і витрати, пов'язані із збутовою діяльністю. Необхідну інформацію постачає система обліку, в якій реєструються всі без винятку операції щодо руху готової продукції та її фактичної собівартості, залишків готової продукції.

Для ефективної організації обліку логістичних витрат у межах облікової політики необхідно визначити основні об'єкти обліку:

- витрати на постачання (дослідження ринку закупівель, укладання договорів, приймання сировини і матеріалів та підготовка їх до виробничого споживання тощо);
- організація й управління виробництвом (технологічна підтримка виробництва, переналагодження устаткування, внутрішньовиробниче переміщення тощо);
- розподіл (пошук споживачів та одержання замовлень, підготовка продукції до відвантаження, планування каналів розподілу тощо);

- витрати на транспортування (вантажно-розвантажувальні роботи, витрати палива та електроенергії, оплата митних тарифів, податків та зборів, амортизація транспортних засобів, їх технічне обслуговування та поточний ремонт, страхування вантажу, вартість транспортування продукції сторонніми організаціями, утримання водіїв тощо);
- витрати на утримання складів і зберігання запасів (вартість запасів, експлуатаційні витрати, упакування запасів, втрати від знецінення запасів, оренда складських приміщень, амортизація складських будівель та устаткування, утримання складського персоналу тощо).

Виходячи з того, що логістичні витрати, згруповані вище за об'єктами обліку, то є також необхідність формувати витрати за замовленнями, тобто ідентифікувати, оцінювати, планувати, вести їх облік, контролювати та здійснювати ці процедури за певними статтями витрат.

Підвищити обсяги реалізації підприємств, які займаються промисловим виробництвом, можна за допомогою створення сайту в Інтернеті з усім асортиментом продукції та зробити міні-зразки продукції для пробного тестування. Важливим у вдосконаленні обліку реалізації готової продукції є формування єдиної законодавчо-нормативної бази, яка буде адаптована до міжнародних вимог та норм, удосконалення методології складання звітності та запровадження інформаційних технологій.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, на сьогоднішній час, однією зі складових ефективно організації обліку наявності та руху готової продукції є — високий рівень використання облікової інформації для оцінки якісних та кількісних характеристик готової продукції.

Результати дослідження з організації обліку готової продукції свідчать про те, що існує ряд проблем, які впливають на організацію ведення обліку готової продукції. Вирішення досліджених проблем дозволить ефективно здійснювати бухгалтерський облік готової продукції та її собівартості, підвищить ефективність виробництва, і тим самим підтримає конкурентоспроможність виробленої продукції, нарощуючи економічний потенціал підприємства [6].

В процесі управління сучасним підприємством стан обліку та аналізу готової продукції та її реалізації займає головне місце. Саме тому сьогодні однією з складових ефективно організації обліку та аналізу готової продукції та її реалізації є високий рівень використання облікової інформації для оцінки якісних та кількісних характеристик готової продукції. Результати досліджень з організації обліку та аналізу готової продукції свідчать про те, що існують проблеми, які впливають на організацію ведення обліку готової продукції та її реалізації [7].

Література

1. Савон О. О. Удосконалення обліку готової продукції та її реалізації / О. О. Савон // Науково-виробничий журнал «Держава та регіон». 2007. № 3. С. 321–324.
2. Сопко В. В. Бухгалтерський облік: навчальний посібник / В. В. Сопко. 3-е видан., перероб. і доповн. К.: КНЕУ, 2000. 578 с.
3. Верхоглядова Н. І. Бухгалтерський фінансовий облік: теорія та практика (навч.-практ. посіб.) / Верхоглядова Н. І., Шило В. П., Ільїна С. Б., Кисла В. І. К.: ЦУЛ, 2010. 536 с.
4. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський управлінський облік / [Ф. Ф. Бутинець, Т. В. Давидюк, Н. М. Малуґа, Л. В. Чижевська]. Житомир: ПП «Рута», 2002. 480 с.
5. Економічний аналіз: [навч. посіб.] / [М. А. Болюх, В. З. Бурієвський, М. І. Горбаток та ін.]; за ред. М. Г. Чумаченка. К.: КНЕУ, 2003. 556 с.
6. Пушкар М. С. Фінансовий облік / М. С. Пушкар. Тернопіль: Карт-бланш, 2006. 628 с.
7. Фінансовий облік: [навч. посіб.]; за ред. [В. К. Орлової, М. С. Орлів, С. В. Хоми]; 2-ге вид., доп. і перероб. К.: ЦНЛ, 2010. 510 с.
8. Грабова Н. М. Теорія бухгалтерського обліку: [навч. посіб.] / за ред. М. В. Кужельного. К.: АСК, 2001. 272 с.
9. Фінансовий облік: навч. посіб. / за ред. В. К. Орлової, М. С. Орлів, С. В. Хоми. 2-ге вид., доп. і перероб. — К.: ЦНЛ, 2010. 510 с.

References

1. Savon E. A. Improvement of accounting of finished products and its implementation / A. A. savvon // Scientific and production journal «State and region». 2007. No. 3. Pp. 321–324.
2. Sopko V. V. Accounting: textbook / V. V. Sopko. 3rd issued., processing. and dopoln. — K.: KNEU, 2000. 578 p.
3. Verkhoglyadova N. I. financial Accounting: theory and practice (proc. — pract. possib.) / Verhoglyadova N. I., Shilo V. p., Ilyina S. B., Kislaya V. I. — K.: TSUL, 2010. 536 p.
4. Butinets f. f. Accounting Management accounting / [f. f. Butinets, T. V. Davidyuk, N. M. Malyuga, L. V. Chizhevskaya]. Exactly: PE «Ruta», 2002. 480 p.
5. Economic analysis: [studies. no.] / [M. A. Bolyukh, V. Z. Buryevsky, M. I. gorbatok, etc.]; edited by M. G. Chumachenko. To: KNEU, 2003. 556 S.
6. Pushkar M. S. financial accounting / M. S. Pushkar. Ternopil: Carte Blanche, 2006. 628 p.
7. Financial accounting: [studies. no.][V. K. Orlova, M. S. Orlov, S. V. Khoma]; 2nd ed., additional and pererab. K.: TSNL, 2010. 510 p.
8. Grabova N. M. theory of accounting: [studies. benefit.] / edited by M. V. Kuzhelny. K.: ask, 2001. 272 p.
9. Financial accounting: studies. no. / edited by V. K. Orlova, M. S. Orlov, S. V. Khoma. 2nd view., additional and pererab. K.: TSNL, 2010. 510 p.

Шиндирук Іван Петрович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

Шиндирук Иван Петрович

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования
Киевский кооперативный институт бизнеса и права*

Shyndyruk Ivan

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

Соляр Олена Ярославівна

*студентка магістерської програми
Київського кооперативного інституту бізнесу і права*

Соляр Елена Ярославовна

*студентка магистерской программы
Киевского кооперативного института бизнеса и права*

Soliar Olena

*Master's Program Student of the
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ
РОЗВИТКУ КРИЗОВИХ ПРОЦЕСІВ У ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ**

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ
РАЗВИТИЯ КРИЗИСНЫХ ПРОЦЕССОВ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
КОМПАНИЙ УКРАИНЫ**

**CURRENT SITUATION AND TRENDS
OF CRISIS PROCESSES IN THE ACTIVITIES
OF UKRAINE'S ENTERPRISES**

Анотація. Досліджено основні показники ефективності і фінансової стійкості підприємств України, як чинники впливу на ризики їх банкрутства. Також, проаналізовано динаміку розгляду та відкриття господарськими судами справ про банкрутство підприємств та їх вплив на зміну рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу» України за показником «Врегулювання неплатоспроможності».

Ключові слова: банкрутство, фінансова криза, неплатоспроможність підприємства, фінансовий потенціал, фінансовий стан, діагностика неплатоспроможності підприємства, платоспроможність, санація.

Аннотация. Исследованы основные показатели эффективности и финансовой устойчивости предприятий Украины, как факторы влияния на риски их банкротства. Также, проанализирована динамика рассмотрения и открытие хозяйственными судами дел о банкротстве предприятий и их влияние на изменение рейтинга Всемирного банка «Ведение бизнеса» Украины по показателю «Урегулирование неплатежеспособности».

Ключевые слова: банкротство, финансовый кризис, неплатежеспособность предприятия, финансовый потенциал, финансовое состояние, диагностика неплатежеспособности предприятия, платежеспособность, санация.

Summary. Are investigated the main indicators of efficiency and financial stability of Ukrainian enterprises as factors influencing their bankruptcy risks. Also, are analyzed the dynamics of consideration and opening of bankruptcy cases by business courts and their impact on the change in the rating of the World Bank Doing Business in Ukraine according to the indicator «Insolvency Regulation».

Key words: bankruptcy, financial crisis, insolvency of the enterprise, financial potential, financial condition, diagnostics of insolvency of the enterprise, solvency, rehabilitation.

Постановка проблеми. Успішність економічної політики держави в цілому полягає у забезпеченні фінансової незалежності, платоспроможності базису економіки — окремих підприємств різних галузей економіки, форм власності. В процесі непростого становлення ринкових відносин в економіці нашої країни, впливу значної кількості факторів, всі взаємопов'язані елементи економічної системи країни опинилися в стані, однозначна характеристика якому — криза. На межі припинення своєї економічної діяльності перебуває значна кількість підприємств, які постають перед проблемою неможливості виконувати свої зовнішні зобов'язання, термін погашення яких вже настав. Така ситуація є основною ознакою банкрутства.

Мета статті. Дослідити основні показники ефективності і фінансової стійкості підприємств України, як чинники впливу на ризики їх банкрутства. Актуалізувати зміни процесів розгляду та відкриття господарськими судами справ про банкрутство підприємств та їх вплив на зміну рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу» України за показником «Врегулювання неплатоспроможності».

Виклад основного матеріалу. Протягом кількох років Закон «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» переважно знаходився на боці боржників. Це певною мірою було негативним чинником, адже чимала частина українських кредиторів — це банки. Маючи великі портфелі проблемних кредитів, що внаслідок невдалих банкрутств списуються, банки вимушені максимально скорочувати кредитування. В свою чергу, жити виключно власним коштом більшість малого та середнього українського бізнесу просто не в змозі — що знову ж таки призводить до появи нових банкрутств.

Проблема полягає в тому, що існуюче регулювання процедур банкрутства все ще дозволяє боржникам ухилятися від виконання своїх зобов'язань перед кредиторами, процедури банкрутства є надто тривалими та недостатньо ефективними, а процедура продажу майна не завжди дозволяє продавати майно боржника за найвищою ціною та не забезпечує надійну захищеність права власності покупця. Це робить вітчизняний ринок не конкурентоздатним у глобальній боротьбі за фінансові ресурси, а права кредиторів не захищеними.

В зв'язку з цим згідно з дослідженням Світового банку «Ведення бізнесу 2018/2019» («Doing Business 2018/2019») Україна за показником «Врегулювання

неплатоспроможності» залишається на вкрай низькому 146 місці, хоча у «загальному» дещо піднялась з 76 на 71 місце. [4]

Рейтинг країн по індикатору «вирішення неплатоспроможності» визначається шляхом сортування їх балів. Ці бали представляють собою середнє арифметичне балів по коефіцієнтові повернення боргу і індексу ефективності нормативно-правової бази.

Коефіцієнт повернення боргу розраховується в центях, отриманих кредиторами за кожен наданий в кредит долар, внаслідок процесу реорганізації, ліквідації або примусового стягнення заборгованості (звернення стягнення на заставлене майно або зовнішнього адміністрування підприємства). При розрахунку до уваги береться кінцевий результат процесу: чи продовжить підприємство свою діяльність після завершення процесу, або ж майно компанії буде розпродано по частинах [4].

Індекс ефективності нормативно-правової бази складається з 4 інших індексів: індекс відкриття провадження у справі про банкрутство, індекс управління майном боржника, індекс процедури реорганізації і індекс участі кредиторів. Головними причинами, через які Україна посідає аж 146 місце, є: [4]

- 1) занадто тривала процедура в Україні — 2,9 роки (Східна Європа та Центральна Азія — 2,3 роки; розвинуті країни — 1,7 роки). Краща країна — 0,4 (Ірландія);
- 2) висока вартість процедур банкрутства в Україні — 40,5% від вартості майна боржника (Східна Європа і Центральна Азія — 13,3%; розвинуті країни — 9,3%). Краща країна — 1% (Норвегія);
- 3) низька ефективність процедур банкрутства в Україні (індекс стягнення /центри на долар/) — 9,6 (Східна Європа та Центральна Азія — 38,6; розвинуті країни — 70,5). Краща країна — 90,7 (Норвегія).

Отже, звернення до суду з метою врегулювання неплатоспроможності в Україні залишається вкрай неефективним — табл. 1.

Показник сприятливості умов ведення бізнесу відображає різницю між показником кожної країни і кращими практиками по кожному з індикаторів серед всіх країн. Показник вимірюється за шкалою від 0 до 100, де 0 — це найгірший результат, а 100 — найкращий. Рейтинг країн по сприятливості умов ведення бізнесу приймає значення від 1 до 190.

Індекс ефективності нормативно-правової бази банкрутства в Україні — 8,5 (Східна Європа і Центральна Азія — 11,1; розвинуті країни — 11,9%).

Таблиця 1

Місце неплатоспроможності серед показників «Ведення бізнесу» [4]

Складові	Рейтинг — DB2019	Показник — DB2019	Показник — DB2018
Реєстрація підприємства	56	91.07	91.05
Реєстрація прав власності	63	69.74	69.61
Отримання кредитів	32	75.00	75.00
Отримання дозволу на будівництво	30	76.91	77.93
Підключення до мереж	135	59.17	58.80
Захист міноритарних власників	72	58.33	56.67
Оподаткування	54	79.35	80.77
Міжнародна торгівля	78	77.62	72.96
Виконання угод та контрактів	57	63.59	58.96
Вирішення неплатоспроможності	146	31.72	31.37
Підсумковий показник	71	68.25	67.31

Індекс має значення від 0 до 16, при цьому більш високі значення вказують на те, що правова система банкрутства створює більш сприятливі умови для реабілітації життєздатних компаній і ліквідації нежиттєздатних — рис. 1.

Слід відзначити, що часто невисокий рівень задоволення вимог кредиторів і, як наслідок, низьку ефективність процедури банкрутства пов'язують з недобросовісними діями боржника, які вчиняються ним ще задовго до початку процедури банкрутства. Зокрема, практикується укладення боржником правочинів без наміру створення реальних правових наслідків, обумовлених цими правочинами, тобто без мети та можливості реального виконання сторонами зобов'язань, узятих на себе обов'язків.

Найчастіше в момент укладення угоди підприємство вже знаходиться у стані неплатоспроможності

і нездатне виконувати взяті зобов'язання. Подібні правочини спрямовуються виключно на створення штучної заборгованості у боржника перед іншими пов'язаними особами та, як наслідок, створюється безпідставне домінуюче становище визначеного кредитора чи кредиторів у процедурі банкрутства. Такі дії боржника та пов'язаного кредитора надають можливість останньому отримати визначену кількість голосів у комітеті кредиторів та певний контроль, повноваження у процедурі банкрутства.

Однією з головних проблем банкрутства в Україні є те, що у таку процедуру як правило вступають підприємства, які уже тривалий час є неплатоспроможними, та з яких уже виведені усі більш-менш ліквідні активи. Як наслідок, більшість кредиторів залишаються із збитками, а процедура банкрутства їх проблем не вирішує.

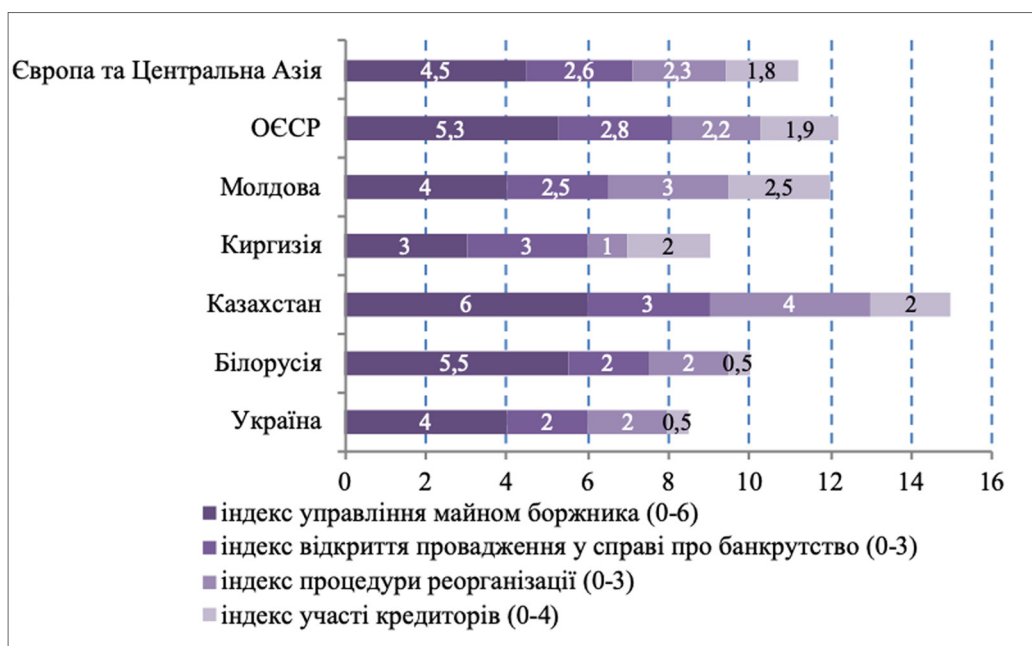

Рис. 1. Порівняльний рейтинг індексу ефективності нормативно-правової бази банкрутства України з іншими країнами [4]

Як правило, у світовій практиці ця проблема вирішується таким чином: на керівника підприємства у випадку появи перших ознак неплатоспроможності покладається чіткий обов'язок звернутися до суду зі заявою про банкрутство очолюваного ним підприємства. Спроба впровадження такого підходу була зроблена і у вітчизняному Законі про банкрутство, однак вона виявилася невдалою, оскільки закон не встановлює ані строків такого звернення, ані відповідальності за недотриманням такого обов'язку.

Як результат, положення закону про обов'язкове звернення боржника до суду фактично не функціонують. За даними міністерства юстиції та судовою статистикою динаміка розгляду та відкриття господарськими судами справ про банкрутство підприємств за аналізований період скоротилась з 45153 відкритих проваджень до 24426 — табл. 2.

Розгляд справ про банкрутство відзначається високою тривалістю, так частка розглянутих справ про банкрутство коливалась 59–77%, з 2014 по 2018 рік скоротилась на 18%. Дані типи справ є другими після розгляду справ про врегулювання спорів про поставки продукції, виконання робіт — договірні спори з часткою близько 20–25% від загальних справ. Справи про банкрутство займають друге місце у структурі господарських справ (23,1%), проте із року в рік кількість справ про відновлення платоспроможності боржників або визнання їх банкрутами скорочується.

Незважаючи на зростання надходження матеріалів про банкрутство, загальна кількість справ про відновлення платоспроможності боржників або визнання їх банкрутами, як і в попередні роки, зберігає тенденцію щодо скорочення. Всього до фінального розгляду по процедурі визнання підприємства боржника банкрутом доходить тільки одна із десяти справ — 9,2–10,3%. За даними все тієї ж судової статистики — рис. 2.

Можна припустити, що решта 90% справ врегулюються іншими способами або відхиляються.

З певною долею ймовірності можна сумніватись у даних цифрах, враховуючи загальну динаміку розвитку підприємництва, затяжною економічною кризою і повільним відновленням реальної економіки.

Нажаль в даний час система інформування про відкриття, розгляд, результати банкрутства є фрагментарною, несистемною, закритою. Єдиного інформаційного центру по даній проблемі не має. Основним органом, який має часткову, насамперед юридичну, інформацію є Мінюст, тоді як Держкомстат та Мінекономрозвитку таких даних не публікують. Це є одним із слабких місць системи запобігання банкрутству.

В останні роки інформація про відкриття справ про банкрутство великих і в тому числі держпідприємств зростає. Зокрема за даними електронного ресурсу — Банкрутство & ліквідація в Україні (bankruptcy-ua.com) відкрито справи про визнання компанії банкрутами таких підприємств як національна енергетична компанія «Укренерго», ПрАТ «АвтоКрАЗ» та інших [1].

Дані Держкомстату щодо зміни кількості суб'єктів господарювання показують, що розвиток підприємств є досить нерівномірним щодо змін кількості підприємств. Тоді як малі підприємства в умовах високого безробіття та вивільнення робочої сили з сфери діяльності великих та середніх підприємств, різко збільшили свою кількість, інші її навпаки скоротили.

Говорячи про значимість великих і середніх підприємств, маємо відзначити необхідність більш виваженого підходу до їх банкрутства та фінансового оздоровлення. Оскільки вони мають вищі рівні залучення ресурсів та працівників, більші обсяги виробництва, займаються більш соціально важливими видами діяльності та в більшій мірі пристосовані до поширення науково-технологічних новинок — підхід до їх санації має бути різним. Це підтверджує частка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання за їх

Таблиця 2

Динаміка розгляду та відкриття господарськими судами справ про банкрутство підприємств

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	Відхилення 2018 від 2014 рр.
Порушено проваджень, справ про банкрутство	45153	34425	30463	29061	24426	-20727
Закінчено провадження у справах про банкрутство	34725	24799	20410	17660	14450	-20275
Частка закінчених проваджень, %	77	72	67	61	59	-18
Всього розглянуто справ про визнання банкрутом	3183	2406	2101	1691	1423	-1760
Частка проваджень про банкрутство, %	9,2	9,7	10,3	9,6	9,8	+0,6
Винесено постанов про визнання банкрутом	2136	1799	1691	1242	854	-1282
Частка банкрутств, %	67	75	80	73	60	-7

Джерело: складено за даними Мінюсту та судовою статистикою [2–3]

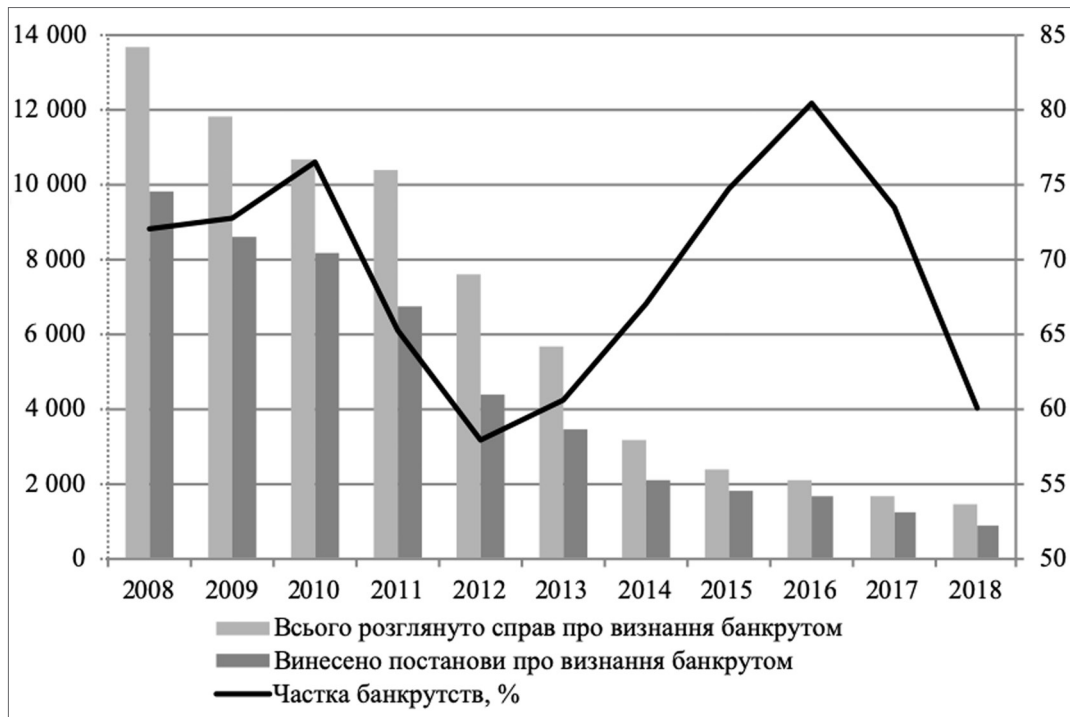

Рис. 2. Динаміка визнання підприємств банкрутами [2–3]

розмірами у загальному обсязі реалізованої продукції: суб'єкти великого підприємництва — 35%, суб'єкти середнього підприємництва — 40%, суб'єкти малого підприємництва — 25%.

Різні чинники сучасного економіко-політичного середовища, культура підприємництва, демографія

та інші призвели до досить складного фінансового стану багатьох підприємств — табл. 3.

Дані таблиці показують динаміку зміни активів та пасивів українських підприємств та показники їх фінансової стійкості. На даний час склалась незадовільна структура капіталу підприємств, яка

Таблиця 3

Активів та пасивів і показники фінансової стійкості підприємств

Активів та пасивів і показники фінансової стійкості	2014	2015	2016	2017	2017/2014
Необоротні активи	2715402	3956154	4206544	4304415	1,59
Оборотні активи	3278863	4117630	5785247	5636497	1,72
Власний капітал	1480584	2284881	2447989	2475287	1,67
Довгострокові зобов'язання	1360698	1671273	1698605	1729719	1,27
Поточні зобов'язання	3152984	4117630	5845198	5735906	1,82
Всього активів/пасивів	5994266	8073783	9991791	9940912	1,66
Власний робочий капітал	-1234819	-1671273	-1758555	-1829128	1,48
Коефіцієнти:					
знос основних засобів	83,5	60,1	58,1	51,4	0,62
фінансової незалежності	0,247	0,283	0,245	0,249	1,01
фінансової залежності	0,753	0,717	0,755	0,751	1,00
норматив	≥ 0,5				–
довгострокового фінансування	0,474	0,491	0,415	0,423	0,89
ризик фінансування поточного обороту	-0,377	-0,406	-0,304	-0,325	0,86
норматив	≥ 0,1–0,3				–
загальної ліквідності	1,040	1,000	0,990	0,983	0,94
норматив	≥ 1–1,5				–

Джерело: розраховано за даними Держкомстату [5–6]

характеризується високим фінансовим ризиком, зокрема у частині високої залежності від боргового капіталу — понад 71–75%. При цьому за показниками загальної ліквідності та власного робочого капіталу підприємства мають високий ризик поточної неплатоспроможності.

Сама підприємницька діяльність має сенс тільки тоді, коли вона ведеться ефективно. Уміння налагодити прибуткову діяльність разом із ростом реалізації дає підстави стверджувати про добрі позиції на ринку, конкурентні переваги, можливість за рахунок операційних прибутків погашати борги, формувати фінансові резерви і капіталізувати модернізацію.

Наведені далі дані дають змогу проаналізувати дану складову та оцінити основну загрозу фінансової стабільності підприємств — операційні збитки. За показниками прибутковості українських підприємств різних сфер та галузей є досить неоднорідними. Так, високі прибутки формують великі та середні підприємства сільського господарства. Підприємства будівельної галузі та операцій з нерухомістю є хронічно збитковими. Решта галузей відзначаються коливанням фінансових результатів господарювання.

Особливо потрібно відзначити падіння ефективності у 2015–2016 році, коли значна частина промислового потенціалу була втрачена разом із агресією проти України та захопленням частини її території. Проте ефективність ряду компаній не можна вважати репрезентативною через формування у свідомості багатьох власників та керівників думки про необхідність приховування реальних доходів та прибутків та їх виведення закордон. Що ставить на

чільне місце серед факторів кризи та загрози банкрутства сучасний тип підприємницького мислення та професійні якості менеджменту та їх практичний підхід до ведення справ.

Варто зазначити, що в кризовому стані підприємство опиняється не відразу, а рух до нього починається з погіршення певних показників, які характеризують його зовнішнє і внутрішнє середовище, тобто з'являються симптоми банкрутства. Серед науковців не існує єдиної класифікації сигналів, які попереджають про наближення банкрутства, проте більшість поділяє їх на дві групи. Перша група характеризується симптомами, які констатують тотальну заборгованість підприємства, що в подальшому веде до повної неплатоспроможності. Друга група симптомів характеризується зменшенням попиту на продукцію і в зв'язку з цим іде зменшення обсягів реалізації продукції, зниження прибутку і рівня рентабельності, збільшення кредиторської заборгованості, неефективне використання ресурсів, що обумовлює ріст витрат на виробництво, труднощі з готівкою.

Тому щоб оцінити рівень потенційної загрози банкрутства підприємств різних сфер економіки потрібно оцінити такий показник як частка збиткових підприємств за видами економічної діяльності у динаміці. Розмір річного збитку основного виду діяльності в поєднанні з тривалістю збиткової діяльності є чинником дестабілізації і загрози неплатоспроможності. Для чого проаналізуємо відповідні дані — рис. 3.

У всіх сферах є певна частка збиткових компаній. Якщо динаміка їх збитковості пов'язана із тривалим періодом, то ймовірність банкрутства таких

Таблиця 4

Фінансові результати до оподаткування за видами економічної діяльності та розмірами підприємств

Групи підприємств за розміром та спеціалізацією	2015	2016	2017	Кумулятивний
Суб'єкти великого підприємництва	-145404	61223	156906	72725
Суб'єкти середнього підприємництва	-91162	32817	90771	32426
Суб'єкти малого підприємництва	-111906	-24151	-10724	-146781
Всього	-340127	-22202	287849	-74480
Сільське, лісове та рибне господарство	103138	91110	79547	273794
Промисловість	-181361	-7570	85430	-103501
Будівництво	-25074	-9343	-3761	-38178
Оптова та роздрібна торгівля	-80564	7277	39176	-34111
Транспорт, складське господарство	-13922	12820	-16117	-17219
Туризм, готельне господарство	-7094	-1948	1948	-7094
Інформація та телекомунікації	-10167	4198	14971	9002
Фінансова та страхова діяльність	-171	-91658	55568	-36262
Операції з нерухомим майном	-63470	-42950	-12793	-119214
Професійна, наукова та технічна діяльність, освіта	-47964	21080	45352	18467
Сумарно по різних секторах економіки	-326649	-16984	289321	-54316

Джерело: розраховано за даними Держкомстату [5–6]

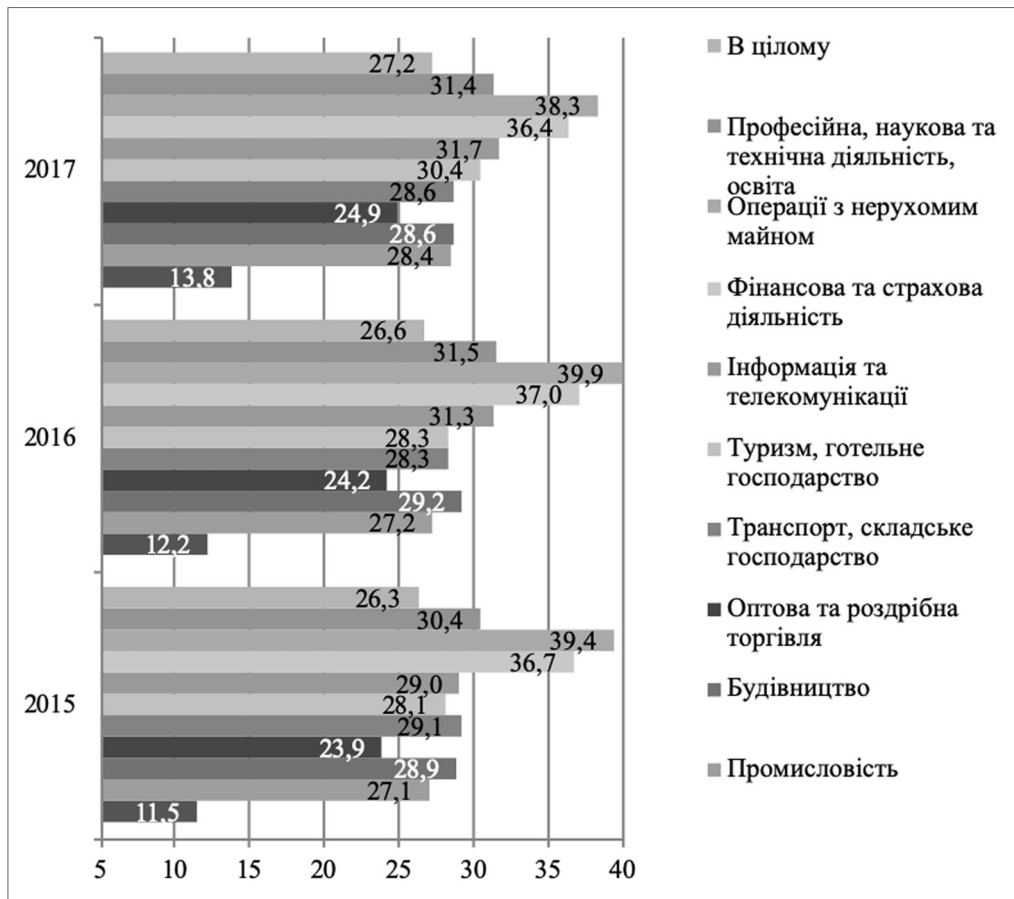

Рис. 3. Частка збиткових підприємств за видами економічної діяльності [5–6]

підприємств зростає вкрай швидко. І при цьому чим більшими є такі збитки тим швидше підприємство витрачає наявні резерви, продає ліквідні активи, згортає капіталовкладення, нарощує борги.

Дані діаграми демонструють, що у таких галузях як промислове виробництво, будівництво, транспорт, туризм та готельне господарство, фінансова і страхова діяльність та інші галузі мають від 25 до 39% збиткових підприємств від загальної кількості. Тільки сільське господарство утримує такий показник: 11–14%. Такі показники доводять, що не тільки фінансова криза загрожує українській економіці, а й і системна економічна криза, що залишається через відсутність ефективного економічного середовища, завершених процесів модернізації та адаптації до ситуацій на зовнішніх ринках, обмеженнях енергетичних ресурсів. За три десятки років в державі так і не сформована ефективна сучасна конкурентна модель економічного зростання.

Висновки. Визначаючи значимі чинники загрози виникнення кризових процесів відзначимо наступні: збідніння значної частини українців, високий імпорт промислових і споживчих товарів, високі внутрішні ціни та інфляція, неефективна економічна політика та незахищеність національного виробництва, слабкий менеджмент та олігархічні моделі господарювання.

Наведенні факти дозволять також виявити одну із найбільших загроз виникнення криз — це некомпетентність, корупційність, шахрайство з боку реальних власників компаній, які з одного боку виводять доходи на афільовані компанії — послаблюючи фінансовий стан і потенціал головного підприємства, з іншого неспроможні відійти від примітивних моделей сировинного, неконкурентного підприємництва.

Прикладні дослідження українських підприємств показали, що навіть прибуткові, ліквідні та фінансово стійкі компанії є високо ризиковими, вразливими до втрат ринку та відрізняються низькою компетентністю власників, втручання яких у операційні дії підприємства тільки знижують його ефективність. При цьому бізнес-модель є закритою, низько мобільною з позицій адаптації та містить елементи приховування реальних доходів.

Негативний вплив кризових процесів та банкрутств полягає і в певних їх наслідках — фінансово неспроможне підприємство може стати причиною виникнення серйозних ризиків для успішно діючих підприємств — його партнерів. Тим самим підприємство приносить шкоду своїм партнерам, а отже знижується загальний потенціал економічного розвитку.

Фінансово неспроможне підприємство ускладнює формування дохідної частини державного бюджету

та позабюджетних фондів. Такі підприємства сприяють зниженню загальної норми прибутку на капітал, оскільки неефективно використовують надані йому ресурси в товарній та грошовій формі. Підприємства згортають свою діяльність і сприяють скороченню чисельності робочих місць та кількості зайнятих у суспільному виробництві, надходження податків скорочується.

Література

1. Матеріали інформаційного порталу Банкрутство & Ліквідація. URL: <https://bankruptcy-ua.com/news>.
2. Огляд даних про стан здійснення правосуддя у 2010–2018 роках. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka.
3. Оприлюднення відомостей про справи про банкрутство Вищий господарський суд України. URL: <http://vgsu.arbitr.gov.ua>.
4. Показник сприятливості умов ведення бізнесу. URL: <https://russian.doingbusiness.org/ru/data/ukraine>.
5. Статистичний щорічник України за 2017–2018 роки. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за 2017 рік» Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

УДК 342.92(477):341.231.14

Алексанян Карина Араіківна

студентка

Институту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Алексанян Карина Араиковна

студентка

Института прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Aleksanyan Karina

Student of the

Institute of Public Prosecutor and Criminal Justice of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Червякова Олена Борисівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ БУЛІНГУ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫЕ МЕРЫ ПО ПРЕДОТВРАЩЕНИЮ БУЛЛИНГА УЧАСТНИКОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В УКРАИНЕ

ADMINISTRATIVE-LAW MEASURES AS TO PREVENT BOWLING IN EDUCATIONAL PROCESS IN UKRAINE

Анотація. У статті досліджено правове регулювання як на міжнародному так і на національному рівні проблем щодо булінгу учасників освітнього процесу. Проаналізована судово практика щодо справ про адміністративні правопорушення передбачені, ст. 173^а, КУоАП. Досліджено впровадження нових форм захисту осіб, які стали жертвами булінгу.

Ключові слова: булінг, цькування, моральне, фізичне насильство, протидія, жорстокість, агресія, психологічний тиск, кібербулінг.

Анотация. В статье исследовано правовое регулирование как на международном так и на национальном уровне проблем буллинга участников образовательного процесса. Проанализирована судебная практика рассмотренных дел об административных правонарушениях предусмотренных ст. 173^а, КУоАП. Исследовано внедрение новых форм защиты лиц, ставших жертвами буллинга.

Ключевые слова: буллинг, травля, моральное, физическое насилие, противодействие, жестокость, агрессия, психологическое давление, кибербуллинг.

Summary. The article examines the legal regulation of problems at the international and national level regarding the billing of participants in the educational process. Court statistics on administrative offenses under article 173^a of the Code of Administrative Offenses are analyzed. The introduction of new forms of protection for victims of bullying has been investigated.

Key words: bullying, moral, physical violence, resistance, cruelty, aggression, psychological pressure, cyberbullying.

Постановка проблеми. У наш час проблема булінгу є досить актуальною і розповсюдженою. Адже в багатьох країнах світу серед підлітків продовжують набирати поширення прояви жорстокості, агресії і психологічного тиску. Адміністративний примус є одним із важливих методів державного управління в цій сфері, й має застосовуватися з метою своєчасного запобігання таким правопорушенням, їх виявлення та притягнення кривдників до відповідальності.

Мета. Проаналізувати правові засади щодо запобігання булінгу, у тому числі на міжнародному рівні, дослідити види стягнень, які застосовуються, повноваження органів, спрямованні на попередження цькування, розглянути практику країн світу, щодо правового врегулювання питання булінгу, дослідити практику українського судочинства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конвенція про права дитини від 20.11.89 р. зазначає що, жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність [9]. Повага до людської гідності, рівність і недискримінація за будь-якими ознаками має бути основою сучасного світу, проте все частіше стали відомі випадки, де в багатьох країнах світу серед підлітків набувають поширення прояви жорстокості, агресії та психологічного тиску і посягання на честь і гідність інших. Це явище дістало назву булінг. У Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі КУпАП) законодавець визначає це поняття: булінг (цькування), як діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [8]. Такі діяння мають умисний характер і проявляються, як правило, у тривалих, неодноразово повторюваних діях фізичного та/або психічного характеру з боку особи або групи осіб, які володіють певними перевагами (фізичними, адміністративними, психологічними тощо). Вони вчиняються з певною, визначеною метою (залякати, примусити зізнатися у чомусь, покарати за вчинення якогось діяння тощо).

Поняття булінгу можна розглядати у різних аспектах. Наприклад: британські дослідники Д. Лейн та Е. Міллер визначають булінг як довготривалий процес усвідомленого жорстокого поводження, фізичного або психічного характеру, з боку індивіда або групи осіб по відношенню до іншого індивіда, який не здатен себе захистити в даній ситуації [1]. Е. Роланд визначає булінг як соціальну систему, яка

включає переслідувача, жертву, а також сторонніх спостерігачів [2, с. 50].

Виділяють кілька різновидів булінгу: фізичний, психологічний, економічний булінг, у рамках яких можливий кібербулінг (як субформа булінгу), безпосередній та непрямий булінг тощо.

Згідно з даними, наведеними на міжнародному форумі з кібербезпеки Cyber Security Forum 2018 (CSF 2018), 48% підлітків у віці 14–17 років ставали жертвами шантажу, 46% свідками агресивної онлайн-поведінки, 44% — отримували агресивні повідомлення. В Україні, за різними даними, із булінгом у колі однолітків стикалися близько 67% дітей. З них 40% ніколи не розповідали про це своїм батькам. При цьому, 44% із тих, хто спостерігав, як знущаються над їхніми однолітками, не реагували на такі факти через страх піддатися аналогічному знущанню. За дослідженням Українського інституту досліджень екстремізму було встановлено, що із проявами булінгу в Україні стикаються 8 із 10 дітей [3].

Найчастіше причинами цькування з боку однолітків стають зовнішній вигляд та потенційно віктимна поведінка (найбільш вразливими до булінгу є сором'язливі, зі зразковою поведінкою діти, а також діти, які, в силу різних життєвих обставин, «замкнуті в собі», закриті для спілкування) [4].

Досить часто в реальному житті булінг знаходить свій вияв у вкрай жорстокій формі, з виявом імпульсивності та агресії, наприклад, у масових побиттях, катуваннях, які до того ж знімаються на відео і навіть знаходяться у вільному доступі мережі Інтернет. Головними «героями» таких відеороликів є діти-булери у вікових межах 11–18 років.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) Україна посідає четверту сходинку серед країн Європи за рівнем проявів агресії підлітків. На першому місці — Росія, на другому — Албанія, на третьому — Білорусь [5]. З вище наведеної статистики можна зробити висновок що проблема булінгу є актуальною у всьому світі.

Створення дієвого правового механізму протидії явищу булінгу вимагає врахування зарубіжного досвіду, адже дана проблема не має кордонів і тема безпеки освітнього простору постає навіть перед соціально-благополучними країнами. У розвинутих країнах відповідні дослідження розпочалися ще у 80-ті з подальшим закріпленням проблематики «school violence» у законодавстві.

Говорячи про світовий досвід із розв'язання даного питання, варто відзначити, що однією з перших країн, де про проблему булінгу почали говорити на національному та законодавчому рівнях стала Швеція. Тут, окрім законів, що захищають жертв цькування, впроваджено закріплену в законодавстві системну профілактичну роботу, яку здійснюють державні установи та некомерційні організації, на кшталт, «Friends».

Доволі дієвим способом протидії цькуванню в Швеції став так званий «Метод Фарста», що полягає у створенні в школах спеціальних «антибулінгових» команд з учнів та вчителів, задачею яких є захист інших учнів з першого по дев'ятий клас. До подібних команд відбирають школярів з лідерськими якостями та призначають їм по кілька підшефних з молодших класів. Кожен «лідер» повинен хоча б раз за день підходити до ввірених йому учнів, дізнаватися, чи все гаразд та давати зрозуміти про готовність допомогти у вирішенні проблем зі цькуванням [4].

Найефективнішою антибулінговою програмою визнано норвежську загальнонаціональну програму Дена Ольвеуса, результати багатолітнього моніторингу якої продемонстрували свою дієвість — вона на 30–50% знижує кількість інцидентів, пов'язаних з цькуванням. Одночасно знижуються й показники антисоціальної поведінки, включаючи пияцтво, крадіжки, вандалізм тощо, а також покращується загальний клімат в школах. Дана програма засновується на принципах, що передбачають створення теплого та позитивного шкільного (в ідеалі — і домашнього) середовища та ставить акцент не на покаранні, а на заохоченні до мирного співіснування з твердими рамками і обмеженнями неприйнятної поведінки. Секрет успіху полягає в системному підході до проблеми булінгу: психолог та вчений Ден Ольвеус наполягає на важливості роботи з усім набором соціальних ролей: так званий «bullying circle» складають не лише жертва та агресор, а й прибічники та пасивні спостерігачі. За рішенням уряду Норвегії програма Д. Ольвеуса була включена до реалізації у всіх школах як обов'язкова [4].

У Канаді розроблено відповідну політику відносно профілактики булінгу. Передбачено застосування дисциплінарних заходів за неадекватну поведінку, включаючи більш серйозне покарання за повторне цькування. Наразі в Канаді можуть накладатися штрафи навіть на свідків булінгу, які не розповіли про це відповідальним особам або тим, хто може втрутитися у ситуацію. Також, відповідно до федерального закону «Про учбові заклади» (2011 р.) в кожній школі повинні проводитись щорічні тижні обізнаності про булінг («Bullying awareness week») та організовуватись навчання протидії цьому явищу. У 2015 р. було оновлено Канадський федеральний кримінальний кодекс і до правопорушень включили кібербулінг. Важливо, що в Канаді широко застосовуються методи ранньої психодіагностики дитячої агресивності, що дозволяють передбачити та частково коригувати майбутню поведінку потенційно проблемної дитини [6].

В нашій країні існувала гостра потреба визначення заходів протидії даному явищу та встановлення відповідальності за булінг на законодавчому рівні. Тому, 18 грудня 2018 р. Верховна Рада прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу»

№ 8584. Цей документ вносить поправки до КУпАП який доповнено новою ст. 173⁴, до Закону України «Про освіту», де визначено механізми протидії цькуванню, зокрема, покладання на засновника закладу освіти здійснення контролю за виконанням плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу; затвердження та оприлюднення на веб-сайтах плану заходів, щодо вирішення проблем цькування, а також забезпечення відкритого доступу до правил поведінки здобувача освіти в закладі освіти.

Окрім цього, ст. 73 Закону України «Про освіту» було запроваджено таку нову посаду, як освітній омбудсмен — це посадова особа, на яку Кабінетом Міністрів України покладається виконання завдань із захисту прав суб'єктів освітнього процесу. Його статус визначається положенням Кабінету Міністрів України від 6 червня 2018 р. № 491 «Деякі питання про освітнього омбудсмена». Зокрема, освітньому омбудсмену надається право на здійснення перевірки заяв про випадки булінгу в закладі освіти та на отримання інформації від центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки щодо загального числа випадків булінгу у закладах освіти.

Також Міністерством освіти і науки було розроблено низку методичних рекомендацій щодо запобігання булінгу такі як: «Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби», «Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти», було видано Кодекс безпечного освітнього середовища та комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації».

КУпАП ст. 173⁴ передбачає систему штрафів за цькування. Наприклад, якщо особа піддала іншу особу булінгу вперше, вона зобов'язана буде сплатити від двадцяти (340 гривень) до п'ятдесяти (850 гривень) неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Якщо такі дії вчинив неповнолітній від 14 до 16 років, штраф мають сплатити батьки. За повторне цькування винуватець повинен буде сплатити від ста (1700,00 грн) до двохсот (3400,00 грн) неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Приховування випадків булінгу педагогами тягне за собою накладення штрафу в розмірі від п'ятдесяти (850 гривень) до ста (1700 гривень) неоподаткованих мінімумів доходів громадян [8].

Наразі вже оприлюднені перші судові рішення про притягнення до адміністративної відповідальності за булінг.

Так, Бориспільській районний суд Київської області постановою від 05.02.2019 у справі № 359/933/19 було визнано матір школярки винною у скоєнні правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 173-4 КУпАП, та накладено на неї штраф у розмірі 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. У цьому випадку булінг полягав у тому,

що школярка, знаходячись в приміщенні школи, вчинила дії психологічного та сексуального насильства із застосуванням засобів електронних комунікацій щодо іншої неповнолітньої школярки, що проявилось у висвітленні непристойних фото у мережі «Інстаграм», в результаті чого була завдана шкода психічному здоров'ю потерпілої [7].

Постановою Шполянського районного суду Черкаської області від 22.04.2019 у справі № 710/465/19, було визнано винним школяра, який протягом тривалого часу, свідомо та систематично вчиняв фізичне насильство: штовхання, зачіпання, економічне насильство: пошкодження одягу, пси-

хологічне насильство: принижував честь і гідність однокласниці [7].

Висновок. Дослідивши поняття булінгу і проаналізувавши данні різних країн, ми з'ясували що, булінг є широко поширеною проблемою у всьому світі, проте більшість країн веде активну боротьбу проти цього явища в суспільстві. В Україні здійснюється певна робота щодо запобіганню булінга: внесено поправки до КУпАП, та встановлено адміністративну відповідальність за такі діяння. Прийняття законів і методичних рекомендацій МОН сприяє боротьбі з булінгом. Формується судова практика по застосуванню законодавства у сфері протидії булінгу.

Література

1. Лейн Д. А. Школьная травля (буллинг) / Дэвид А. Лейн. URL: http://psifeya.ru/wp-content/uploads/2014/02/ЛейнД_Школьная-травля-буллинг-статья.doc Загол. з екрану. Мова російська.
2. Погорелова Е. И., Арькова И. В., Голубовская А. С. Психологические особенности подростков, включенных в ситуацию кибербуллинга // Северо-Кавказский психологический вестник. 2016. No 14/2. С. 47–53.
3. Український інститут дослідження екстремізму. Дослідження «Стоп шкільний терор. Профілактика та протидія булінгу». URL: <http://uire.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Doslidzhennya-buling.pdf>
4. Миськевич Т. Регулювання проблеми булінгу на законодавчому рівні: перші кроки України та світовий досвід / Т. Миськевич // Громадська думка про правотворення. 2019. № 1 (166). С. 18–22. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/dumka/2019/1.pdf>. Назва з екрана.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року // Урядовий кур'єр. 2010. № 215. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
6. Стоп шкільний терор. Як зупинити дитяче насилля? Дослідження Інституту — Український Інститут Дослідження Екстремізму. uire.org.ua. Прочитовано 2018-04-18.
7. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua>
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 // Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1123.
9. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021

Бережний Олександр Іванович

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри кримінального процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Бережной Александр Иванович

кандидат юридических наук,

ассистент кафедры уголовного процесса

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Berezhniy Oleksandr

Candidate of Juridical Sciences,

Assistant of Criminal Procedure Department

Yaroslav Mudryi National Law University

УЧАСТЬ ЗАХИСНИКА В ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

УЧАСТИЕ ЗАЩИТНИКА В ПРОЦЕССЕ ДОКАЗЫВАНИЯ ПО УГОЛОВНОМУ ПРОИЗВОДСТВУ

PARTICIPATION OF DEFENSE ATTORNEY IN EVIDENTIARY PROCESS IN CRIMINAL PROCEEDING

Анотація. У статті розглядаються особливості участі захисника в процесі доказування у кримінальному провадженні.

Ключові слова: докази, доказування, захисник.

Аннотация. В статье рассматриваются особенности участия защитника в процессе доказывания по уголовному производству.

Ключевые слова: доказательства, доказывание, защитник.

Summary. The article explores features of the participation of the defence attorney in evidentiary process in criminal proceeding

Key words: evidence, evidentiary process, defense attorney.

Участь захисника в процесі доказування, його повноваження є складною і актуальною проблемою в теорії і практиці кримінального процесу. У зв'язку з чим виникає необхідність аналізу повноважень захисника під час процесу доказування у кримінальному провадженні.

Даному питанню присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких важливе місце займають роботи М. Деберга, В. Маляренка, Л. В. Півненка, А. Б. Коробки, В. В. Ридчика та інших, але на практиці і в теорії кримінального процесу залишаються невирішеними проблеми участі захисника в процесі доказування в кримінальному провадженні та збирання ним відомостей, що можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні.

У всіх сферах правового регулювання, в тому числі і в кримінальному судочинстві, повинні отримати послідовний розвиток і конкретизацію основні принципи, на яких базуються взаємовідносини між правовою державою і особою, а саме: взаємна, рівнозначна відповідальність держави і особи; верховенство права і суворе підпорядкування закону в діяльності всіх державних органів і посадових осіб; невід'ємність, непорушність і недоторканість основоположних прав і свобод людини.

Реалізація в кримінально-процесуальній діяльності принципів правової держави є необхідною передумовою забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян, що втягуються в сферу кримінальної процесуальної діяльності, особливо

в якості таких його учасників, як підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений, оскільки здійснення кримінально-процесуальної діяльності пов'язане з вторгненням в особисте життя громадян, обмеженням у передбачених законом випадках їх конституційних прав і свобод, застосуванням заходів кримінально-процесуального примусу.

Відповідно до ст. 45 КПК України захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію).

Законодавець значно звузив коло осіб, які можуть бути захисниками (за ч. 2 ст. 44 КПК 1960 р. як захисники допускалися особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні; інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи; близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікуни або піклувальники у випадках і в порядку, передбачених законом). Чинний КПК обмежив коло осіб, які можуть брати участь у кримінальному провадженні як захисники, виключно адвокатами.

Існують різні точки зору щодо можливості здійснення захисту іншими фахівцями в галузі права. Так, наприклад В. Маляренко зазначив, що в Україні всупереч досвіду успішних країн поряд з адвокатами, захисниками стали інші фахівці в галузі права, знання та досвід яких не можна перевірити, а за непрофесійність до відповідальності не можна притягнути, захист перетворився на безвідповідальну комерційну діяльність [2, с. 21].

М. Деберг вказує, що непрофесійні захисники не володіють тією кількістю знань, які необхідні для здійснення кваліфікованого захисту у кримінальному провадженні, від них не варто очікувати дотримання правил адвокатської етики, якої зобов'язаний дотримуватись захисник [1, с. 36].

Л. В. Півненко, А. Б. Коробка зазначають, що положення чинного КПК України це звуження права на захист, оскільки в кодексі прописана така ж практика, як у Європі. Але ми ще не та країна, яка може собі це дозволити. Люди, які захищають своїх близьких у суді, часто набагато більш обізнані, ніж адвокати [3, с. 96].

Таке обмеження надає державі реальну можливість забезпечувати надання безплатного захисту у передбачених законом випадках, впливати на якість надання послуг. Однак, це призвело до відчутного подорожчання адвокатських послуг в наслідок цього чимало тих, хто потребує правової допомоги, не зможуть її отримати. Це також означає, що значна кількість осіб, які притягуються до кримінальної

відповідальності, не матимуть змогу частіше бачитись рідними, які позиціюють себе як захисники.

У ст. і ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено поняття адвоката. Ним є фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом. У частині і ст. 6 цього Закону вказується, що адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, установлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

У кримінальному провадженні адвокат здійснює захист, під яким розуміється вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення (п. 5 ст. і Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Крім того, захисник приймає активну участь у встановленні обставин, що входять до предмета доказування у кримінальному провадженні та визначенні та визначає межі доказування таких обставин захисником.

Предмет доказування та межі доказування хоча певною мірою і є пов'язаними одне з одним, але мають різне значення. Межі доказування залежать насамперед від предмета доказування. Саме на цій основі вирішується по кожному кримінальному провадженню питання, які докази повинні бути зібрані, перевірені, оцінені та які процесуальні дії і яким чином мають бути проведені [5, с. 5].

Стаття 59 Конституції України закріплює конституційне право кожного на правову допомогу. Це положення за своєю суттю є гарантією реалізації, захисту та охорони інших прав і свобод людини і громадянина, і в цьому полягає його соціальна значущість. До інших видів правової допомоги належать такі види адвокатської діяльності: надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення (п. 6 ст. і ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності,

конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів (ч. 1 ст. 4 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Захисник, відповідно до ч. 2 ст. 47 КПК, зобов'язаний прибувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого. У разі неможливості прибути у призначений строк захисник зобов'язаний завчасно повідомити про таку неможливість та її причини слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд, а у разі, якщо він призначений органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, — також і цей орган (установу).

Наслідки неприбуття захисника для участі у проведенні певної процесуальної дії розрізняються залежно від обставин неприбуття захисника та від позиції підзахисного стосовно можливості проведення такої слідчої дії без участі захисника.

У випадку, якщо захисник був завчасно попереджений про її проведення, і за умови, що підозрюваний, обвинувачений не заперечує проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, та немає інших підстав, що перешкоджають її проведенню (коли участь захисника є обов'язковою), така процесуальна дія проводиться у порядку, передбаченому КПК, за відсутності захисника. У такому разі відсутність захисника при проведенні процесуальної дії не може бути підставою для визнання її незаконною.

Якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, то за загальним правилом проведення процесуальної дії відкладається, крім випадків, коли є потреба у проведенні невідкладної процесуальної дії за участю захисника. За наявності таких підстав захисник залучається для проведення невідкладної процесуальної дії у порядку, передбаченому ст. 53 КПК.

Обмеження кількості захисників встановлено законодавцем лише стосовно судового розгляду, а тому й стосовно обвинуваченого. Будь-якого обмеження кількості захисників підозрюваного законом не передбачено. У судовому ж розгляді одночасно брати участь можуть не більше п'яти захисників одного обвинуваченого. Уявляється, що таке нормативне обмеження кількості захисників обвинуваченого обумовлюється вимогою доцільності, необхідності збалансування інтересів обвинуваченого з інтересами правосуддя.

Крім того, це обмеження пов'язане з реалізацією вимоги щодо проведення і завершення судового розгляду протягом розумного строку (ч. 1 ст. 318 КПК). Але не зрозуміло, чому законодавець встановив обмеження саме такою кількістю захисників.

Набуття захисником його процесуального статусу пов'язується із наданням ним документів, передбачених ст. 50 КПК, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду. До таких документів, що підтверджують повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні, належать:

- 1) свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю;
- 2) ордер, договір із захисником або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Закон не передбачає необхідності винесення будь-якого рішення слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом про допуск захисника. Адвокати часто зустрічаються на практиці з проблемою, коли слідчий відмовляє адвокату в допуску у якості захисника з тих підстав, що повноваження адвоката у кримінальному провадженні підтверджуються ордером, а не договором про надання правової допомоги, що змушує адвокатів звертатися із скаргою на дії слідчого до керівника слідчого підрозділу або прокурора. Незнання слідчими чинного законодавства, або будь — які інші причини таких дій не сприяють ефективному здійсненню захисту, оскільки захисник витрачає значний час фактично на роз'яснення положень діючого законодавства слідчим.

З моменту надання вищезазначених документів слідчому, прокурору, слідчому судді, суду захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює. Перелік цих прав закріплений в частинах 3, 4 ст. 42 КПК. Захисник не може користуватися процесуальними правами, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику. До таких, зокрема, слід віднести право: не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати; укласти угоду про визнання винуватості чи про примирення з потерпілим тощо.

Забезпечення права на захист відповідно до положень ст. 59, ч. 2 ст. 63 і п. 6 ч. 3 ст. 129 Конституції України кримінального процесуального законодавства є однією із засад кримінального провадження, важливою гарантією права на справедливий суд та запобігання притягненню до кримінальної відповідальності невинуватих осіб.

Одним із засобів реалізації цього права є право захисника брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого. Цьому праву відповідає обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді, суду завчасно попередити захисника про проведення відповідної процесуальної дії. Цей строк має бути достатнім для того, щоб захисник мав змогу з'явитися для участі у процесуальній дії або заздалегідь повідомити про неможливість явки і причини, що призвели до цього.

Права захисника, передбачені частинами 4 та 5 ст. 46 КПК, не є вичерпними. Під час здійснення захисту чи надання правової допомоги у кримінальному провадженні захисник має право чинити

будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правової допомоги, зокрема: звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб), представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у суді, органах державної влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, громадських об'єднаннях, перед громадянами, посадовими і службовими особами, до повноважень яких належить вирішення відповідних питань в Україні та за її межами, ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом, складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку, доповідати клопотання та скарги на прийомі в посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги, бути присутнім під час розгляду своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів та давати пояснення щодо суті клопотань і скарг, збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою, застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом, посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів, одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань, користуватися іншими правами, передбаченими законодавством.

Активними методами діяльності захисника є заява клопотань про проведення додаткових слідчих дій, про свою участь у слідчих діях, виклик і допит додаткових свідків, витребування письмових документів, надання доказів [4, с. 3]. Але зазначені активні методи захисту під час доказування на досудовому розслідуванні захисники застосовують не часто, оскільки вважають, що активній захист є більш ефективним під час судового розгляду, що фактично виключає активну участь захисника під час доказування на досудовому розслідуванні.

У своїй діяльності захисник зобов'язаний не розголошувати адвокатську таємницю, під якою розуміється будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності (ч. 1 ст. 22 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Однією з гарантій діяльності захисника є заборона вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом.

Забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності (п. 2, 4 ч. 1 ст. 23 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Надання таких документів слідчому, прокурору, слідчому судді, суду може здійснюватися лише за згодою захисника за умови дотримання останнім своїх обов'язків щодо інтересів підзахисного.

З метою реалізації засади змагальності сторін кримінального провадження сторони захисту гарантується рівність прав з іншими учасниками провадження. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх службові особи зобов'язані виконувати законні вимоги захисника. До законних слід відносити вимоги, що засновані на положеннях Конституції України та законів України, КЗПЛ та Протоколів до неї, міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано ВР України, практики ЄСПЛ.

Стаття 24 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлює форму зносин захисника з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх службовими особами. Такою формою є адвокатський запит, під яким розуміють письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правової допомоги клієнту.

Відмова в наданні інформації на адвокатський запит, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом, крім випадків відмови в наданні інформації з обмеженим доступом (ч. з ст. 24 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Досить часто органи державної влади та місцевого самоврядування порушують вимоги ст. 24 зазначеного Закону, де вказано, що відповідь на адвокатський запит надається на протязі п'яти днів з моменту його отримання і надають таку відповідь значно пізніше, що ускладнює захиснику здійснення своїх повноважень або взагалі ігнорують адвокатський запит і адвокат змушений оскаржувати таку бездіяльність.

Участь захисника у виконанні процесуальних дій забезпечує перш за все реалізацію права на захист підозрюваного, обвинуваченого, надання ним необхідної правової допомоги. Про день, час, місце виконання процесуальної дії, при проведенні якої присутність захисника є обов'язковою або дозволеною за законом, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані його завчасно повідомити.

Виходячи з того, що захисник, допущений до участі у справі, має право бути присутнім не тільки на допитах підозрюваного чи обвинуваченого, а й при виконанні інших слідчих дій, що провадяться за участю підозрюваного чи обвинуваченого або за його клопотанням чи клопотанням захисника, особа, яка провадить дізнання, слідчий зобов'язані своєчасно повідомляти захисника про час і місце провадження таких слідчих дій. У разі неявки захисника слідча дія може бути проведена лише за умови, що його участь у ній не є обов'язковою.

У разі неможливості прибути у призначений строк обов'язком захисника є завчасно повідомити про таку неможливість та її причини слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд. Норма закону вказує на обов'язковість вказати причину неможливості з'явитися для участі у проведенні процесуальної дії. Якщо причина невиконання захисником покладеного на нього обов'язку не є поважною, то слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд можуть порушити питання про відповідальність адвоката перед органами, що згідно із законом уповноважені притягти їх до дисциплінарної відповідальності.

У разі якщо захисник призначений органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, то про неможливість прибути у призначений строк для проведення процесуальної дії він повинен повідомити також і цей орган (установу). Відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» захист від обвинувачення є видом вторинної правової допомоги.

Дотримання принципу конфіденційності є необхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких неможливе належне надання правової допомоги.

Тому збереження конфіденційності будь-якої інформації, отриманої адвокатом від клієнта, а також про клієнта (зокрема, щодо його особи) або інших осіб у процесі здійснення адвокатської діяльності, є правом адвоката у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати розголошення такої інформації, та обов'язком щодо клієнта і тих осіб, кого ця інформація стосується (ч. і ст. 9 Правил адвокатської етики).

Розголошення таких відомостей дозволяється захиснику лише у виняткових випадках.

До них належать такі: а) інформація або документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта (особи, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» підстав). При цьому інформація або документи, що отримані від третіх осіб і містять відомості про них, можуть поширюватися з урахуванням вимог законодавства з питань захисту персональних даних; б) у разі пред'явлення клієнтом вимог до адвоката у зв'язку з адвокатською діяльністю адвокат звільняється від обов'язку збереження адвокатської таємниці в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів. У такому випадку суд, орган, що здійснює дисциплінарне провадження стосовно адвоката, інші органи чи посадові особи, які розглядають вимоги клієнта до адвоката або яким стало відомо про пред'явлення таких вимог, зобов'язані вжити заходів для унеможливлення доступу сторонніх осіб до адвокатської таємниці та її розголошення.

Розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення, підпадають під поняття дисциплінарного проступку адвоката та є підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності.

Особливістю участі захисника у кримінальному провадженні є його обов'язок здійснювати всіма можливими засобами забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів свого клієнта.

Професійні та моральні вимоги до виконання цього обов'язку не допускають можливості захисника відмовитися після його залучення до участі в кримінальному провадженні від виконання своїх обов'язків.

Така відмова допускається лише у випадках, передбачених законом. До них віднесено такі: якщо є обставини, які згідно з КПК виключають його участь у кримінальному провадженні. До таких обставин належать випадки коли: захисником є особа, яка брала участь у цьому ж кримінальному провадженні як слідчий суддя, присяжний, прокурор, слідчий, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, експерт, спеціаліст, перекладач, якщо вона у цьому провадженні надає або раніше надавала правову допомогу особі, інтереси якої суперечать інтересам особи, яка звернулася з проханням про надання правової допомоги, зупинення або припинення права

на зайняття адвокатською діяльністю (зупинення дії свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю або його анулювання) у порядку, передбаченому законом, якщо вона є близьким родичем або членом сім'ї слідчого, прокурора, потерпілого або будь-кого із складу суду, незгоди з підозрюваним, обвинуваченим щодо обраного ним способу захисту, за винятком випадків обов'язкової участі захисника. Виходячи із призначення та ролі захисника у кримінальному судочинстві, колізія його позиції та позиції підозрюваного, обвинуваченого, за загальним правилом, виключається (крім випадків само обмови підозрюваного, обвинуваченого). Незгода ж захисника з підозрюваним, обвинуваченим щодо способів захисту є різновидом колізії, конфліктом, який може унеможливити вирішення завдань захисту. У всіх випадках розірвання угоди за ініціативою адвоката він зобов'язаний попередити про це клієнта, пояснити йому причини, пересвідчитись, що виходячи, з позиції, зайнятої клієнтом, конфлікт інтересів не може бути врегульовано, і вжити розумно необхідних заходів для захисту законних інтересів клієнта. У тих випадках, коли участь захисника є обов'язковою, відмова захисника від виконання своїх обов'язків повинна здійснюватися в порядку ч. 3 ст. 54 КПК, умисного невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов укладеного із захисником договору, яке виявляється, зокрема, у систематичному недодержанні законних порад захисника, порушенні вимог КПК тощо. Можливість розірвання угоди з підзахисним з мотивів умисного невиконання останнім умов укладеного із захисником договору відповідає вимогам ст. 41 Правил адвокатської етики. Така поведінка підзахисного перешкоджає належному виконанню доручення та досягненню цілей і завдань захисту, а тому є законною підставою для відмови захисника від виконання своїх обов'язків, якщо він свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги у конкретному провадженні, що є особливо складним. У такому випадку захисник повинен до розірвання угоди надати достатню інформацію про можливі наслідки цього для перспективи виконання його доручення. Упевнитись, що у клієнта є реальна можливість звернутися до іншого адвоката.

Крім підстав, які закріплені в ч. 4 ст. 47 КПК, відповідно до ст. 28 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокату забороняється укладати договір про надання правової допомоги і він зобов'язаний відмовитися від виконання договору, укладеного адвокатом, адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням, у разі якщо: доручення

на виконання дій виходять за межі професійних прав і обов'язків адвоката, результат, досягнення якого бажає клієнт, або засоби його досягнення, на яких він наполягає, є протиправними, суперечать моральним засадам суспільства, присязі адвоката України, правилам адвокатської етики, адвокат брав участь у відповідному провадженні, і це є підставою для його відводу згідно з процесуальним законом, виконання договору про надання правової допомоги може призвести до розголошення адвокатської таємниці, адвокат є членом сім'ї або, близьким родичем посадової особи, яка брала або бере участь у господарському, цивільному, адміністративному судочинстві, кримінальному провадженні, розгляді справи про адміністративне правопорушення, щодо яких до адвоката звертаються з пропозицією укладення договору про надання правової допомоги, виконання договору може суперечити інтересам адвоката, членів його сім'ї або близьких родичів, адвокатського бюро або адвокатського об'єднання, засновником (учасником) якого він є, професійним обов'язкам адвоката, а також у разі наявності інших обставин, що можуть призвести до конфлікту інтересів, адвокат надає правову допомогу іншій особі, інтереси якої можуть суперечити інтересам особи, яка звернулася щодо укладення договору про надання правової допомоги.

Захисник може у будь-який момент бути залученим підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінальному провадженні.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані надати затриманій особі чи особі, яка тримається під вартою, допомогу у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надати можливість використати засоби зв'язку для запрошення захисника. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані утримуватися від надання рекомендацій щодо залучення конкретного захисника. Слідчі дуже часто порушують зазначену вимогу закону, але притягнути слідчого до відповідальності досить складно, оскільки доказати вчинення такого порушення вимог закону слідчим практично неможливо.

Таким чином, основним видом участі захисника в процесі доказування під час кримінального провадження є збирання інформації, яка має значення для кримінального провадження і заявлення клопотань на підставі такої інформації про проведення додаткових слідчих дій, виклик і допит свідків, надання доказів.

Література

1. Деберг М. А. Некоторые процессуальные вопросы участия защитника в производстве предварительного расследования / М. А. Деберг // Адвокатская практика. 2001. № 2. С. 35–38.
2. Маляренко В. До питання доктрини кримінальної юстиції в Україні / В. Маляренко // Право України. 2009. № 2. С. 11–23.
3. Півненко Л. В., Коробка А. Б. Участь захисника у кримінальному провадженні за новим КПК України / Л. В. Півненко, А. Б. Коробка // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. 2013. № 20. С. 92–97.
4. Ридчик В. В. Пізнавально — пошукова діяльність захисника: поняття та можливості використання під час проведення слідчих дій / В. В. Ридчик // Часопис Академії адвокатури. 2011. № 13. С. 1–9.
5. Старенький О. С. Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні / О. С. Старенький // Часопис національного університету «Острозька академія» серія «Право». 2014. № 1 (9). С. 2–11.

Буряк Ярослав Ярославович
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного права та процесу
Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національний університет «Львівська політехніка»

Буряк Ярослав Ярославович
кандидат юридических наук,
ассистент кафедры гражданского права и процесса
Институт права, психологии и инновационного образования
Национальный университет «Львовская политехника»

Buriak Yaroslav
Candidate of Law Sciences,
Assistant of the Department of Civil Law and Process
Institute of Law, Psychology and Innovative Education
National University «Lviv Polytechnic»

ДО ПОНЯТТЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ В ПУБЛІЧНО-СЕРВІСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

К ПОНЯТИЮ ПУБЛИЧНЫХ УСЛУГ В ПУБЛИЧНО-СЕРВИСНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ПУБЛИЧНОГО УПРАВЛЕНИЯ

TO THE CONCEPT OF PUBLIC SERVICE IN PUBLIC SERVICE ACTIVITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION BODIES

Анотація. Досліджується поняття публічна послуга в діяльності держави, як її соціального призначення з надання публічних послуг в рамках «сервісної держави».

Ключові слова: публічна послуга, органи публічного управління, сервісна держава.

Аннотация. Исследуется понятие публичная услуга в деятельности государства, как ее социального назначения по предоставлению публичных услуг в рамках «сервисной государства».

Ключевые слова: публичная услуга, органы публичного управления, сервисная государство.

Summary. The concept of public service in the activity of the state as its social purpose for providing public services within the framework of the «service state» is explored.

Key words: public service, public administration bodies, service state.

Термін «публічні послуги» в нинішньому його розумінні є відносно новим, він з'явився в результаті зміни ролі держави в суспільстві, утвердження нових цінностей і пріоритетів. На перший план виходить соціальне призначення держави, яке визначає основні напрямки його діяльності, цілі та завдання на даному етапі розвитку. При цьому функ-

ції держави залежать від економічних можливостей суспільства, рівня його розвитку, а також потреб та інтересів населення [1].

Діяльність держави в останні роки стала розглядатися як надання послуг громадянам в рамках концепції «сервісної держави», яка отримала визнання в країнах Західної Європи, США в 80–90-і рр.

XX століття [2]. Так, наприклад, в Німеччині ця концепція розглядалася в рамках теорії Ернста Форстхоффа [3, с. 187]. У Великобританії — була визнана в період становлення «нового менеджризму» при М. Тетчер [3, с. 72]. Суть даної концепції зводиться до визнання можливості використовувати в державному управлінні методів управління приватним бізнесом. У такій ситуації держава розглядається як послугонадавач, що надає громадянам публічні послуги. Тому основною метою розвитку такого державного управління буде підвищення якості що надаються державою послуг [4, с. 84].

Наведені положення лягли в основу концепції державного менеджменту. Сенс адміністративної реформи полягає в тому, щоб перейти від ідеї служіння суспільству до ідеї поставки послуг для нього [5; 6]. Все сказане направлено, перш за все, на підвищення ефективності реалізації державою своїх функцій. Визнання основною метою існування держави задоволення потреб громадян впливає з загальновищезаного принципу пріоритету прав і свобод людини як вищої цінності [7, с. 72].

У зв'язку з величезною увагою до соціальної сутності держави відбуваються зміни в обсязі, змісті і методах управління. Соціальний сектор стає найбільш значущим для реалізації формули «Держава-людина». В таких умовах діяльність держави набуває яскраво вираженої соціальної спрямованості: вона покликана забезпечити гарантування правової свободи і гідного життя людини, забезпечувати добробут суспільства і процвітання держави, підтримувати громадянський мир і соціальну гармонію.

Доказом вищесказаного є поява інших конституційних характеристик інститутів суспільства і держави. Найбільш важливим аспектам соціально-економічного розвитку приділяється увагу в післявоєнних конституціях і конституціях кінця XX століття, таких як конституції Португалії, Іспанії, Чехії, Швейцарії, Фінляндії 70–90 рр. минулого століття містять положення про суспільну працю, публічні інститути, публічне обслуговування громадян, публічні послуги [8].

Конституційні положення про права людини, про охорону здоров'я та наданні їй медичної допомоги взаємопов'язані з нормами про державні послуги. Наприклад, Конституція Швейцарії виводить поняття «державна послуга» з точки зору соціальних цілей (п. 4 ст. 41). Пункт 2 ст. 92 встановлює, що Союз піклується про достатній і доступний по ціні постачання основними послугами пошти і телезв'язку у всіх місцевостях країн, а тарифи вводяться за єдиними принципами. Пункт 1 ст. 102 присвячений завданню Союзу щодо забезпечення постачання країн життєво важливими товарами і послугами в особливих випадках [9, с. 301].

Всебічна турбота про людину лежить в основі концепції соціальної держави. Соціальну держава визначають як вищу еволюційну ступінь розвит-

ку демократичної та правової держави з соціально орієнтованою ринковою економікою, головними завданнями якою є діяльність щодо забезпечення гідного життя і вільного розвитку кожної людини і гарантування її прав та свобод.

Соціальна природа держави обумовлює соціальну схильність її внутрішніх і зовнішніх функцій. У рамках соціальної державності всі її інститути в кінцевому підсумку орієнтовані на високий рівень соціальної захищеності та вільного розвитку людини, мають глибоко особистісний зміст. При цьому ефективна соціальна держава можлива лише за умови створення розвинених структур громадянського суспільства. А гармонійна взаємодія існуючих в єдиному соціумі держави, місцевого самоврядування та громадянського суспільства необхідно для зміцнення загальнолюдських ідеалів, відродження віри в справедливість державних інститутів і власні сили як індивідів, так і їх об'єднань.

Важливо відзначити, що поняття соціальної державності значно ширше і глибше поняття соціальної держави. Самостійними компонентами соціальної державності виступають не тільки сама по собі держава як центральна ланка, а й його правова система, соціальна система суспільства, соціально економічні права і свободи економічний лад і ін. Соціальне держава активно реалізує соціальну функцію, розробляє і проводить розгалужену соціальну політику, а також гарантує соціально-економічні права, в тому числі шляхом надання публічних послуг. Таким чином, публічні послуги виступають одним із складових і актуальних на сьогоднішній день елементів соціальної державності.

В таких умовах поняття «послуга» поступово переходить від розуміння лише в цивільно-правовому сенсі, до послуг, що надаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування та іншими структурами. Так, професор з Франції Ж. Фурнье в своїй доповіді на семінарі у Вищій школі економіки в 2003 р на тему «Публічні служби держави», відзначав, що колишнє поняття «публічна влада» поступається місцем поняттю «публічна служба», яке включає в себе всі види діяльності, які реалізуються в інтересах всього суспільства. Однак не всі види діяльності в інтересах усього суспільства є публічними службами. Щоб стати такими, вони повинні бути так чи інакше взяті під егіду органу державної влади. Для цього необхідне політичне рішення. «Взяти під егіду» не обов'язково означає «здійснювати самому». Надання публічних послуг, якщо це стає необхідним, може бути довірено приватному оператору. Тоді мова йде про «делегування» публічних послуг [10, с. 15].

Інститут публічних послуг займає досить специфічне положення: з одного боку, дієвість його функціонування залежить від ефективності роботи органів публічної влади, з іншого — розвиток цього інституту може вплинути на існуючі установки

населення, пов'язані з переходом до нових поглядів, більш рівноправного стилю взаємин з державою.

Правовий інститут публічних послуг в Україні є досить новим. Не повинно викликати сумнівів, що

теоретичні нововведення в цій сфері і їх нормативна реалізація повинні враховувати досвід зарубіжних країн, особливо тих, в яких з'явився і вже тривалий час функціонує розглянутий інститут.

Література

1. Терещенко Л. К. Услуги: государственные, публичные, социальные // Журнал российского права. 2004. № 10.
2. Бачило И. Л. Государство социальное или сервисное? (информационно-правовой аспект) // Право. Журнал Высшей школы экономики. 2010. № 7.
3. Васильева А. Ф. Учение о публичных услугах в административном праве Германии: теория Эрнста Форстхоффа // Публичные услуги: Правовое регулирование (российский и зарубежный опыт): Сб. / Под общ. ред. Е. В. Гриценко, Н. А. Шевелевой. М., 2007. С. 187.
4. Публичные услуги: правовое регулирование (российский и зарубежный опыт): сборник / под общ. ред. Е. В. Гриценко, Н. А. Шевелевой. — М.: Волтерс Клувер, 2007. — 256 с.
5. Санникова Л. В. Публичные услуги: мифы и реальность // Образование и право. 2011. № 8 (24). С. 84.
6. Княгинин В. От «административного» государства к «рыночному» // Российское экспертное обозрение. 2006. № 5 (19).
7. Белов С. А. Принципы правового регулирования деятельности по оказанию государственных услуг // Публичные услуги: правовое регулирование (российский и зарубежный опыт): сборник / Под общ. ред. Е. В. Гриценко, Н. А. Шевелевой. М.: Волтерс Клувер. 2007. С. 71–86.
8. Избранные конституции зарубежных стран. Учебное пособие / Отв. ред. Б. А. Страшун. М., 2014. 854 с.
9. Алебастрова И. А. Конституционное право зарубежных стран: Учебник. 2-е изд. М., 2009. 624 с.
10. Брэбан Г. Французское административное право: Пер. с фр. / Под ред. и со вступ. ст. С. В. Боботова. М.: Прогресс, 1988. 488 с.

Крапив'янська Вікторія Вячеславівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Крапивьянская Виктория Вячеславовна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Krapivayanskaya Victoria

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Мельниченко Владислав Сергійович

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Мельниченко Владислав Сергеевич

студент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Melnychenko Vladyslav

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Єрмолаєва Тетяна Вікторівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри екологічного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

АНАЛІЗ СТУПЕНЯ ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ЗМІНИ КЛІМАТУ

АНАЛИЗ СТЕПЕНИ ВЫПОЛНЕНИЯ УКРАИНОЙ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ В СФЕРЕ ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА

ANALYSIS OF THE EXTENT TO WHICH UKRAINE FULFILLS INTERNATIONAL LEGAL OBLIGATIONS IN THE FIELD OF CLIMATE CHANGE

Анотація. Стаття присвячена аналізу ступеня виконання Україною міжнародно-правових зобов'язань у сфері зміни клімату, які були покладені на неї відповідно до ратифікованих нею міжнародних договорів. Звернено увагу на рекомендації, які були враховано Україною та ті, що Україна не взяла до уваги. Автор зазначає, що зміна клімату є глобальною проблемою, тому пріоритетним завданням для України є практичне впровадження і використання міжнародно-правових методів та засобів боротьби зі зміною клімату.

Ключові слова: клімат, міжнародні зобов'язання, рекомендації, кліматичні зміни.

Аннотация. Статья посвящена анализу степени выполнения Украиной международно-правовых обязательств в сфере изменения климата, которые были возложены на нее в соответствии с ратифицированными ею международными

договорами. Обращено внимание на рекомендации, которые были учтены Украиной и те, что Украина не приняла во внимание. Автор отмечает, что изменения климата является глобальной проблемой, потому приоритетной задачей для Украины является практическое внедрение и использование международно-правовых методов и средств борьбы с изменениями климата.

Ключевые слова: климат, международные обязательства, рекомендации, климатические изменения.

Summary. The article is devoted to the analysis of the degree of fulfillment of international legal obligations in the area of climate change by Ukraine, which were assigned to it in accordance with its international treaties. Notice the recommendations that were taken into account by Ukraine and those that Ukraine did not take into account. The author notes that climate change is a global problem, so the priority for Ukraine is the practical application and using of international legal methods and usage of climate change actions.

Key words: climate, international variables, recommendations, climate change.

Постановка проблеми. Людство вступає в нову кліматичну реальність. В багатьох регіонах світу спостерігаються атипові природні явища: на Півдні Марокко вперше за 50 років випав сніг, в Австралії спостерігається рекордний рівень температури повітря, в Південній Америці та Росії палають найбільші на планеті ліси, які виробляють значну частину кисню на Землі, викид чорного вуглецю від лісових пожеж призводить до танення льодовиків, внаслідок чого в Арктиці та Антарктиці можна спостерігати значне зменшення льодового покриву, в США буквально за декілька днів пронеслися 60 потужних торнадо, що аномально навіть для цієї країни.

Організація Об'єднаних Націй оголосила надзвичайну кліматичну ситуацію на планеті. За прогнозами протягом наступного століття температура повітря на Землі підвищиться щонайменше на 2–5 градусів за Цельсієм, що може становити серйозну загрозу для існування багатьох екосистем.

Аналіз останніх досліджень: питанням аналізу рівня виконаності Україною міжнародно-правових зобов'язань щодо запобігання зміни клімату займалися такі науковці як: А. Гетьман, А. Андрусевич, С. Кожушко, М. Шульга, К. Прохоренко, С. Кравченко та інші вчені, але ці дослідження залишаються актуальними й сьогодні, бо досі існує ряд питань, які потребують наукового регулювання.

Метою статті є комплексний аналіз ступеня виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері протидії зміни клімату.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміна клімату є найбільшою колективною проблемою, з якою стикається людство сьогодні. Міжнародним співтовариством було укладено досить багато договорів щодо запобігання зміни клімату, учасницею яких є і Україна. Провідне місце серед цих договорів займає Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, що була прийнята 9 травня 1992 року. З того часу, сторони Конвенції щороку зустрічаються в рамках конференцій Сторін з метою надання оцінки прогресу в боротьбі з глобальними змінами клімату. Україна підписала Конвенцію 11 червня 1992 року і ратифікувала 29 жовтня 1996 року.

Відповідно до статті другої цього договору, кінцева мета цієї Конвенції і усіх пов'язаних з нею правових документів, які може прийняти Конференція Сторін, полягає у тому, щоб досягти у виконанні відповідних положень Конвенції стабілізації концентрації парникових газів в атмосфері на такому рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему. Такий рівень має бути досягнутий у строки, необхідні для природної адаптації екосистем до зміни клімату, що дасть можливість не ставити під загрозу виробництво продовольства і сприятиме забезпеченню подальшого економічного розвитку на стійкій основі [1].

На Україну, як і на будь-яких інших членів Конвенції, було покладено ряд зобов'язань по запобіганню зміни клімату. Серед них можна виділити: обов'язок розробки, періодичного поновлення, публікації і надання Конференції Сторін національних кадастрів антропогенних викидів і абсорбції парникових газів; формулювання, здійснення, публікація і регулярне поновлення національних і регіональних програм, що безпосередньо містять заходи, спрямовані на зменшення і пом'якшення наслідків зміни клімату; сприяти і співпрацювати у розробці і реалізації різних методів і процесів, що дають можливість максимально мінімізувати антропогенні викиди парникових газів; співпрацювати у прийнятті підготовчих заходів з метою адаптації до наслідків зміни клімату; сприяти і співпрацювати у питанні повного та відкритого обміну інформацією, пов'язаною з кліматичною системою і зміною клімату і т.д. [1].

Великим внеском у збереження клімату та раціонального викиду парникових газів став Кіотський протокол, прийнятий у грудні 1997 року на додаток до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, який зобов'язує розвинені країни і країни з перехідною економікою скоротити або стабілізувати викиди парникових газів у порівнянні з 1990 роком [2, с. 237].

Крім того, Україна підписала й ратифікувала Угоду про асоціацію 16 вересня 2014 року, яка повністю вступила в силу 1 вересня 2017 року. Стаття 361 глави 6 розділу V зазначеної угоди передбачає, що співробітництво між країнами має на меті збереження, захист,

поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, захист громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів та заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища у таких сферах: зміна клімату; екологічне управління та аналогічні питання, зокрема освіта й навчальна підготовка, доступ до інформації з питань навколишнього середовища та процесу прийняття рішень; якість атмосферного повітря; якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище; управління відходами та ресурсами тощо [3].

Серед основних вимог можна виокремити: розроблення національного плану розподілу квот між заводами/комплексами; запровадження дозвільної системи на викиди парникових газів та на дозвільні одиниці на викиди ПГ, що продаватимуться на національному рівні між заводами/промисловими комплексами в Україні; створення системи моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів від енергетичних та промислових об'єктів (підприємств), здійснення перевірок і належного впровадження, а також процедури консультацій з громадськістю [4, с. 33].

Ще одним важливим договором у сфері запобігання і протидії зміні клімату є Паризька угода, яка була ратифікована Україною 14 липня 2016 року. Ця Угода, посилюючи реалізацію Конвенції, у тому числі її мети, спрямована на зміцнення глобального реагування на загрозу зміни клімату в контексті сталого розвитку та зусиль з викорінення бідності, у тому числі шляхом:

А) стримання зростання глобальної середньої температури значно нижче 2 °С понад доіндустріальні рівні і докладання зусиль з метою обмеження зростання температури до 1,5 °С понад доіндустріальні рівні, визнаючи, що це суттєво знизить ризики та наслідки зміни клімату;

Б) підвищення здатності адаптуватися до несприятливих наслідків зміни клімату, а також сприяння опірності до зміни клімату та низьковуглецевому розвитку таким чином, щоб не ставити під загрозу виробництво продовольства;

В) забезпечення узгодженості фінансових потоків із напрямом низьковуглецевого та опірного до зміни клімату розвитку [5].

Варто виокремити, що Паризькою угодою закріплюється певне розмежування загальних напрямів діяльності у сфері протидії кліматичним змінам в залежності від рівня розвитку країн.

Так, в пункті четвертому частини четвертої зазначається, що сторонам -розвиненим країнам — слід продовжувати відігравати провідну роль через встановлення цільових показників абсолютного скорочення викидів у масштабах усієї економіки. Сторонам — країнам, що розвиваються, слід продовжувати посилювати свої зусилля щодо пом'якшення зміни

клімату, і вони заохочуються до переходу згодом до цільових показників обмеження або скорочення викидів у масштабах усієї економіки у світлі різних національних обставин. Також однією з особливостей цієї Угоди є принцип надання підтримки сторонам, які є країнами, що розвиваються.

Враховуючи покладені на Україну зобов'язання з виконання Рамкової Конвенції ООН, Кабінет Міністрів України прийняв Розпорядження від 18 серпня 2005 року «Про затвердження Національного плану заходів з реалізації положень Кіотського протоколу до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату». Цим планом було затверджено 19 заходів, спрямованих на виконання Конвенції [6].

Кабінет Міністрів України 7 грудня 2016 року ухвалив План заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, у якому зазначаються конкретні заходи, термін виконання та органи, які відповідають за певний крок, а також яким передбачено розробку Національного плану адаптації до зміни клімату на період до 2020 року. Головною метою Концепції є створення відповідної законодавчої бази та установ для забезпечення поступового переходу до низьковуглецевого розвитку в умовах екологічної, економічної та енергетичної безпеки, вдосконалення державної політики у сфері зміни клімату для досягнення сталого розвитку держави, підвищення добробуту громадян [7].

Україною враховані рекомендації Директиви 2010/75/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 24 листопада 2010 р. про промислові викиди (інтегроване запобігання та контроль забруднення), яка встановлює обов'язкове застосування найкращих технологій у енергетичній, металургійній, хімічній галузях, у секторі поводження з відходами, сільському господарстві та інше.

Кабінетом Міністрів України розроблено проєкт Національного плану скорочення викидів від великих спалювальних установок з метою виконання зобов'язань України в рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства в частині обмеження викидів забруднюючих речовин. Документом покладено зобов'язання на операторів великих спалювальних установок (більше 50 МВт) забезпечити скорочення викидів пилу, діоксиду сірки та оксидів азоту від спалювальних установок, які включені до Плану, та домогтися досягнення граничних концентрацій викидів цих забруднювачів, встановлених Директивою 2010/75/ЄС. План розрахований на 2018–2033 роки [8].

Для запобігання зміні клімату та захисту озонного шару, 18 липня 2018 року Кабінетом Міністрів України було схвалено Стратегію низьковуглецевого розвитку України до 2050 року. Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року (далі — СНВР) розроблена на виконання міжнародних зобов'язань України згідно з пунктом 19 Статті

4 Паризької угоди, пунктом 35 Рішення 1/СР.21 Конференції Сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, а також на виконання розпоряджень Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 932-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року» та від 28 березня 2018 р. № 244-р «Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2018 рік». Україна одна з перших держав світу розробила та представила Секретаріату Конвенції такий план. Крім того, Україна подала до Секретаріату свій перший Національно-визначений внесок, відповідно до якого зобов'язалася не перевищувати викиди парникових газів на 60% до 2030 року, порівняно з базовим 1990 роком [9, с. 14].

Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй/Глобального екологічного фонду у 2014–2015 роках був проведений аналіз галузевого законодавства України, за результатами якого органам державної влади нашої країни були надані певні рекомендації, значна частина яких, на жаль, не були враховані.

Зокрема, не були враховані рекомендації у сфері кліматичної політики та охорони атмосферного повітря: рекомендація інтегрувати питання зміни клімату в ЗУ «Про охорону атмосферного повітря», «Про охорону навколишнього природного середовища»; не підготовано проект ЗУ «Про ратифікацію Дохійської поправки»; не впроваджено поняття

екосистемних послуг і вразливості екосистем внаслідок зміни клімату до Лісового кодексу, ЗУ «Про тваринний світ», «Про рослинний світ»; розробити в співпраці з відповідними міністерствами науково обґрунтовані податкові пільги для суб'єктів господарювання, які впроваджують заходи, спрямовані на скорочення викидів ПГ; виконати завдання визначені Національним планом заходів із реалізації положень Кіотського протоколу до РКЗК ООН про зміну клімату відповідно до компетенції МЕРТ (п. 1, 3, 5, 10, 11, 13) і т.д. [10, с. 27].

Отже, зміна клімату є проблемою планетарного масштабу, вирішення якої потребує докладання колективних зусиль всієї міжнародної спільноти. За роки незалежності Україна зробила значні кроки у сфері протидії зміні клімату, зокрема, були ратифіковані такі міжнародні договори: Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, Кіотський протокол до неї, Угода про асоціацію між Україною та ЄС, Паризька угода, Монреальський протокол тощо. Міжнародно-правові вимоги і нові механізми у сфері запобігання зміні клімату поступово інтегруються в національне законодавство нашої країни. Однак значна частина рекомендацій міжнародного співтовариства не були враховані. Можна констатувати, що пріоритетним завданням для України є практичне впровадження і використання міжнародно-правових методів та засобів боротьби зі зміною клімату.

Література

1. Рамкова конвенція ООН «Про зміну клімату» від 09.05.1992 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044.
2. Єрмолаєва Т. В., Коротун Т. В. Реалізація Україною міжнародних зобов'язань у сфері запобігання зміні клімату / Т. В. Єрмолаєва, Т. В. Коротун // Молодий вчений. 2018. № 10(1). С. 236–240. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>.
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
4. Падерно Д. Ю. Шляхи виконання Україною зобов'язань по викидах в атмосферу відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС / Д. Ю. Падерно // XXVI Міжнародна конференція «Проблеми екології та експлуатації об'єктів енергетики» м. Одеса, 2016. С. 5 URL: http://engecology.com/wp-content/uploads/2015/08/20-paderno_prez_konf_2016_obshch_75_3.pdf.
5. Паризька угода ООН від 12.12.2015 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161.
6. Про затвердження Національного плану заходів з реалізації положень Кіотського протоколу до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/346-2005-p>.
7. План заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2017-p#n8>.
8. Національний план скорочення викидів від великих спалювальних установок. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245255506.
9. Белих Д. С. Стан виконання Україною міжнародно-правових зобов'язань зі зміни клімату / Д. С. Белих // матер. міжнар. наук.-практич. конф. (м. Київ, 22 квітня 2019 року. Київ: ВГО «Українська асоціація міжнародного права», 2019. С. 133. URL: <http://www.uail.com.ua/wp-content/uploads/2019/04/Vy-konannya-Ukrayinoyu-zobov-yazan-z-ohorony-dovkillya-kriz-pry-zmu-Ugody-pro-asotsiatsiyu-z-YEvropejs-ky-m-Soyuzom.pdf>.
10. Марушевська Ольга/ Стан урахування рекомендацій, викладених у галузевих аналізах політик, програм, планів і законодавчих актів щодо реалізації в Україні положення Рамкової конвенції ООН про зміну клімату// Ольга Марушевська, 2017. С. 4–39.

Лисак Іван Володимирович

магістрант

Київського кооперативного інституту бізнесу і права

Лысак Иван Владимирович

магистрант

Киевского кооперативного института бизнеса и права

Lysak Ivan

Magistrate of the

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

Тарасова Ірина Вікторівна

кандидат юридичних наук, доцент

Київський кооперативний інститут бізнесу і права

Тарасова Ирина Викторовна

кандидат юридических наук, доцент

Киевский кооперативный институт бизнеса и права

Tarasova Iryna

PhD, Associate Professor

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ І СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК ПРИМУШУВАННЯ ДО ВИКОНАННЯ ЧИ НЕВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

ХАРАКТЕРИСТИКА ОБЪЕКТИВНЫХ И СУБЪЕКТИВНЫХ ПРИЗНАКОВ ПРИНУЖДЕНИЯ К ВЫПОЛНЕНИЮ ИЛИ НЕВЫПОЛНЕНИЮ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ

CHARACTERISTICS OF OBJECTIVE AND SUBJECTIVE SIGNS OF COMPULSION TO FULFILL OR NON-FULFILLMENT OF CIVIL OBLIGATIONS

Анотація. Досліджено теоретичні питання характеристики об'єктивних і суб'єктивних ознак примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Ключові слова: цивільно-правові зобов'язання, об'єктивні ознаки злочину, суб'єктивні ознаки злочину, склад злочину, виконання цивільно-правових зобов'язань, невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Аннотация. Исследованы теоретические вопросы характеристики объективных и субъективных признаков принуждения к выполнению или невыполнению гражданско-правовых обязательств.

Ключевые слова: гражданско-правовые обязательства, объективные признаки преступления, субъективные признаки преступления, состав преступления, исполнения гражданско-правовых обязательств, невыполнению гражданско-правовых обязательств.

Summary. The theoretical questions of the characteristics of objective and subjective signs of enforcement to fulfill or non-fulfillment of civil law obligations are investigated.

Key words: civil law obligations, objective signs of a crime, subjective signs of a crime, corpus delicti, fulfillment of civil obligations, non-fulfillment of civil obligations.

Постановка проблеми. Реформа кримінального законодавства дозволила здійснити більш ретельну диференціацію кримінальної відповідальності, засновану на розмежуванні злочинних діянь в залежності від характеру і ступеня їх суспільної небезпеки. Віднесення того чи іншого злочину до певної категорії на законодавчому рівні було здійснено більш усвідомлено з урахуванням нових економічних і політичних реалій. Дана категоризація є основою побудови ряду норм і інститутів Загальної та Особливої частини Кримінального кодексу України (далі — КК України), сприяє поліпшенню статистичного обліку злочинності. Разом з тим, залишилися не вирішеними і деякі теоретичні та практичні проблеми. Це в першу чергу відноситься до з'ясування об'єктивних і суб'єктивних ознак примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК України).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема характеристики об'єктивних і суб'єктивних ознак примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань вже представляла певний інтерес для вчених у сфері кримінального права, була предметом дослідження: М. Г. Арманова [1], І. Б. Газдайка-Василишин [2], О. А. Гринчишин [3]; А. М. Соловйової [4; 5]; І. В. Суботіна [6]; Д. М. Федоренко [7]; І. В. Шишко [8] та ін. Незважаючи на певні положення, які досліджені і обґрунтовані названими та іншими авторами, і мають велике теоретичне і практичне значення, позначена тема дослідження залишається досить актуальною, а отримані результати дозволять сформулювати пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства.

Формулювання мети. Мета статті — охарактеризувати об'єктивні і суб'єктивні ознаки примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Виклад основного матеріалу. Традиційно в теорії кримінального права об'єкт злочинного посягання встановлюється шляхом аналізу назви розділу Особливої частини КК України, у якому розміщується стаття, що передбачає відповідальність за його вчинення, та шляхом виділення певних груп злочинів у межах усього розділу.

Стаття, яка передбачала відповідальність за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, у КК України 1960 р. була закріплена в главі «Злочини проти порядку управління». Тому цілком зрозуміло, що родовий об'єкт визначався як порядок управління, який полягає в нормальному функціонуванні будь-яких органів управління. У КК України 2001 р. відповідальність за вчинення цього злочину передбачена ст. 355 розділу XV Особливої частини КК «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян».

Л. В. Дорош родовим об'єктом злочинів, відповідальність за які передбачена в розділі XV Особливої

частини КК України 2001 р., називає певну групу суспільних відносин, що виникають між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян і фізичними особами, у зв'язку із здійсненням адміністративно-розпорядчих функцій з метою захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб [9, с. 359]. Залежно від безпосереднього об'єкта такі злочини слід поділити на певні групи. При цьому, примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань відноситься до групи інших злочинів проти авторитету держави і діяльності об'єднань громадян.

Під авторитетом (лат. *auctoritas* — влада, вплив) у широкому значенні розуміють загально визнаний вплив особи або організації в різноманітних сферах суспільного життя, засноване на знаннях, моральних якостях, досвіді, а у вузькому — одну із форм здійснення влади [10, с. 14].

На нашу думку, авторитет є абстрактним поняттям. Посягаючи на конкретне благо — діяльність компетентних органів, певний порядок управління, шкода завдається й абстрактному благу — авторитету цих органів. В останньому випадку авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян може розглядатися як складова частина порядку управління. Якщо визначати родовий об'єкт примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань лише як авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, то така дефініція призведе до того, що окремі злочини просто не вписуватимуться у це вузьке поняття.

При вчиненні примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань винний завдає шкоди перш за все порядку управління, а саме — діяльності судових органів і вже цим самим завдає шкоду авторитету таких органів.

Тому ми пропонуємо визначення поняття родового об'єкта злочинів, передбачених Розділом XV Особливої частини КК України 2001 р., у тому числі і примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, здійснювати через з'ясування нормальної управлінської діяльності органів державної влади (законодавчої, виконавчої та судової) та органів місцевого самоврядування, авторитет органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

В юридичній літературі є й інші підходи щодо визначення родового об'єкта примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань. Так, В. О. Навроцький зазначає, що «традиційно в теорії кримінального права і практиці правотворчості глава про злочини проти порядку управління розцінювалась як резервна. Тому, коли виникала потреба доповнити КК новою нормою, а адекватного місця новелі законодавець

не знаходив, він поміщав таку норму в главі IX (КК України 1960 р.)» [11, с. 572]. На його думку, злочини проти порядку управління — це передбачені главою IX Особливої частини (КК України 1960 р.) суспільно-небезпечні діяння, що посягають на порядок управління — на суспільні відносини між органами державної влади та організаціями і громадянами з приводу проведення в життя вимог нормативних актів, якими забезпечується авторитет органів управління, недоторканість представників органів управління, дотримання порядку ведення та використання спеціальних приписів органів управління, на реалізацію вимог міжнародних конвенцій у сфері управління [11, с. 575].

Отже, авторитет — це загальноновизнаний вплив, коли розпорядження і вказівки авторитетних органів управління виконуються без додаткової перевірки й обговорення, беззаперечно. Посягання на авторитет органів управління полягають у припиненні відповідних символів держави, ігноруванні розпоряджень і вказівок органів управління, вчиненні певних дій всупереч установленому порядку чи без належного дозволу, присвоєнні функцій управлінських органів [11, с. 576].

Отже, з урахуванням механізму заподіяння шкоди авторитету органів управління, зазначені злочинні посягання можна згрупувати таким чином: 1) діяння, яким шкода заподіюється внаслідок припинення честі символів держави, її службових та посадових осіб; 2) діяння, яке полягає у тому, що шкода заподіюється організацією або керівництвом групою, яка ігнорує діяльність державних управлінських органів; 3) діяння, яке полягає у тому, що шкода заподіюється самоправними діями (діями, які вчинюються без належного дозволу) [11, с. 576]. Наведена теоретична позиція В. О. Навроцького мала місце в період дії КК України 1960 р. і, відповідно, стосувалася положень, викладених в ньому. У нині чинному КК України 2001 р. законодавець кардинально змінив назву розділу Особливої частини, у якому знаходиться аналізований злочин.

Безпосереднім об'єктом злочину передбаченого ст. 355 КК України, є встановлений порядок реалізації права суб'єкта на судовий захист порушеного цивільного права, що виникло на підставі реально об'єктивно існуючого цивільно-правового зобов'язання. Між тим у юридичній літературі є й інші точки зору щодо визначення безпосереднього об'єкта розгляданого злочину. Так, Л. В. Дорош зазначає, що примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань посягає на суспільні відносини, що забезпечують дотримання встановленого порядку виконання цивільно-правових зобов'язань [12, с. 956]. В. А. Клименко визначає його як «суспільні відносини, що регламентують порядок виконання цивільно-правових зобов'язань» [13, с. 592]. М. І. Мельник основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 355 КК України, нази-

ває «встановлений порядок виконання цивільно-правових зобов'язань» [14, с. 883; 15, с. 817].

Тому виправданим, як видається, розміщення норми, що формулює склад злочину примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань саме в розділі «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян».

Додатковим безпосереднім об'єктом примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань є здоров'я, воля, власність, свобода господарської діяльності потерпілого чи його близьких родичів. У літературі є й інші думки щодо додаткового безпосереднього об'єкта цього злочину.

В юридичній літературі зазначається, що предметом злочину, відповідальність за який передбачена ст. 355 КК України є саме цивільно-правове зобов'язання. Так, наприклад, Н. М. Ярмиш предметом злочину примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань називає цивільно-правові зобов'язання [9, с. 380; 12, с. 514]. У іншому випадку, В. О. Навроцький предметом даного злочину називає майно, право на майно, дії майнового характеру, особисті немайнові права, на одержання яких винний (чи той, в інтересах кого він діє) має право за договором, угодою чи іншим цивільно-правовим зобов'язанням, укладеними в установленому законом [11, с. 591].

На наш погляд, виходячи із традиційного розуміння у доктрині кримінального права предмета як того, діючи на що, завдається шкода об'єкта злочину, при вчиненні злочину, відповідальність за який передбачена ст. 355 КК України, винний впливає на певний предмет конкретного цивільно-правового зобов'язання, що об'єктивно існує. Тому, предметом злочину, відповідальність за який передбачена ст. 355 КК України, є предмет самого цивільно-правового зобов'язання.

Отже, постає питання про те, що конкретно є предметом зобов'язання? Предметом цивільно-правового зобов'язання можуть бути: речі, включаючи гроші, валютні цінності та цінні папери, інше майно, у тому числі майнові права, дії (роботи) та послуги, результати творчої діяльності, службова та комерційна таємниця, особисті немайнові блага. Тобто це певні матеріальні або духовні блага, у зв'язку із передачею і створенням яких устанавлюються обов'язки. Слід зазначити, що об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага. Особисті немайнові блага як предмети цивільно-правового зобов'язання — це такі блага, які не мають будь-якої майнової оцінки. Відповідно до Конституції України особистими немайновими благами фізичної особи є життя, недоторканість помешкання, свобода розвитку творчості, а також

інші блага, які охороняються законом. Юридичні особи також мають немайнові блага: честь, гідність, найменування, товарний знак, права авторства. Немайнові блага юридичних осіб, на відміну від фізичних, можуть припинятися та відчужуватися.

Предмет зобов'язання може бути: 1) однозначно безальтернативно визначений юридичним фактом, наприклад, земельна ділянка за договором її купівлі-продажу; 2) альтернативним, коли боржникowi, зобов'язаному виконати одну з двох або кількох дій, належить право вибору, якщо із закону, договору або змісту зобов'язання не випливає інше; 3) факультативним, коли можлива заміна основного предмета іншим.

У диспозиції ч. 1 ст. 355 КК України поряд із поняттям «зобов'язання» законодавець вживає також поняття (терміни) «угода» і «договір». На наш погляд, законодавцю необхідно роз'яснити доцільність вживання в тексті закону саме таких трьох понять та з урахуванням змін у цивільному законодавстві, й оновлювати відповідну статтю у КК України.

Постає питання: чи підпадають під ознаки складу злочину, передбаченого ст. 355 КК України, випадки, коли винний примушує потерпілого виконати недійсну угоду (правочин) чи нікчемну угоду (правочин)?

Окремі українські вчені дотримуються точки зору, що особа може примушуватися до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань не лише за дійсними, але й за недійсними чи відносно дійсними угодами [16, с. 594]. Інші вчені, зокрема, В. Навроцький, вважають, що із законодавчого формулювання примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань випливає те, що угода укладена в установленому законом порядку, тобто є дійсною, такою, що укладена дієздатною особою, без примусу, обману, не суперечить інтересам держави і суспільства, із дотриманням встановленої форми угоди тощо [11, с. 18]. Позиція В. О. Навроцького, на нашу думку, є не зовсім точною. Зокрема, якщо говорити про те, які саме угоди слід розуміти під терміном «угоди», вжитим законодавцем, то не потрібно, на наш погляд в один ряд ставити угоди дійсні та недійсні. Бо, як зазначалося вище, недотримання сторонами простої письмової форми не веде до визнання такої угоди недійсною. У такому разі, на нашу думку, не слід виключати кримінально-правовий захист «боржників», які є стороною по таких угодах.

Можливий також інший випадок, коли при укладенні угоди під впливом насильства, потерпілий не звертався до суду з метою визнання такої угоди недійсною. В такому випадку зобов'язання ніби «існує». Потерпілого примушують під погрозою насильства до виконання такого зобов'язання. Мотив таких дій, на наш погляд, може бути і корисливим, якщо винний раніше висловлював погрозу (психіч-

не насильство) чи застосував насильство з метою укладення цивільно-правової угоди. Тому, на наш погляд, кваліфікація таких дій за ст. 355 КК України буде помилковою. На нашу думку, такі дії вже слід кваліфікувати як вимагання.

Таким чином, законодавче формулювання примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань дозволяє визначити такі його ознаки: 1) угода, до виконання чи невиконання якої примушується потерпілий, повинна укладатися до вчинення даного посягання; 2) примушування здійснюється до виконання чи невиконання об'єктивно існуючого зобов'язання, яке може виникати з угод (дійсних або недійсних чи відносно дійсних); з адміністративних актів; в результаті відкриттів, винаходів, раціоналізаторських пропозицій, створення творів науки, літератури і мистецтва; внаслідок заподіяння шкоди іншій особі, а так само внаслідок придбання або збереження майна за рахунок коштів іншої особи без достатніх підстав; внаслідок інших дій громадян і організацій; внаслідок подій, з якими закон пов'язує настання цивільно-правових наслідків; 3) угода підлягає виконанню: настав обумовлений у ній строк чи інші обставини; 4) виконання чи невиконання зобов'язання намагаються досягти проти волі боржника (потерпілого).

М. І. Мельник підкреслює, що при вчиненні злочину, передбаченого ст. 355 КК України, особа може примушуватися до виконання цивільно-правових зобов'язань не лише за дійсними, а й за недійсними чи відносно дійсними угодами [14, с. 886; 15, с. 818].

Недійсність правочину не є перешкодою для кваліфікації діяння за ст. 355 КК України, оскільки так само, як і дійсний, недійсний правочин породжує цивільно-правові зобов'язання для однієї із сторін. Наприклад, у разі визнання правочину недійсним з причин укладення його внаслідок обману, сторона, яка застосувала обман, зобов'язана відшкодувати другій стороні збитки у подвійному розмірі та моральну шкоду, що завдані у зв'язку з вчиненням цього правочину.

Суб'єкти зобов'язання завжди конкретні. Це, як правило, один або кілька кредиторів та/або боржників. Якщо кредитор вимагає від боржника виконання зобов'язання і вказує при цьому суму, яка перевищує встановлену для боржника частку, то ці дії утворюють сукупність злочинів, передбачених ст. ст. 355 і 189 КК України (при наявності всіх інших елементів складу злочину), причому в частині вимоги, що не перевищує розмір частки, має місце примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, а в частині, що перевищує розмір частки — вимагання (ст. 189 КК України).

Стаття 355 КК України передбачає кримінальну відповідальність за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань. Тому цілком очевидно, що суб'єкт, як правило, примушує

до належного виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Цивільно-правові зобов'язання носять цільовий і строковий характер. Навіть триваючі правовідносини цього виду, наприклад, зобов'язання по відшкодуванню шкоди, яке виникло у зв'язку з постійною втратою працездатності громадянином, мають межі свого існування. Момент їх зупинення визначається настанням конкретних юридичних фактів, які закріплюються в законодавстві як підстави відповідного правового результату.

Належне виконання в цивільно-правовому розумінні виконує подвійну функцію: слугує способом задоволення інтересів кредитора і грає роль факту, що перериває правовий зв'язок сторін. У категорії виконання знаходять узагальнений вираз найрізноманітніші дії боржника по передачі майна, виплаті боргу, виконанню робіт, наданню послуг і т.д. Саме такі дії є юридичними фактами, з якими зв'язується зупинення конкретних зобов'язань. Указані дії повинні відповідати таким умовам: повністю задовольняти вимоги кредитора; здійснюватись у точній відповідності із договором. З точки зору цивільного права виконання — це основний і нормальний спосіб припинення зобов'язання.

Якщо підставою припинення зобов'язання у цивільно-правовому розумінні є лише належне виконання, то в розумінні ст. 355 КК України примушувати можуть і до неналежного виконання (наприклад, до дострокового виконання).

На наш погляд, недоцільно криміналізувати лише випадки примушування до виконання чи невиконання лише цивільно-правових зобов'язань. Ми вважаємо, що особа може примушуватись до виконання чи невиконання зобов'язань, які виникають в іншій сфері. Це можуть бути, наприклад, зобов'язання, які виникають із сімейного права — аліментні тощо. Тому вважаємо за необхідне внести зміни та доповнення до ч. 1 ст. 355 КК України щодо розширення видів зобов'язань, примушування до виконання чи невиконання яких має тягти кримінальну відповідальність за цією статтею — не лише цивільно-правових зобов'язань, але й будь-яких інших, які виникають в інших галузях права (адміністративно-правові, трудові, аліментні тощо). Формулювання «цивільно-правове зобов'язання» пропонуємо замінити на «будь-яке об'єктивно існуюче зобов'язання, яке виникло з підстав, передбачених законодавством».

Обов'язковим елементом складу злочину примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань є потерпілий. Потерпілим від злочину є перш за все, особа, яка має обов'язок виконати об'єктивно існуюче цивільно-правове зобов'язання, тобто боржник. Крім того, потерпілими від злочину, згідно зі ст. 355 КК України, можуть бути і близькі родичі боржника.

Слід зазначити, що ст. 355 КК України суттєво звужено коло осіб, що визнаються потерпілими від

розглядуваного злочину, порівняно зі ст. 198 КК України 1960 р., згідно з якою до кола близьких до потерпілого осіб було віднесено не лише його близьких родичів.

Отже, основним безпосереднім об'єктом злочину, відповідальність за який передбачена ч. 1 ст. 355 КК України, є встановлений порядок реалізації права суб'єкта на судовий захист порушеного цивільного права, що виникло на підставі реально об'єктивно існуючого цивільно-правового зобов'язання. По-друге, виділяємо додатковий безпосередній об'єкт цього злочину, під яким розуміємо життя, здоров'я, воля та власність, свобода підприємницької діяльності потерпілого чи його близьких родичів. По-третє, вважаємо недоцільне вживання у ст. 355 КК України терміна «угода», виходячи зі змісту чинного ЦК України, в якому вживається термін «правочин». По-четверте, предметом примушування є цивільно-правове зобов'язання, що об'єктивно існує. По-п'яте, потерпілим є особа, яка має обов'язок виконати об'єктивно існуюче цивільно-правове зобов'язання, а також близькі родичі цієї особи. Тому вважаємо невинуватим заміну в чинному КК терміна «близькі особи» на термін «близькі родичі».

Об'єктивна сторона є одним із елементів складу злочину й охоплює ознаки, які характеризують зовнішній прояв злочинного діяння. На відміну від інших структурних частин складу злочину об'єктивна сторона містить більше інформації, необхідної для кваліфікації діяння. Диспозиція даної кримінально-правової норми є описовою, тому, як і будь-яка описова диспозиція, вона містить ознаки об'єктивної сторони складу злочину. Для того щоб точно оцінити суспільно-небезпечне діяння, пов'язане з примушуванням до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, його характер та ступінь суспільної небезпечності, треба ретельно досліджувати та правильно тлумачити зміст ознак об'єктивної сторони, які описані в ч. 1 ст. 355 КК України.

Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань може бути вчинене лише шляхом активних дій, які полягають у пред'явленні вимоги до потерпілого виконати або не виконувати цивільно-правове зобов'язання. Така вимога — це наполеглива пропозиція, звернена до потерпілого, негайно або через певний час вчинити певні дії чи утриматись від їх учинення.

Вимога виконати чи, навпаки, не виконати цивільно-правове зобов'язання означає викладену в категоричній формі пропозицію винного до потерпілого негайно або у визначений час учинити (не вчинити) певні дії, які становлять предмет зазначеного зобов'язання [15, с. 818].

Пред'явлена суб'єктом такого злочину вимога, як правило, є правомірною. Мова йде про те, що винна особа має право пред'являти потерпілому певні претензії відповідно до об'єктивно існуючого

цивільно-правового зобов'язання, але робить це з порушенням вимог законодавства.

М. І. Мельник зазначає, що у складі цього злочину вимога може бути як правомірною (найчастіше), так і неправомірною. При оцінці правомірності вимоги слід мати на увазі, що цивільне законодавство певним чином регулює питання виконання цивільно-правових зобов'язань [15, с. 818]. Тобто мова повинна йти саме про належне виконання. Схожої позиції дотримується Л. А. Хрушова, яка зазначає, що вимога може бути як правомірною (наприклад, передати річ за договором купівлі-продажу або сплатити її вартість, повернути борг, своєчасно виконати обумовлену договором роботу), так і неправомірною (наприклад, повернути борг раніше обумовленого строку тощо) [15, с. 706].

Вимога не виконувати цивільно-правове зобов'язання є завжди неправомірною, оскільки така вимога не тільки не сумісна із принципами дисципліни в договірних відносинах, але і порушує вимоги цивільного законодавства. При цьому вимога, за своєю формою, може бути як усною, так і письмовою. Обов'язковою ознакою такої вимоги є її категоричність, тобто вона повинна стосуватись точно визначених дій (вчинити чи не вчинити, які вимагає винний), точно встановленого майна, послуг тощо. Якщо винний пред'являє неконкретизовану вимогу, то склад злочину, передбачений ст. 355 КК України, відсутній. За наявності всіх інших ознак такої дії необхідно кваліфікувати за ст. 189 КК України як вимагання. Вимога, про яку йде мова в ст. 355 КК України, стосується не будь-яких зобов'язань, а саме цивільно-правових, які виникають на підставі норм цивільного права, а не інших галузей права.

Вимога виконати чи не виконувати цивільно-правове зобов'язання завжди поєднана з погрозою. Безпосередньо у диспозиції ч. 1 ст. 355 КК України примушування визначається як вимога, пов'язана із погрозою насильства щодо потерпілого або його близьких родичів або з погрозою пошкодження чи знищення їх майна за відсутності ознак вимагання.

В юридичній літературі висловлюються різні точки зору стосовно кримінально-правової оцінки самої погрози. Деякі вчені розглядають погрозу як певну дію, яка завжди взаємопов'язана з іншою дією — вимогою. Зокрема, М. І. Мельник зазначає, що зміст примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань складають дві взаємопов'язані дії: 1) вимога виконати чи не виконати договір, угоду чи інше цивільно-правове зобов'язання; 2) погроза застосувати насильство, пошкодити чи знищити майно [11, с. 884–885]. Інші вчені розглядають погрозу як спосіб учинення примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань. Так, зазначають, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є спосіб учинення активної дії, яка виражається у вимозі виконати чи не виконувати цивільно-правове зобов'язання [17, с. 794].

Не зовсім конкретно формулює свою позицію Л. А. Хрушова. Зокрема, на її думку активність дій, як спосіб учинення примушування, є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину та включає: вимоги до потерпілого виконати чи не виконати цивільно-правове зобов'язання; погрози застосувати насильство до потерпілого, а також щодо його близьких родичів, пошкодити чи знищити їх майно; здійснення таких погроз та спричинення інших тяжких наслідків [18, с. 705]. Проте, вживання слів «як спосіб учинення» не дає змоги зрозуміти позицію автора щодо специфіки самої погрози й утруднює розуміння кримінально-правової сутності вимоги.

Виходячи із загальноприйнятого розуміння способу вчинення злочину як певного методу, порядку й послідовності рухів, прийомів, що застосовуються особою для вчинення злочину, вважаємо, що в складі злочину примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, погроза є саме способом учинення цього злочину.

Традиційно в теорії кримінального права примушування поділяється на фізичне й психічне. В основному складі злочину, описаному в ч. 1 ст. 355 КК України, мова йде саме про психічне примушування, тому що законодавець вживає термін «погроза», а погроза, у свою чергу, — це різновид психічного насильства, що направлене на подавлення волі потерпілого для досягнення злочинної мети. Причому погроза під час примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, можлива двох видів: 1) погроза насильством над потерпілим або його близькими родичами; 2) погроза пошкодження чи знищення майна.

При погрозі фізичним насильством винний, як правило, погрожує безпосередньо тій особі, якій адресує погрозу. Однак, як справедливо зазначає М. І. Панов, не меншу (а іноді і більшу) суспільну небезпечність завдання шкоди становить погроза фізичним насильством щодо осіб, близьких до потерпілого [82, с. 67]. Перераховані види погроз включаються до змісту поняття «психічне насильство», яке, крім того, охоплює й інші форми протиправного впливу на психіку людини.

Адресатом погрози відповідно до ст. 355 чинного КК України може бути як сам потерпілий, так і його близькі родичі. Погроза — це залякування потерпілого застосуванням до нього або до його близьких родичів фізичного насильства самим винним або іншими особами, які діють на прохання та від імені винного або залякування невідворотністю загрози фізичного насильства потерпілому або його близьким родичам. Погроза — тобто психічне насильство — це зовнішній, суспільно-небезпечний з боку інших осіб вплив на психіку людини, що здійснюється проти її волі інформаційним або неінформаційним шляхом, що здатен пригнітити свободу її волевиявлення і спричинити їй психічну травму.

При оцінці характеру погрози ми повинні виходити з того, що під погрозою за ч. 1 ст. 355 КК України слід розуміти будь-який її прояв, крім тяжких та особливо тяжких форм: погрози вбивством чи нанесенням тяжких тілесних ушкоджень, які утворюють кваліфікований вид складу злочину примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ч. 2 ст. 355 КК України).

Психічне насильство під час примушування до виконання чи до невиконання цивільно-правових зобов'язань полягає в погрозі негайно або в майбутньому застосувати насильство до потерпілого або його близьких родичів. Якщо винна особа погрозувала потерпілому позбавленням життя або заподіянням тяжкого тілесного ушкодження, його дії при відсутності інших кваліфікуючих ознак належить кваліфікувати за ч. 2 ст. 355 КК України.

Погроза пошкодити або знищити майно потерпілого чи його близьких родичів полягає в погрозі пошкодити чи знищити будь-яким способом рухоме чи нерухоме майно, що належить потерпілому чи його близьким родичам на праві власності чи щодо якого вони мають хоча б одну правомочність власника (володіння, користування, розпорядження), чи за яке несуть матеріальну відповідальність.

Під знищенням майна слід розуміти приведення цього майна у повну непридатність до використання за цільовим призначенням. Унаслідок знищення майно перестає існувати повністю або втрачає свою цінність. Пошкодженням майна визнається погіршення якості, зменшення цінності речі або доведення речі на якийсь час у непридатний для використання, за її цільовим призначенням, стан.

Таким чином, у складі злочину примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань передбачено лише два види погроз: 1) насильством над потерпілим або його близькими родичами; 2) пошкодженням чи знищенням їх майна.

На наш погляд, такий підхід законодавця значно обмежує сферу дії ст. 355 КК України. При такому вирішенні питання, якщо під час примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань використовується погроза розголосити відомості, що ганьблять потерпілого або його близьких родичів, дії винного слід кваліфікувати не за ст. 355 КК України, а за ст. 356 КК України, як самоправство. Проте, на наш погляд, у такому разі спостерігається невідповідність ступеня суспільної небезпечності фактично вчиненого діяння й покарання за нього, оскільки покарання за самоправство є м'яким.

Слід звернути увагу й на те, що диспозиція ч. 1 ст. 355 КК України побудована законодавцем аналогічно до диспозиції ст. 189 КК України, де передбачено, що при вимаганні можливе застосування чотирьох видів погроз, а не двох, як при примушуванні до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Висновки. Отже, з об'єктивної сторони примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань може бути вчинене лише шляхом активних дій, які полягають у пред'явленні вимоги до потерпілого виконати або не виконувати цивільно-правове зобов'язання. Під вимогою розуміємо наполегливу пропозицію негайно або через певний час вчинити певні дії чи утриматись від їх учинення, яка звернена до потерпілого, Така вимога може бути як правомірною, так і не правомірною. Вимога не виконувати цивільно-правове зобов'язання є завжди неправомірною.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є спосіб учинення примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань. Способом є погроза: 1) насильства над потерпілим або його близькими родичами; 2) пошкодженням чи знищенням їх майна. Доцільно, на наш погляд, доповнити ч. 1 ст. 355 КК України словами «із погрозою обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, розголошення відомостей, які можуть спричинити істотну шкоду правам і законним інтересам потерпілого або його близьких».

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 355 КК України, може бути будь-яка особа, яка досягла на момент його вчинення 16 років.

У кримінальному праві при визначенні віку, з досягненням якого особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності, за основу береться рівень свідомості людини, її здатність розуміти характер учинюваних нею дій, їх суспільну небезпечність і значення, а також здатність керувати ними.

Установлення мінімальної календарної вікової межі для кримінальної відповідальності має бути соціально та кримінологічно обґрунтованим. При цьому враховується ряд факторів: ступінь фізичного і психічного розвитку, соціально-психологічні особливості (інтелектуальні, вольові, емоційні) людини, рівень її соціалізації як особи, що визначають здатність даного суб'єкта під час вчинення діяння усвідомлювати його фактичний характер і суспільну небезпечність; кримінологічні показники (поширеність діянь даного виду серед осіб певного віку, їх тяжкість тощо); принципи кримінальної політики (наприклад, доцільність встановлення кримінально-правової заборони) [19, с. 36].

Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань може бути вчинене лише умисно, причому лише з прямим умислом. Умисні дії винного при вчиненні злочину, передбаченого ст. 355 КК України, перш за все характеризуються свідомим відношенням до того, що він вчиняє. При примушуванні до виконання чи до невиконання цивільно-правових зобов'язань особа свідомо ставить перед собою злочинну мету — не звертаючись до компетентних судових та інших органів, своїми силами «проголосити справедливість», одержати належне за договором, угодою чи іншим цивільно-правовим зобов'язанням.

На наш погляд, мета вчинення примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань не може бути корисливою, оскільки в такому випадку виникає потреба кваліфікувати вчинене як вимагання. Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань може поєднуватися з вимогою передачі майна, права на нього або вчинення дій майнового характеру в якості оплати відсотків за користування ним чи як так званої «сплати» вартості «послуг» по «вибиванню» боргів. Тут очевидним є присутність також і корисливих мотивів. Тому, якщо винний вчиняє дії, спрямовані на одночасне заволодіння майном потерпілого, то такі дії залежно від ступеня та характеру суспільної небезпеки (інтенсивності) фізичного та/або психічного насильства слід кваліфікувати за

сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами статей 355 та 189 КК України. В іншому випадку — додатково як грабїж або розбій.

Суб'єкт вчинення примушування — загальний, тобто фізична, осудна особа яка досягла 16 років. Але враховуючи цивільну право- та дієздатність, коли певні види угод можна укласти з досягненням певного віку, слід зазначити, що суб'єктом цього злочину є, як правило повнолітня особа. Суб'єктом злочину може бути й службова особа.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом. Мотив, як правило, не корисливий. Виключення становлять випадки примушування, вчинення «на замовлення». Мета, яку ставить перед собою винний — досягти реального виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Література

1. Арманов М. Г. Кримінальна відповідальність за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2009. 20 с.
2. Газдайка-Василишин І. Б. Кримінально-правова характеристика примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2014. Вип. 35. С. 184–199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2014_35_19
3. Гринчишин О. А. Розмежування «вимагання» із суміжними складами злочинів, що посягають на свободу договору. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО, 2016. Вип. 41, Том. 2. С. 117–121.
4. Соловійова А. М. Кримінально-правова характеристика примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2005. 18 с.
5. Соловійова А. М. Примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань: монографія. Київ: КНТ, 2007. 176 с.
6. Субботина И. В. Уголовная ответственность за принуждение к совершению сделки или отказу от ее совершения: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Нижний Новгород, 2006. 197 с.
7. Федоренко Д. М. До питання про відмежування вимагання від примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань Питання боротьби зі злочинністю. 2011. № 21. С. 259–269.
8. Шишко И. В. Ответственность за принуждение к совершению сделки или отказу от ее совершения. Юридический мир. 1998. № 11. С. 45.
9. Кримінальне право України: Особлива частина: підруч. / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ–Харків, 2001. 496 с.
10. Большой энциклопедический словарь. 2-е изд., перераб. и доп. Москва, 1998. 1456 с.
11. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій. Київ, 2000. 771 с.
12. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація, Київ, 2003. 1196 с.
13. Уголовный кодекс Украины: Научно-практ. comment. / отв. ред. В. И. Шакун, С. С. Яценко. Киев, 1999. 1088 с.
14. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ, 2002. 1104 с.
15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ, 2003. 1056 с.
16. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. В. Беньківський та ін.; за ред. П. С. Матишевського, П. П. Андрушка, С. Д. Шапченка. Київ, 1999. 512 с.
17. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2000. 495 с.
18. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина / під заг. ред. Потєбенька М. О., Гончаренка В. Г. Київ. 2001. Ч. 1. 942 с.
19. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 2-ге вид., переробл. та доповн. / відп. ред. С. С. Яценко. Київ, 2002. 968 с.

УДК 347.151-347.41

Лозо Олена В'ячеславівна

асистент кафедри екологічного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Лозо Елена Вячеславовна

ассистент кафедры экологического права

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Lozo Olena

Assistant of Department of Environmental Law

Yaroslav Mudryi National Law University

Сільченко Вероніка Віталіївна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Сильченко Вероника Витальевна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Silchenko Veronika

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОБРАЩЕНИЯ С ОТХОДАМИ В УКРАИНЕ И ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ

LEGAL REGULATION OF WASTE MANAGEMENT IN UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION

Анотація. У статті розглянуто основні принципи поведження з відходами згідно з нормативно-правовими актами ЄС, які регулюють діяльність суб'єктів господарювання у цій галузі та основні принципи державної політики України при поведженні з відходами

Ключові слова: принципи поведження з відходами, директиви ЄС, утилізація відходів, забруднення.

Аннотация. В статье рассмотрены основные принципы обращения с отходами в соответствии с нормативно-правовыми актами ЕС, регулирующих деятельность субъектов хозяйствования в этой области и основные принципы государственной политики Украины при обращении с отходами

Ключевые слова: принципы обращения с отходами, директивы ЕС, утилизация отходов, загрязнение.

Summary. The article deals with the basic principles of waste management in accordance with the EU regulations, which regulate the activity of economic entities in this field and the basic principles of state policy of Ukraine in waste management.

Key words: waste management principles, EU directives, waste management, pollution.

Відходи та їх захоронення, переробка, транспортування справедливо вважаються однією з найважливіших проблем людства. В Україні в результаті утворення великих обсягів відходів проблема екологічної безпеки набула загрозливих масштабів

і перетворилася на загальнодержавну. Ігноруючи цю проблему, у великих містах країни утворюється велика кількість виробничих і побутових відходів, що може призвести до забруднення навколишнього природного середовища.

Законодавство України про відходи регулює процес поводження з відходами на всіх стадіях — від їх утворення до знешкодження, захоронення і утилізації.

Закон України «Про відходи» від 5 березня 1998 року є базовим у регулюванні правовідносин з відходами. Ним визначаються правові, організаційні та економічні засади діяльності, пов'язаної із запобіганням або зменшенням обсягів утворення відходів, їх збиранням, перевезенням, зберіганням, обробленням, утилізацією та видаленням, знешкодженням та захороненням, а також з відверненням негативного впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини на території України.

В Україні ж для запобігання негативному впливу на довкілля чинне законодавство встановлює спеціальний правовий режим, який передбачає комплекс певних заходів та правил поводження з відходами на усіх стадіях — від їх утворення до знешкодження і захоронення. Цей режим регулюється законами України «Про охорону навколишнього природного середовища» [5], «Про відходи» [6], «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [7], «Про поводження з радіоактивними відходами» [8], «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про металобрухт», Кодексом України про надра та іншими нормативно-правовими актами. Зазначені законодавчі акти спрямовані на врегулювання відносин, пов'язаних з проблемами стосовно поводження з відходами, а також системою заходів щодо організаційно-економічного стимулювання ресурсозаощадження. Основними принципами законодавства є мінімізація утворення, максимальна утилізація, забезпечення повного збирання і своєчасного знешкодження відходів відповідно до вимог екологічної безпеки. Згідно зі ст. 44 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [5] у сфері поводження з відходами реалізується один із основоположних принципів екологічного законодавства — «забруднювач платить». Збір за забруднення природного середовища встановлюється на основі фактичних обсягів викидів, лімітів скидів забруднювальних речовин у довкілля та розміщення відходів. Зокрема, ліміт на утворення відходів це максимальний обсяг відходів, на який у суб'єкта права власності на відходи є документально підтверджений дозвіл на передачу їх іншому власнику або на утилізацію чи розміщення на своїй території, а ліміт на розміщення відходів, в свою чергу, визначається як обсяг відходів, на який у власника відходів є дозвіл на їх розміщення [9]. Відповідно до Закону України «Про відходи» [6], який визначає правові, організаційні та економічні засади діяльності, пов'язаної із запобіганням або зменшенням обсягів утворення відходів, їх збиранням, перевезенням, зберіганням, обробленням, утилізацією та видаленням, знешкодженням та захороненням, запобіганням негативному впливу відходів на довкілля та

здоров'я людини на території України, передбачено основні завдання з його реалізації, серед яких визначення основних принципів державної політики у сфері поводження з відходами (таблиця): правове регулювання відносин щодо діяльності у цій сфері; визначення основних умов, вимог і правил щодо екологічно безпечної діяльності, а також системи заходів, спрямованих на організаційно-економічне стимулювання ресурсозаощадження; запобігання шкідливому впливу відходів на довкілля та здоров'я людини.

У зв'язку з уведенням положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом в частині охорони навколишнього середовища як пріоритетного напрямку співробітництва та внаслідок реформування місцевого самоврядування, Україна, як сучасна правова держава, обрала для себе одним із пріоритетних напрямів розвитку спрямованість на ЄС, зокрема, шляхом гармонізації українського законодавства до європейських та міжнародних стандартів, адаптації положень нормативно-правових актів, у тому числі й щодо відходів. Тому вирішення проблеми поводження з відходами на державному рівні має здійснюватися, насамперед, шляхом упровадження ефективного законодавчого регулювання, яке повинно будуватись з урахуванням національних особливостей та позитивного досвіду міжнародного законодавства. Тільки в ЄС прийнято понад 90 директив у сфері екології, які стосуються генеральної політики ЄС щодо охорони навколишнього середовища, якості води, якості повітря, промислових ризиків і біотехнології, відходів, шумів [1].

Політика управління відходами ЄС передбачає ряд принципів, які мають загальний характер, тому їх застосування та інтерпретація залишають державам-членам та країнам-претендентам на членство в ЄС можливість поступової адаптації національних особливостей до європейського законодавства. Зважаючи на складність та серйозність проблеми поводження з відходами, в ЄС розроблена велика база нормативних документів у цій сфері діяльності. Головним таким нормативно-правовим документом, який визначає правові рамки та основні принципи поводження з ними, є Директива 75/442/ EWG [3]. Загалом вона налічує 16 категорій відходів, на основі яких впроваджений єдиний Європейський каталог відходів (рішення 2000/532/EWG), що періодично переглядається й оновлюється [2].

Також у директиві визначені основні принципи управління відходами, що регулюють діяльність суб'єктів господарювання в цій сфері. До них відносять: запобігання росту об'ємів утворення відходів та зниження ступеня їх шкідливості; повторне використання та вторинна переробка, вилучення цінних компонентів з відходів; утилізація з метою отримання енергії; безпечно кінцеве розміщення відходів (застосовується в крайньому випадку, коли всі вищезазначені дії не є можливими).

Іншим визначальним принципом організації поводження з відходами, закріпленим у директиві, є розширена «відповідальність виробника», як стратегія захисту довкілля. Суб'єкти господарювання, насамперед виробники продукції, повинні приймати безпосередню участь у забезпеченні належного поводження з речовинами й продуктами, що утворюються в процесі їх виробництва, протягом всього експлуатаційного циклу та зобов'язані забезпечити переробку та утилізацію своєї продукції після її споживання. Це безперечно змушує виробників вже на стадії проектування продукції впроваджувати заходи щодо зменшення утворення відходів та брати активну участь у заходах з управління ними.

Витрати на організацію прийому та розміщення відходів покладаються на виробників та власників відходів, які передають їх підприємствам зі збирання і розміщення відходів, за принципом «забруднювач платить». Згідно з Директивою 75/442/EWG [3] країни ЄС повинні створити комплексну і розвинену мережу об'єктів розміщення відходів з урахуванням передових наукових та економічних технологій. Оскільки директива не забороняє захоронення відходів, а забороняє лише недбале поводження з ними, їх несанкціоноване розміщення, то перед підприємствами постає досить складне завдання, наприклад: поділ відходів на види, облік та рух відходів, отримання необхідних дозволів в уповноважених органах влади тощо.

У той же час директива не регулює способи та процедури утилізації певного ряду відходів, до яких належать:

- газові забруднення атмосфери, які охоплені іншими правовими актами;
- радіоактивні відходи;
- відходи, утворені при дослідницьких роботах, видобутку, переробці і зберіганні мінеральної сировини та експлуатації каменоломень;
- останки тварин та такі відходи сільськогосподарського походження, як тваринні рештки та інші небезпечні природні органічні субстанції;
- стоки, за винятком рідких відходів;
- знешкоджені вибухові матеріали.

Правила поводження з вищенаведеними небезпечними та подібними відходами визначені в ряді спеціальних директив, прийнятих ЄС.

Важливими правовими актами ЄС є директиви 1999/31/WE, 2000/76/WE, ЄС 94/62, ЄС 78/319 та Постанова Ради Європи № 259/93, які становлять основу системи управління відходами у країнах-членах ЄС. Вони регулюють найважливіші питання у сфері переробки, утилізації відходів та їх транспортування.

Також, на разі триває обговорення проекту директиви Європарламенту «Про заборону пластикової

продукції». Єврокомісія запропонувала накласти заборону на цілий ряд одноразових пластикових предметів, що забруднюють океани та пляжі. Серед них — ватні палички, посуд, столові прилади, трубочки для коктейлів. Передбачається, що всі ці предмети повинні вироблюватись не з пластику, а з більш екологічних матеріалів і бути багаторазовими. Планується, що до 2025 року використання ряду виробів із пластику, серед яких коробки для бутербродів, фруктів, десертів і морозива, має скоротитися на 25%, а 90% пластикових пляшок з-під напоїв необхідно збирати і переробляти. Наразі тривають переговори між Європарламентом, Єврокомісією та Європейською радою, в ході яких повинен бути вироблений остаточний текст директиви. Як свідчить практика, проблема утилізації залишається актуальною, оскільки Україна виступає європейським лідером за кількістю відходів на душу населення. Якщо суто правова форма цілей правового регулювання є універсальною, то його кінцеві цілі для сфери поводження з відходами потребують окремої уваги. Так чи інакше відповідні цілі зумовлені природою відходів як техногенних об'єктів, які, з одного боку, становлять загрозу для навколишнього природного середовища і здоров'я людей, а з іншого — є матеріальною цінністю, ресурсом, що може бути використаний у виробництві різної продукції. Звідси випливають дві основоположні цілі, досягнення яких має визначати спрямованість та зміст поводження з відходами — екологічна та економічна. На національному рівні правове регулювання утилізації відходів практично відсутнє, що породжує відсутність повної інформації, необхідної для формування і реалізації державної політики та досягнення цілей правового регулювання у цій сфері [4, с. 83].

Таким чином, виходячи з вищезазначеного, можна дійти висновку, що на сьогодні найкращим шляхом є гармонізація національних стандартів з міжнародними та європейськими, що дасть змогу розширити межі діяльності та перейняти кращий досвід закордонних країн у вирішенні такого важливого питання. Політика ЄС в проаналізованій сфері сприяє по-перше, запобігання або зниження виробництва відходів та їх шкідливого впливу, по-друге: утилізації відходів за допомогою переробки, вторинного використання або відновлення чи будь-якого іншого процесу, що передбачає витяг вторинної сировини, або використання відходів як джерела енергії, що значно покращує стан навколишнього природного середовища. Використовуючи досвід багатьох європейських країн, через розширену відповідальність виробника можливо зробити галузь переробки відходів більш прозорою і надати їй можливість на більш цивілізоване існування.

Література

1. Крылова Г. Д. Основы стандартизации, сертификации и метрологии. М.: Юнити-Дана, 1999. 711 с.
2. Асоціація «Міжнародний екологічний союз». Нормативно-правова діяльність Європейського Союзу та України у сфері поводження з відходами. URL: <http://ecounion.at.ua>
3. Директива ЄС 75/442/EWG від 15.07.1975 про відходи.
4. Трегуб О. А. Колізії та «сірі зони» у правовому регулюванні відносин у сфері поводження з відходами / О. А. Трегуб // Економіка та право. 2017. № 3. С. 81–87.
5. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264–12 (редакція від 28.12.2014).
6. Закон України «Про відходи» від 05.03.1998 № 187/98-ВР (редакція станом на 14.10.2014).
7. Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24.02.1994 № 4004-ХІІ (редакція станом на 28.12.2014).
8. Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 08.02.1995 № 3995-ВР (редакція станом на 17.09.2013).
9. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку розроблення, затвердження і перегляду лімітів на утворення та розміщення відходів» від 03.08.1998. № 1218.

УДК 351.081(477)

Матвєєв Олександр Вікторович

студент

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Матвеев Александр Викторович

студент

Института прокуратуры и криминальной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Matvieiev Alexander

Student of the

Institute of Public Prosecution and Criminal Justice of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Яремчук Вікторія Олегівна

кандидат юридичних наук, асистент кафедри криміналістики

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ТА ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ И ТАКТИЧЕСКИЕ ПРИЁМЫ ПРОВЕДЕНИЯ ОБЫСКА

FEATURES OF PREPARATION AND TACTICAL SEARCHING METHODS

Анотація. Стаття присвячена дослідженню актуальних проблемних питань щодо використання тактичних прийомів і методів проведення обшуку.

Ключові слова: тактичні прийоми, тактика обшуку, обшук.

Аннотация. Статья посвящена исследованию актуальных проблемных вопросов относительно использования тактических приемов и методов проведения обыска.

Ключевые слова: тактические приемы, тактика обыска, обыск.

Summary. The article is devoted to the research of actual problematic issues concerning the use of tactical techniques and methods of search.

Key words: tactical techniques, search tactics, search.

Постановка проблеми. Одним із основних завдань у діяльності правоохоронних органів є повне й швидке розкриття й розслідування злочинів та викриття винних у злочинній діяльності. Останнім часом злочинність пристосовується до нових соціально-економічних умов.

Злочинці не можуть обійтися без надійної організаційно-технічної бази, що робить їх менш вразливими для правоохоронних органів, більш

мобільними в одержанні необхідної для злочинної діяльності інформації, що слід враховувати під час підготовки та проведення обшуків [7, с. 70].

За своєю суттю обшук є пошуковою дією, мета якої — здобути доказову та орієнтуючу інформацію.

На думку М. С. Гур'єва, значення обшуку як слідчої дії у правоохоронній практиці нерідко недооцінюється. Примусовий характер обшуку, певні процесуальні складнощі, особливості його підготовки

і проведення створюють значне психологічне навантаження на його учасників. Це призводить до того, що слідчі намагаються уникати цієї слідчої дії, або доручають її проведення співробітникам оперативних підрозділів [2, с. 227]. Зважаючи на це, виникає необхідність удосконалення тактичного забезпечення обшуків, а саме, тактичних прийомів і методів його проведення.

Значущість проведених наукових досліджень безсумнівна, оскільки ця слідча дія широко застосовується у правоохоронній практиці і є досить розповсюдженим способом збирання фактичних даних.

Метою роботи є дослідження самого поняття обшуку та процесуального порядку його здійснення, визначення теоретичних засад тактичних прийомів та визначення особливостей проведення підготовки до обшуку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку наукових основ проведення обшуків зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, П. Д. Біленчук, С. Ф. Денисюк, А. В. Дулов, О. О. Закаатов, В. О. Коновалова, О. М. Кузів, В. С. Кузьмичов, Є. Д. Лукьянчиков, І. Ф. Пантелєєв, О. Р. Ратінов, М. В. Салтевський, В. М. Тertiшник, В. Ю. Шепітько, О. Ю. Ямпольський та багато інших.

Водночас, незважаючи на наявність глибоких та змістовних наукових досліджень, які мають практичну спрямованість, правоохоронні органи України на сьогодні потребують оновлення та удосконалення тактичних прийомів проведення обшуків.

Виклад основного матеріалу. Загальновизнаним визначенням обшуку є визначення, сформульоване в 1961 році О. Р. Ратіновим: обшук — це слідча дія, змістом якої є примусове обстеження приміщень і споруд, ділянок місцевості, окремих громадян з метою відшукування і вилучення предметів, що мають значення у справі, а також виявлення розшукуваних осіб [6, с. 7].

Від інших слідчих-розшукових дій обшук відрізняється передусім своїм пошуковим та примусовим характером.

Ефективність обшуку визначається ретельністю підготовки до його проведення. Підготовка обшуку являє собою систему заходів організаційного характеру, виконаних слідчим з метою реалізації прийнятого рішення по проведенню даної слідчої дії [8, с. 293].

У криміналістичній літературі приділялася певна увага дослідженню питань, що відносяться до підготовки обшуку.

Підготовка до обшуку включає в себе обґрунтоване вирішення таких питань: а) де, коли і у кого повинен проводитися обшук; б) хто буде брати участь і бути присутнім при його проведенні; в) що або кого слід шукати; г) як шукати — які тактичні прийоми і технічні засоби необхідно застосувати [8, с. 212].

У ряді літературних джерел зроблені спроби розгляду двох етапів підготовки до обшуку: 1) заходи,

що проводяться слідчим з моменту прийняття рішення про проведення обшуку до прибуття на місце; 2) заходи з моменту прибуття до об'єкта обшуку до початку пошукових робіт. Перший комплекс заходів охоплює: вивчення та аналіз матеріалів справи; збір інформації орієнтуючого характеру; вибір часу початку слідчої дії; рішення питань по тактично-технічному забезпеченні ефективності пошуку; про кількісний склад учасників обшуку, їх професійні якості та попередній розподіл роботи між членами слідчої групи. Комплекс заходів другого етапу спрямований головним чином на розстановку охорони в зоні пошуку, вибір способу проникнення на обшукуваний об'єкт.

Аналіз криміналістичної літератури і результати опитування працівників прокуратури та слідчих МВС України показують, що найбільш важливими, основними елементами підготовки до обшуку є: 1) вивчення матеріалів кримінальної справи; 2) збір орієнтуючої інформації; 3) визначення кола учасників обшуку; 4) підготовка науково-технічних засобів; 5) планування обшуку [4, с. 68].

При підготовці до обшуку суттєве значення має вивчення та аналіз матеріалів кримінальної справи. Роботу над матеріалами справи доцільно починати з первинних даних, покладених в основу порушення кримінальної справи. Успіх в розслідуванні, викритті злочинців нерідко визначається якістю роботи з первинними матеріалами: вдумливим вивченням з метою правильного користування в процесі розслідування. Вивчення таких матеріалів має на меті аналіз даних, що містяться в протоколах різних слідчих дій (огляду місця події, допитів і ін.) [8, с. 294].

До проведення обшуку з максимальною повнотою повинні бути зібрані та вивчені дані про шукані об'єкти: їх характер та ознаки, кількість, зовнішній вигляд, форма, розміри та індивідуальні ознаки. Джерелами таких даних можуть бути: протокол огляду місця події, а також виготовлені в ході огляду зліпки і відбитки слідів; показання потерпілого та свідків, заяви цивільних позивачів; відомості, отримані від підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян; висновки експертів; роз'яснення фахівців; зразки і ті частини викрадених предметів або документів, що залишилися тощо [3, с. 74].

Деякі автори, а саме: А. В. Дулов, П. Д. Кузів рекомендують на підготовчому етапі вивчати речові докази, виявлені до проведення обшуку на місці події під час огляду або при затриманні підозрюваного.

Важливим елементом підготовки до обшуку виступає збір орієнтуючої інформації. Даний елемент являє собою комплекс дій, які передбачають отримання відомостей про умови майбутнього обшуку, об'єктів, що підлягають виявленню і вилученню, про особистість обшукуваного. О. Р. Ратінов справедливо зазначає, що для правильної організації обшуку необхідно мати у своєму розпорядженні хоча б мінімальний запас відомостей орієнтуючого характеру,

які відносяться головним чином до об'єктів майбутнього обшуку, шуканих предметів і особистості обшукуваних [6, с. 302]. Орієнтуюча інформація допомагає слідчому цілеспрямовано вести пошуки і виявляти шукане.

Збирання інформації про місце проведення обшуку передбачає встановлення різних відомостей. Так, для з'ясування стану і умов майбутнього обшуку необхідно встановити: точну адресу приміщення, що підлягає обшуку, або розташування обшукуваної ділянки; чи є в місці, що підлягає обшуку, підвал, сарай або інші побутові споруди та приміщення; які будови і яких розмірів є на ділянці місцевості; шлях підходу і проникнення в приміщення, що підлягає обшуку, наявність в ньому меблів, механізмів, запасних виходів і вікон [8, с. 303].

При підготовці до обшуку на відкритій місцевості слідчому необхідно визначити межі та орієнтири ділянки, особливості місцевості. З урахуванням зібраних даних доцільно накреслити схему або план вивченої ділянки місцевості.

У криміналістичній літературі робилися також спроби сформулювати перелік типових даних, які необхідно зібрати про особу обшукуваного, як то професія і рід занять; дозвілля; спосіб життя, звичайний розпорядок в родині; склад сім'ї, відносини в родині і з сусідами; зв'язки і знайомства.

Під час підготовки до обшуку визначається коло його учасників. Його проводить слідчий (прокурор), або за його (їх) письмовим дорученням співробітники оперативних підрозділів (ч. 2 ст. 36, ч. 2 ст. 40, ст. 41 КПК України). Кримінальне процесуальне законодавство визначає осіб, у присутності яких проводиться обшук (ч. 3, 7 ст. 223, ст. 236 КПК України): 1) обшук провадиться з обов'язковою участю не менше двох понятих; 2) обшук провадиться в присутності осіб, права та законні інтереси яких можуть бути обмежені або порушені в результаті проведення обшуку; 3) для участі в проведенні обшуку може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, представник та інші учасники кримінального провадження; підозрюваний має право сам брати участь у проведенні обшуку та вимагати залучення свого захисника (ч. 3 ст. 42 КПК України); 4) для отримання допомоги з питань, які потребують спеціальних знань — запрошуються спеціалісти; 5) обшук у приміщеннях, що їх займають підприємства, установи й організації, провадиться в присутності їх представників [7, с. 118].

Обов'язковим елементом підготовки обшуку є підготовка технічних засобів. У процесі обшуку науково-технічні засоби можуть застосовуватися окремо або укомплектовано. Універсальний переносний криміналістичний комплект слідчого повинен містити пошукові прилади та пристосування; вимірювальні пристосування, інструменти; засоби виявлення, фіксації і вилучення слідів і т.п. Заключним етапом підготовки до обшуку виступає планування.

О. М. Васильєв визначає планування слідчої дії як організаційний безперервний процес. Разом із тим планування це ще і синтез інтелектуальної діяльності слідчого, пов'язаної з вирішенням розумових завдань, що мають на меті отримання необхідних відомостей, що сприяють встановленню об'єктивної істини по справі. Планування характеризує вміння слідчого застосовувати свої знання і досвід у практичній діяльності з розслідування злочинів, його здатність визначати і вибрати найкращий варіант дії в процесі розслідування. Планування обшуку завжди передбачає здійснення прогностичної функції [7, с. 225].

У криміналістичній літературі плануванню обшуку приділено недостатньо уваги. У багатьох джерелах не розглядається такий елемент підготовки, як планування. Недоліком є і те, що до теперішнього часу в криміналістиці відсутній типової форми плану обшуку. У складних випадках доцільно складати розширений письмовий план обшуку. Його елементами можуть бути: 1) об'єкт обшуку; 2) можливі об'єкти обшуку; 3) розподіл функцій учасників обшуку; 4) послідовність пошукових дій; 5) використання технічних засобів; 6) тактичні прийоми.

При проведенні обшуку основне тактичне правило — раптовість. Обґрунтовано вважається, що на підготовчому етапі слідчий повинен вжити всіх необхідних заходів для забезпечення раптовості обшуку, аж до виключення можливості витоку інформації про передбачуваний обшук [5, с. 44]. Зокрема, готувати обшук слід досить конспіративно, знайомлячи зі своїми планами тільки необхідних осіб, і запрошувати окремих осіб (понятих, фахівців) до участі в обшуку безпосередньо перед виїздом для його проведення, або лише в цей момент ставлячи їх до відома про те, для участі в якій слідчій дії і щодо кого вони залучені [1, с. 161].

Зокрема, В. Ю. Шепітько розглядає стосовно п'яти основних питань: 1) що або кого шукати; 2) у кого шукати; 3) де шукати; 4) коли шукати; 5) як шукати. Вона мала переважно описовий характер відносно окремих видів обшуку (особистий обшук, обшук в приміщенні, обшук на місцевості) [4, с. 110].

В даний час деякі вчені відзначають наявність специфіки тактичних прийомів окремих видів обшуку (прийоми обстеження відкритої місцевості, тактичні прийоми обшуку транспортних засобів і т.п.), але фактично не називають прийоми, підміняючи їх порядком проведення обшуку.

Спроби виявити специфіку тактики обшуку в залежності від виду злочину (тактика обшуку при розслідуванні вбивств, зґвалтувань, крадіжок тощо) закінчувались описом об'єктів пошуку, але не переліком тактичних прийомів.

До тактичних прийомів окремі автори відносять «суцільне обстеження всіх приміщень та предметів обстановки» і «вибіркове, або часткове обстеження окремих приміщень або предметів». Запропоновані «прийоми» не є тактичними, вони відображають

те чи інше пересування під час обшуку; порядок його організації, можливість виключення пошуків в деяких місцях.

О. О. Закатов до тактичних прийомів відносить одиночний і груповий, спільний або роздільний пошуки. Однак, це не тактичні прийоми, а відмінності в організації обшуку в залежності від специфіки об'єкта пошуку, задіяних сил і засобів, кількості осіб.

В рамках системи тактичних прийомів, спрямованої на спілкування з обшукуваним, можуть бути сконструйовані такі тактичні комбінації: 1) та, яка сприяє усуненню «перешкод» і протидії обшукуваного; 2) та, яка стимулює обшукуваного до спілкування зі слідчим; 3) та, яка сприяє встановленню психологічного контакту.

У деяких випадках ефективним може виявитися тактичний прийом, пов'язаний з роз'ясненням необхідності надання допомоги органам розслідування. Тут все залежить від того, на кого спрямований такий прийом.

Тактична комбінація, яка стимулює обшукуваного до спілкування зі слідчим, може включати: 1) словесну розвідку; 2) залучення обшукуваного в діяльність; 3) постановку «нейтральних» питань; 4) постановку уточнюючих питань; 5) демонстрацію окремих об'єктів пошуку.

Важливе значення має тактична комбінація, яка сприяє встановленню психологічного контакту

з обшукуваним і отримання від нього пошукової інформації.

Професійні та особистісні якості слідчого також суттєво впливають на ефективність обшуку. Найбільш важливими з них є: професійна спостережливість, пам'ять, мислення; наполегливість та цілеспрямованість; розвинуті комунікативні здібності; сформовані уміння та навички (стереотипи) пошукових дій; здатність до саморегуляції поведінки.

Стереотипи пошукових дій мають позитивне значення, особливо на початкових етапах обшуку. Проте, якщо немає ефективного результату, необхідно приділяти особливу увагу винятковості події, індивідуальності обшукуваного, співвідносити інтуїцію у визначенні напрямку пошуку з особливою ретельністю та пунктуальністю пошукових дій.

Таким чином, обшук є важливою інформативно-пошуковою слідчою-розшуковою дією, складно організованою у психологічному плані, що вимагає від його учасників суттєвої підготовленості.

Загалом основою розглянутої інформаційно-пошукової слідчо-розшукової дії є пізнавальна діяльність. Обшук спрямований, перш за все, не стільки на реалізацію впливу, скільки на одержання значущої для кримінальної справи інформації, ґрунтуючись на якій і відбувається безпосередній вплив на учасників процесу розслідування.

Література

1. Баев О. Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Следственная тактика: Научно-практическое пособие. / О. Я. Баев. М.: «Экзамен», 2003. 432 с.
2. Гурев М. С. Убийства на «разборках»: методика расследования / Гурев М. С. СПб.: Питер, 2001. 288 с.
3. Гусаков А. Н. Следственная тактика (в вопросах и ответах): учеб. пособ. / А. Н. Гусаков, А. А. Филющенко. Свердловск: Урал. ун-т, 1991. 148 с.
4. Денисюк С. Ф. Обыск в системе следственных действий (Тактика-криминалистический анализ): Научно-практическое пособие / С. Ф. Денисюк, В. Ю. Шепитько // Консум. 1999. 160 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/DENISYK_1999.pdf.
5. Луценко О. А. Обыск и выемка. Процессуальный порядок, тактика и доказательственное значение / О. А. Луценко. Р.-н.-Д.: «Феникс», 2005. 63 с.
6. Ратинов А. Р. Обыск и выемка / А. Р. Ратинов. М.: Госюриздат, 1961. 217 с.
7. Чаплинский К. О. Тактика проведения отдельных следственных действий: монография / К. О. Чаплинский. Днепропетровск: Днепропетровский державний університет внутрішніх справ, 2006. 308 с.
8. Шумилин С. Ф. Обыск и выемка. / С. Ф. Шумилин // Руководство для следователей. Под ред. Н. А. Селиванова, В. А. Снеткова / С. Ф. Шумилин. М.: ИНФРА-М, 1997. 294 с.

УДК 349.6: 502.174 (477)

Осінська Дар'я Сергіївна

студентка

Інституту підготовки кадрів до органів юстиції України

Національного юридичного університету Імені Ярослава Мудрого

Осинская Дарья Сергеевна

студентка

Института подготовки кадров в органы юстиции Украины

Национального юридического университета Имени Ярослава Мудрого

Osinska Daria

Students of the

Institute of Training to the Justice Authorities of Ukraine

Yaroslav Mudryi National Law University

Осітрова Юлія Олександрівна

студентка

Інституту підготовки кадрів до органів юстиції України

Національного юридичного університету Імені Ярослава Мудрого

Осетрова Юлия Александровна

студентка

Института подготовки кадров в органы юстиции Украины

Национального юридического университета Имени Ярослава Мудрого

Ositrova Julia

Students of the

Institute of Training to the Justice Authorities of Ukraine

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Суетнов Євгеній Павлович

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри екологічного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕРОБЛЕННЯ ВІДХОДІВ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПЕРЕРАБОТКИ ОТХОДОВ В УКРАИНЕ И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

LEGAL REGULATION OF WASTE RECYCLING IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES

Анотація. У статті проаналізовано проблемні моменти регламентації перероблення та управління побутовими відходами. Було досліджено досвід правового регулювання цього питання у Європейському Союзі, зокрема у Німеччині та Швеції. Зроблено висновок щодо важливості приведення українського законодавства у відповідність з Директивою 2008/98/ЄС про відходи, а також зазначено помітні зрушення в цьому напрямку, а саме, прийняття Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», та схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року.

Ключові слова: охорона довкілля, відходи, побутові відходи, перероблення відходів, управління відходами.

Аннотация. В статье проанализированы проблемные моменты регламентации переработки и управления бытовыми отходами. Было исследовано опыт Европейского Союза, а также Германии и Швеции, по регулированию вопросов в сфере отходов. Сделан вывод, о важности приведения украинского законодательства в соответствие с Директивой 2008/98/ЕС об отходах. А также указано заметные сдвиги в этом направлении, а именно, принятие закона «Об основных принципах (стратегии) государственной экологической политики Украины на период до 2030 года».

Ключевые слова: охрана окружающей среды, отходы, бытовые отходы, переработка отходов, управление отходами.

Summary. The article analyzes the problematic issues with processing and management regulation of household waste. The experience of the European Union, as well as Germany and Sweden, in managing waste issues was examined. It is concluded that it is important to bring Ukrainian legislation in line with Directive 2008/98 / EU. And also noticeable shifts in this direction are indicated, namely, the adoption of the law «On the basic principles (strategies) of the state environmental policy of Ukraine for the period until 2030».

Key words: waste processing, waste, ecology, waste management, household waste.

Постановка проблеми. Тема перероблення відходів є надзвичайно актуальною для нашої держави, адже ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» закріплює, що на відміну від європейських держав в Україні дуже низький рівень перероблення та утилізації твердих побутових відходів і високий показник їх захоронення на полігонах. Крім того, Україна входить в топ-10 засмічених країн. Два роки тому країна виробила майже 500 млн. т сміття, з них майже 90% — небезпечні відходи. У категорії небезпечні відходи Україна має найбільший показник серед 105 країн. Тоді Україна переробила лише трохи більше 3% сміття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи праці науковців у сфері перероблення відходів, можна дійти висновку, що негативними чинниками, що впливають на ситуацію у сфері поводження з відходами, є переважно недостатній рівень виконання місцевою владою вимог законодавства України про відходи, особливо, що стосується: неналежного фінансування; контролю за встановленням економічно обґрунтованих тарифів; визначення норм надання послуг із вивезення побутових відходів. Дослідженню цієї проблеми присвячено чимало праць вчених, зокрема: О. Мельник та Н. Обіух [10], І. Хоменко, Л. Бабаченко, Я. Падій [9].

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є вивчення нормативно-правового регулювання перероблення відходів в Україні, окреслення проблем, що з цим пов'язані та визначення шляхів їх вирішення, зокрема, враховуючи зарубіжний досвід.

Виклад основного матеріалу. Ст. 50 Конституції України гарантує безпечне для життя і здоров'я довкілля як складову права людини на достатній життєвий рівень [1, ст. 50]. Однак, в Україні серйозне занепокоєння викликають проблеми, пов'язані з охороною довкілля та здоров'я населення. У нашій статті ми хотіли б звернути вашу увагу на одну з таких проблем як перероблення відходів.

Національне законодавство про відходи складається із законів України «Про охорону навколиш-

нього природного середовища», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про відходи», «Про поводження з радіоактивними відходами». Підзаконні нормативні акти, наприклад, такі як: постанова КМУ «Про заходи щодо використання тари і упаковки», Постанова КМУ «Про затвердження Правил надання послуг з вивезення побутових відходів», Наказ Міністерства з питань житлово-комунального господарства України «Про затвердження Методичних рекомендацій з визначення морфологічного складу твердих побутових відходів», Загальнодержавна програма поводження з відходами на 2013–2020 роки, розроблена Міністерством екології та природних ресурсів.

У 1-й статті Закону України «Про відходи» міститься визначення поняття «оброблення (перероблення) відходів». Це здійснення будь-яких технологічних операцій, пов'язаних із зміною фізичних, хімічних чи біологічних властивостей відходів, з метою підготовки їх до екологічно безпечного зберігання, перевезення, утилізації чи видалення [2, ст. 1].

Згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг», така комісія є постійно діючим незалежним державним колегіальним органом, метою діяльності якого є державне регулювання, моніторинг та контроль за діяльністю суб'єктів господарювання у сферах енергетики та комунальних послуг [3].

Закон України «Про житлово-комунальні послуги» ст. 5 визначає, що Комісія є державним колегіальним органом, що здійснює регулювання діяльності у сфері теплопостачання (крім діяльності суб'єктів господарювання, які здійснюють комбіноване виробництво теплової і електричної енергії та/або використовують нетрадиційні або поновлювані джерела енергії), перероблення та захоронення побутових відходів для об'єктів, які обслуговують населені пункти з чисельністю населення понад 100 тис. осіб, та об'єктів з потужністю перероблення чи захоронення понад 50 тис. т або 200 тис. м. кубічних побутових відходів на рік [4].

Також питання перероблення відходів закріплено п. 1 ст. 5 Закону України «Про природні монополії», де визначено, що відповідно до цього Закону регулюється діяльність суб'єктів природних монополій у сфері захоронення побутових відходів, а ст. 6 цього ж Закону визначає, що до суміжних ринків, що регулюються відповідно до цього Закону, належить перероблення побутових відходів [5].

ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» закріплює, що на відміну від європейських держав в Україні дуже низький рівень перероблення та утилізації твердих побутових відходів і високий показник їх захоронення на полігонах. Значна частина полігонів перевантажена і не відповідає природоохоронним та санітарним нормам. Проте в ньому закріплені стратегічні цілі та завдання щодо вирішення проблем, пов'язаних з екологією [6].

Розглядаючи тему перероблення відходів, не можемо не зазначити інформацію про дослідження, яке проводили стосовно промислових і побутових відходів. Для цього використали дані глобальної бази Світового банку, яку оновили у вересні 2018 року. 15 липня 2019 року американське видання USA Today із посиланням на агентство 24/7 Wall Street зазначало, що Україна входить у топ-10 засмічених країн. На першому місці були Болгарія і Сполучені Штати. Україна — на дев'ятому місці у рейтингу. Два роки тому країна виробила майже 500 млн. т сміття, з них майже 90% — небезпечні відходи. У категорії небезпечні відходи Україна має найбільший показник серед 105 країн. Тоді Україна переробила лише трохи більше 3% сміття. Для порівняння, Канада, яка посідає одне з перших місць, переробила майже у сім разів більше.

В Україні фактично відсутня галузь переробки твердих побутових відходів, як заявив голова правління підприємства Київспецтранс Андрій Грущинський. Це компанія, яка вивозить сміття з п'яти районів столиці і є оператором двох київських полігонів.

Україна вже почала так звану «сміттеву» реформу. Адже закон про відходи — застарілий. Вже розроблена національна стратегія поводження з відходами, розповіла співзасновниця громадської організації Re—think Світлана Коломієць. Згідно зі стратегією, за чотири роки Україна має переробляти 15% побутових відходів, а приблизно через 10 років — половину [7].

Проте, прийнята в 2017 році Національна стратегія з управління відходами передбачала, що обсяг захоронення твердих побутових відходів на сміттєвих полігонах повинен скоротитися з 95% (у 2016 році) до 50% у 2023 році і до 30% у 2030 році. Однак торішній показник не встигає за заданим темпом: кількість похованих відходів у 2018 зменшилася всього на 1,2% [8].

Як зазначають у своїй праці «Проблеми та напрями переробки твердих побутових відходів в Україні»

І. О. Хоменко, Л. В. Бабаченко, Падій Я. В., підраховано, що щороку в країні накопичується тільки твердих побутових відходів 40 млн. куб. м. Проблему знищення такої величезної маси сміття, безперечно, можна віднести до категорії екологічних та таких, які потребують негайного вирішення [9].

У своїй праці О. Мельник та Н. Обіюх зазначають, що негативними чинниками, що впливають на ситуацію у сфері поводження з відходами, є переважно недостатній рівень виконання місцевою владою вимог законодавства України про відходи, особливо, що стосується: неналежного фінансування; контролю за встановленням економічно обґрунтованих тарифів; визначення норм надання послуг із вивезення побутових відходів; організації відповідного контролю за перевезенням побутових відходів; сучасного використання полігонів та сміттєзвалищ [10, С. 128].

Аналізуючи європейський досвід, можна зазначити, що Україна значно відстає від країн Європейського Союзу у сфері управління відходами. Основна директива, прийнята в ЄС, — Директива 2008/98/ЄС про відходи. Вона передбачає таку пріоритетність в управлінні з відходами:

1. Запобігання утворенню відходів.
2. Підготовка до повторного використання.
3. Перероблення.
4. Інший тип утилізації, наприклад, для відновлення енергії.
5. Видалення.

Впровадження та дотримання такого підходу значно зменшило б кількість побутових відходів і, як результат, зменшився б ступінь засміченості нашої держави.

Однією з країн лідерів у галузі переробки відходів вважається Німеччина. Жодна європейська країна не переробляє і не використовує вдруге стільки ж відходів. Частка повернення сміття в корисний обіг у Німеччині становить 66%. Прийнята в 1991 р. нова державна система «Duales System Deutschland GmbH» дозволила німцям запровадити новий метод боротьби з відходами. У 1991 році тодішній федеральний уряд Німеччини розробив приписи щодо упаковки. Закон покладав на кожного виробника відповідальність за його продукт і після споживання. Промисловість після цього заснувала свою систему збирання та повторної переробки сміття, яку назвали «дуальною системою». Її розпізнавальним знаком став символ кругообігу — «зелена крапка». Його ставили на всіх продуктах, які беруть участь у системі ресайклінгу. Знак «зеленої крапки» сьогодні використовують у понад 20 країнах світу. Контейнери для сміття стають різнокольоровими: у «синій контейнер» складають папір, у «жовтий» — різного роду упаковку, від поліетиленової плівки до стаканчиків з-під йогуртів. Стимулом для сортування та здачі склотари стала система застави: тим, хто здає склотару, повертають певні кошти. Так система працює і до сьогодні. Щорічно кожен житель Німеччини

отримує поштою особливий лист — у ньому детально описується, як і куди потрібно викидати побутові відходи, по яких днях буде вивозитися той чи інший тип сміття протягом наступних 12 місяців [11].

Запровадження такої ж вторинної процедури переробки сміття, а також заохочення здачі та сортування сміття в Україні підвищить рівень обізнаності громадян та підприємців-виробників.

Справді успішними у питанні переробки сміття можна вважати шведів. Сьогодні Швеція переробляє більш як 99% своїх відходів, ще й попутно імпортує майже 700 тис. т сміття з інших країн. Пріоритетом виступає не утилізація сміття на полігонах, а його переробка. Шведські домогосподарства роздільно збирають газети, пластик, метал, скло, електричні прилади, лампочки і батарейки. Також в окремі мішки викидаються харчові відходи. Далі це все переробляється, використовується або йде на добрива. Січні води очищаються до такого ступеня, що їх можна пити. Спеціальні вантажівки їздять по місту і забирають електроніку та небезпечні відходи, хімічні речовини. Об'ємні відходи шведами відвозяться у переробні центри на околицях міст. У Швеції досить ефективно використовують відходи в якості обігріву будинків. Невідсортовані відходи потрапляють на сміттєспалювальні заводи, на яких відходи утилізовується шляхом спалювання з отриманням тепла. Попіл, що залишився, складає

15% від початкової ваги відходів, його сортують і знову відправляють на переробку. Залишки просявають, щоб витягти гравій, який використовується в дорожньому будівництві. На виході лише 1% відходів знаходить спокій на сміттєвих звалищах. Дим фільтрують через сухий фільтр і воду, шлак використовується для покинутих шахт. Населення Швеції сортує відходи добровільно. Урядова політика направлена на інформування населення про особливості поводження [12, с. 622–623].

Отже, можна зробити висновок, що країни ЄС підтримують нові тенденції та сприяють запровадженню різних планів переробки та сортування сміття. Цьому також сприяє усвідомленість громадян і зацікавленість держави впроваджувати проекти, які будуть заохочувати як громадян, так і підприємців раціонально управляти відходами.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. На даний момент основною проблемою України є відсутність закріплення в законодавстві про відходи та в інших нормативно-правових актах планів управління з відходами та програм запобіганню утворення відходів.

Отже, Україна повинна привести законодавство у відповідність з Директивою 2008/98/ЄС про відходи, а також, важливим аспектом є започаткування компанії для підвищення обізнаності громадян.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 12.11.19)
2. Про відходи: Закон України від 05.03.1998 № 187/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-вр> (дата звернення: 12.11.19).
3. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: Закон України від 22 вересня 2016 року № 1540-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19> (дата звернення: 12.11.19).
4. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 09.11.2017 № 2189-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19> (дата звернення: 12.11.19).
5. Про природні монополії: Закон України від 20.04.2000 № 1682-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14> (дата звернення: 12.11.19).
6. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (дата звернення: 12.11.19.)
7. Американське видання USA Today. Canada produces the most waste in the world. The US ranks third. 2019. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/ukrajina-uviyshla-u-top-10-zasmichenih-krajin-svitu-shcho-mozhna-zrobiti-zi-smittyam-50032235.html> (дата звернення: 12.11.19).
8. Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 820-р Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017> (дата звернення: 12.11.19).
9. Хоменко І. А., Бабаченко Л. В., Падей Я. В. Проблемы и направления переработки твердых бытовых отходов в Украине. Экономика і суспільство. 2017. Вып. № 12. С. 454–458.
10. Мельник О. В., Обіюх Н. С. Правові аспекти регулювання відносин у сфері поводження з побутовими відходами на муніципальному рівні в Україні та ЄС в умовах децентралізації. Підприємство, господарство і право. Екологічне право. 2019. Вип. 3. С. 127–131.
11. Кращі Європейські практики управління з відходами (посібник). URL: http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/Krashchi_ES_praktuku_NET.pdf (дата звернення: 12.11.19)
12. Навроцький Р. Л. Досвід країн Європейського союзу в сфері безпечного поводження з твердими побутовими відходами. Экономика і суспільство. 2016. Вип. 7. С. 621–625.

References

1. Konstytucija Ukrainy vid 28.06.1996 # 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (data zvernennja: 12. 11.19)
2. Pro vidkhody: Zakon Ukrainy vid 05.03.1998 # 187/98-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-vr> (data zvernennja: 12.11.19).
3. Pro Nacionaljnu komisiju, shho zdijsnjuje derzhavne rehuljuvannja u sferakh energhetyky ta komunalnykh posluh: Zakon Ukrainy vid 22 veresnja 2016 roku # 1540-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19> (data zvernennja: 12.11.19).
4. Pro zhytlovo-komunaljni posluhy: Zakon Ukrainy vid 09.11.2017 # 2189-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19> (data zvernennja: 12.11.19).
5. Pro pryrodni monopoliji: Zakon Ukrainy vid 20.04.2000 # 1682-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14> (data zvernennja: 12.11.19).
6. Pro Osnovni zasady (strateghiju) derzhavnoji ekologhichnoji polityky Ukrainy na period do 2030 roku: Zakon Ukrainy vid 28 ljutogho 2019 roku # 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (data zvernennja: 12.11.19.)
7. Amerykanske vydannja USA Today. Canada produces the most waste in the world. The US ranks third. 2019. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/ukrajina-uviyshla-u-top-10-zasmichenih-krajin-svitu-shcho-mozhna-zrobiti-zi-smittyam-50032235.html> (data zvernennja: 12.11.19).
8. Pro skhvalennja Nacionaljnoji strateghiji upravlinnja vidkhodamy v Ukraini do 2030 roku: Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8 lystopada 2017 r. #820-r Kyjiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017> (data zvernennja: 12.11.19).
9. Khomenko Y. A., Babachenko L. V., Padyj Ja. V. Проблемы у napravlenija pererabotky tverdykh bytovykh otkhodov v ukrajne. *Ekonomika i suspiljstvo*. 2017. Vyp. #12. S. 454–458.
10. Meljnyk O. V., Obijukh N. S. Pravovi aspekty rehuljuvannja vidnosyn u sferi povodzhennja z pobutovymy vidkhodamy na municypalnomu rivni v Ukraini ta JeS v umovakh decentralizaciji. *Pidpryjemnyctvo, ghospodarstvo i pravo. Ekologhichne pravo*. 2019. Vyp. 3. S. 127–131.
11. Krashhi Jevpropejski praktyky upravlinnja z vidkhodamy (posibnyk). URL: http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/Krashchi_ES_praktuku_NET.pdf (data zvernennja: 12.11.19)
12. Navrocjkyj R. L. Dosvid krajin Jevropejskogho sojuzu v sferi bezpechnogho povodzhennja z tverdymy pobutovymy vidkhodamy. *Ekonomika i suspiljstvo*. 2016. Vyp. 7. S. 621–625.

Петренко Олександр Миколайович

*доктор технічних наук, доцент,
доцент кафедри електричного транспорту*

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Петренко Александр Николаевич

*доктор технических наук, доцент,
доцент кафедры электрического транспорта*

Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А.Н. Бекетова

Petrenko Oleksandr

*Doctor of Technical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor, of the Department of Electric Transport*

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

ORCID: 0000-0003-4027-4818

**ПОТЕНЦІАЛ ЗАСТОСУВАННЯ
ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ
МІСЬКОГО ПАСАЖИРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ**

**ПОТЕНЦИАЛ ПРИМЕНЕНИЯ
ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА
В СФЕРЕ ГОРОДСКОГО ПАССАЖИРСКОГО ТРАНСПОРТА**

**POTENTIAL OF APPLICATION
OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE AREA
OF URBAN PASSENGER TRANSPORT**

Анотація. В статті досліджено потенціал застосування державно-приватного партнерства у сфері міського пасажирського транспорту. Механізм державно-приватного партнерства, дозволяє подолати обмежені можливості фінансування інфраструктурних проєктів. Визначено такі переваги механізму державно-приватного партнерства, як розподіл зобов'язань державного та приватного секторів, стійкий характер їх взаємодії, право власності на активи і розподіл прибутку. Проаналізовано закордонний досвід застосування державно-приватного партнерства у сфері міського пасажирського транспорту, з'ясовано, що найбільш поширеною його формою є концесійна угода. Особливостями інституту державно-приватного партнерства стосовно сфери міського пасажирського транспорту є: об'єднання можливостей держави і приватного бізнесу для спільного надання соціально значущих послуг та реалізації проєктів; знаходження оптимального співвідношення між двома крайнощами – стовідсотково державним наданням послуг та їх повною приватизацією; збереження об'єкта державно-приватного партнерства (в залежності від джерела інвестицій у створення цього об'єкта) у державній або приватній власності; пряме регулювання діяльності єдиного оператора транспортних послуг там, де неможливо або недоцільно розвиток конкурентного середовища; прозорість відносин держави з приватним сектором і конкурентність у виборі комерційних контрагентів. Стратегія державно-приватного партнерства у сфері міського пасажирського транспорту мегаполісу в якості пріоритетів повинна передбачити вирішення двох головних завдань: забезпечення доступності транспортних послуг для населення мегаполісу та забезпечення безпеки перевезень.

Для розвитку системи державно-приватного партнерства на пасажирському транспорті мегаполісу, особливо його наземної частини, на наш погляд, необхідно змінити фінансові умови функціонування міського транспорту, які в даний час у своїй дохідній частині базуються на занижених з соціальних причин тарифах і бюджетних дотаціях. Це обмежує можливості державно-приватного партнерства, роблячи його привабливим для приватних структур лише в області комерційних перевезень по ринкових умовах (таксі, в тому числі маршрутні).

Ключові слова: державне регулювання, державно-приватне партнерство, міський пасажирський транспорт, транспортна інфраструктура, транспортна система.

Аннотация. В статье исследованы потенциал применения государственно-частного партнерства в сфере городского пассажирского транспорта. Механизм государственно-частного партнерства, позволяет преодолеть ограниченные возможности финансирования инфраструктурных проектов. Определены следующие преимущества механизма государственно-частного партнерства, как распределение обязательств государственного и частного секторов, устойчивый характер их взаимодействия, право собственности на активы и распределение прибыли. Проанализированы зарубежный опыт применения государственно-частного партнерства в сфере городского пассажирского транспорта, установлено, что наиболее распространенной его формой является концессионное соглашение. Особенности института государственно-частного партнерства относительно сферы городского пассажирского транспорта являются: объединение возможностей государства и частного бизнеса для совместного предоставления социально значимых услуг и реализации проектов; нахождение оптимального соотношения между двумя крайностями – полностью государственным предоставлением услуг и их полной приватизацией; сохранение объекта государственно-частного партнерства (в зависимости от источника инвестиций в создание этого объекта) в государственной или частной собственности; прямое регулирование деятельности единого оператора транспортных услуг там, где невозможно или нецелесообразно развитие конкурентной среды; прозрачность отношений государства с частным сектором и конкурентность в выборе коммерческих контрагентов. Стратегия государственно-частного партнерства в сфере городского пассажирского транспорта мегаполиса в качестве приоритетов должна предусмотреть решение двух главных задач: обеспечение доступности транспортных услуг для населения мегаполиса и обеспечения безопасности перевозок.

Для развития системы государственно-частного партнерства на пассажирском транспорте мегаполиса, особенно его наземной части, на наш взгляд, необходимо изменить финансовые условия функционирования городского транспорта, которые в настоящее время в своей доходной части базируются на заниженных по социальным причинам тарифах и бюджетных дотациях. Это ограничивает возможности государственно-частного партнерства, делая его привлекательным для частных структур только в области коммерческих перевозок по рыночным условиям (такси, в том числе маршрутные).

Ключевые слова: государственное регулирование, государственно-частное партнерство, городской пассажирский транспорт, транспортная инфраструктура, транспортная система.

Summary. The article explores the potential of using public-private partnerships in the area of urban passenger transport. The mechanism of public-private partnership, allows to overcome the limited possibilities of financing of infrastructure projects. The advantages of the public-private partnership mechanism, such as the distribution of public and private sector liabilities, the sustainable nature of their interaction, the ownership of assets and the distribution of profits, are identified. The foreign experience of using public-private partnership in the field of urban passenger transport is analyzed, it is found out that the most common form of it is a concession agreement. The features of the institute of public-private partnership in the field of urban passenger transport are: combining the possibilities of the state and private business for joint provision of socially significant services and implementation of projects; finding the optimal correlation between the two extremes – 100% state provision of services and their full privatization; keeping the public-private partnership object (depending on the source of investment in the creation of the object) in public or private ownership; direct regulation of the activity of a single transport operator where development of a competitive environment is impossible or impractical; transparency of state relations with the private sector and competitiveness in the choice of commercial counterparties. The public-private partnership strategy for urban passenger transport in the metropolitan area should, as a matter of priority, address two main tasks: ensuring accessibility of transport services for the population of the metropolitan area and ensuring transportation safety.

In our opinion, in order to develop the system of public-private partnership in passenger transport of the metropolis, especially its land part, it is necessary to change the financial conditions of functioning of urban transport, which are currently based on tariffs and budget subsidies, which are low for social reasons. This limits the possibilities of public-private partnerships, making it attractive to private entities only in the area of commercial transport on market conditions (taxis, including shuttle buses).

Key words: state regulation, public-private partnership, urban passenger transport, transport infrastructure, transport system.

Постановка проблеми. Одним з перспективних напрямків підвищення ефективності транспортної галузі взагалі та міського пасажирського транспорту, зокрема, є залучення приватного капіталу у формі державно-приватного партнерства. Однак, проекти є неперспективними по ряду причин, таких як: обмеженість фінансових ресурсів; відсутність діалогу між представниками влади та бізнесу, наявність розбіжностей; наявність адміністративних бар'єрів, пов'язаних з дозвольною та

технічною документацією; відсутність чіткого розмежування повноважень між органами влади і, як наслідок, незгодженість дій; загальне зниження темпів економіки і, як наслідок, втрата інтересу до довгострокових інвестицій внаслідок значного дефіциту бюджетних коштів.

Транспортні проекти в Україні, на даний момент безуспішні, охоплюють лише будівництво та реконструкцію аеропортів, автодоріг, залізничних ліній, транспортно-логістичних комплексів,

перевантажувальних терміналів. При цьому відсутня практика застосування механізмів державно-приватного партнерства у сфері громадських пасажирських перевезень незважаючи на високу оцінку потенціалу розвитку державно-приватного партнерства в даній галузі.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою.

Теоретичні і практичні аспекти управління міським пасажирським транспортом сучасного великого міста висвітлені в працях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Вагомий внесок у дослідження особливостей державного управління міським пасажирським транспортом зробили такі вчені, Н. М. Бондар [1], Ю. С. Вдовенко [2], В. В. Волік [3], С. І. Грищенко [9], А. О. Дегтяр [4], В. П. Ільчук [5], Г. Ю. Кучерук [6], С. А. Матійко [7], П. А. Овчар [8] та ін. Однак, незважаючи на численні дослідження, недостатньо висвітленими залишаються можливості застосування державно-приватного партнерства у сфері міського пасажирського транспорту.

Формулювання цілей (мети) статті. Ціллю даної статті є визначення потенціалу застосування державно-приватного партнерства у сфері міського пасажирського транспорту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні умови диктують необхідність пошуку нових і ефективних способів господарювання в ринковому середовищі. Зростання витрат, політичні події, зміни в законодавстві та інші фактори ставлять під загрозу функціонування багатьох підприємств у всіх галузях економіки. Одним із способів розвитку і підтримки функціонування підприємств інфраструктури є форми державно-приватного партнерства (ДПП), поширення яких приймає все більші масштаби.

Для державного сектора позитивними моментами є: по-перше, залучення грошових коштів в умовах значного дефіциту бюджету, по-друге, можливість об'єднання в рамках проекту етапів будівництва, проектування, експлуатації, що в свою чергу підвищує якість робіт і знижує ризики, пов'язані із завищенням вартості. По-третє, в рамках ДПП продається не сам об'єкт, а послуга з відповідними грошовими потоками, прив'язаними до обсягів і якості (наприклад, надання послуг з внутрішньоміський перевезення пасажирів) [2, с. 57].

Приватні інвестори мають можливість перекласти частину ризиків на державу за рахунок гарантії повернення вкладень та інших зобов'язань, а також забезпечити зростання виручки за рахунок надання додаткових послуг або зниження витрат.

У сформованих економічних і політичних умовах бізнес не зацікавлений йти в громадські інфраструктурні проекти на чисто ринкових умовах. Найбільше зниження інвестиційної привабливості спостерігається в соціальній і комунальній сферах. ДПП в даній ситуації може розглядатися, з одного боку, як механізм для залучення додаткових ресурсів

у суспільне інфраструктур, з іншої — як інструмент стимулювання економічної активності.

У сфері громадського транспорту за кордоном активно використовуються концесійні договори, які дозволяють об'єднувати зусилля транспортної організації та приватного капіталу.

Концесія є досить розвиненою схемою співпраці в галузі громадського транспорту. Наприклад, у Данії і Швеції близько однієї третини автобусних перевезень виконується за фінансової участі міжнародного капіталу, а також виробників транспортних засобів і палива. При цьому банківські структури крім отримання пільг з оподаткування стають фінансовими агентами місцевих адміністрацій при будівництві вулично-дорожньої мережі, придбання автобусів, участі в їх експлуатації шляхом створення відкритих акціонерних товариств та змішаних концесій, які забезпечують функціонування всієї транспортної системи. У Данії публічні муніципальні фірми створюються як по видах транспорту, так і за окремими маршрутами, навіть за видами автобусів [1, с. 57].

В Аргентині у цій сфері переважають відкриті акціонерні товариства за участю держави, причому приватна сторона має право приватизувати окремі лінії і маршрути. Концесія полягає на термін 10–15 років, держава надає субсидії для компенсації оплати деяким групам населення з метою підтримки більш низького рівня цін.

У США участь держави в ДПП становить 25–35%, це, перш за все надання доріг, по яких організуються маршрути і лінії.

Також за кордоном розвинена система обслуговування окремих категорій пасажирів в рамках ДПП. Наприклад, у Лондоні 76% автобусних перевезень здійснюється на контрактній основі, понад 1 млн. пенсіонерів мають право на безкоштовний проїзд з 9 годин ранку. У Стокгольмі близько 200 мікроавтобусів обслуговують виключно осіб похилого віку та інвалідів, такий приклад характерний також для деяких міст США, Франції, Німеччини, Канади [3, с. 128].

Варто зазначити необхідність подальшого розвитку і вдосконалення системи конкурсного вибору приватних перевізників для надання послуг громадського транспорту, який повинен сприяти зниженню собівартості за рахунок максимально ефективного використання ресурсів, зокрема: ліквідації надмірних робочих місць, списання застарілого рухомого складу.

Механізм державно-приватного партнерства в Україні тільки починає розвиватися, в той час як у всьому світі він вже отримав розповсюдження завдяки широким можливостям співпраці держави і приватного сектора. Розвиток державно-приватного партнерства у транспортній системі України стримується низкою факторів, до числа яких, на наш погляд, слід віднести такі:

– не вироблені механізми оцінки прийняття та контролю виконання відповідних угод [4, с. 57];

– відсутні органи, спеціально уповноважені на виконання необхідних функцій на міжвідомчому рівні [7];

– не реалізується принцип «єдиного вікна» при укладанні угод;

– передбачені законодавством орендні і підрядні форми ДПП дозволяють залучати приватний капітал до виконання лише обмеженого кола завдань.

В даний час частка позабюджетних (за рахунок доходів підприємств) інвестицій у фінансуванні транспортного комплексу України становить близько 40%, тоді як сталеві 60% забезпечуються за рахунок бюджетних коштів. У перспективі це співвідношення має змінитися в бік збільшення частки приватних інвестицій, яка повинна становити не менше 60% [9, с. 64].

Виділимо головні особливості інституту державно-приватного партнерства стосовно сфери міського пасажирського транспорту:

– об'єднання можливостей держави і приватного бізнесу для спільного надання соціально значущих послуг та реалізації проектів;

– знаходження оптимального співвідношення між двома крайнощами — стовідсотково державним наданням послуг та їх повною приватизацією;

– збереження об'єкта державно-приватного партнерства (в залежності від джерела інвестицій у створення цього об'єкта) у державній або приватній власності;

– пряме регулювання діяльності єдиного оператора транспортних послуг там, де неможливо або недоцільно розвиток конкурентного середовища;

– прозорість відносин держави з приватним сектором і конкурентність у виборі комерційних контрагентів.

Застосування на пасажирському транспорті державно-приватного партнерства має забезпечити:

– зниження навантаження на бюджет за рахунок залучення приватних коштів і перекладення частини витрат на користувачів (комерціалізації надання послуг);

– можливість здійснення суспільно значимих проектів, малопривабливих для традиційних форм приватного фінансування, а також більш швидко освоєння інвестицій;

– концентрацію уваги державних органів на найбільш властивих їм функціях;

– підвищення ефективності проектів за рахунок участі в них приватного бізнесу, як правило, більш ефективного на ринку, ніж державні інститути;

– скорочення державних ризиків за рахунок перекладення частини ризиків проекту на приватного партнера;

– можливість залучення кращих управлінських кадрів, техніки і технологій;

– підвищення якості послуг, що надаються.

Для ефективного державно-приватного партнерства на міському пасажирському транспорті необ-

хідна більш активна, порівняно з іншими галузями, участь держави, оскільки:

– соціально-економічна результативність проектів, як правило, значно перевищує прямі фінансові вигоди оператора об'єкта транспортної інфраструктури;

– рівень платоспроможного попиту в зіставленні з необхідними витратами не викликає інтересу у потенційних інвесторів;

– для проектів у сфері транспортної інфраструктури характерні висока фондоемність і тривалі терміни окупності.

1. Стратегія державно-приватного партнерства у сфері міського пасажирського транспорту мегаполісу в якості пріоритетів повинна передбачити вирішення двох головних завдань:

1. Забезпечення доступності транспортних послуг для населення мегаполісу. Це завдання має два аспекти — економічний і організаційний. Економічна доступність забезпечується обґрунтованістю тарифу та наданням пільг (або компенсації) для окремих категорій населення. Організаційна доступність передбачає можливість отримання послуги там і в тому вигляді, в якому це необхідно населенню [6, с. 57].

2. Забезпечення безпеки перевезень, що полягає у комплексному вирішенні питань підтримки транспортних засобів у технічно справному стані, дотримання вимог до кваліфікації водіїв, контролю за режимом їх праці і відпочинку, дотримання правил дорожнього руху, забезпечення безпечних дорожніх умов, зберігання транспортних засобів відповідно до вимог з антитерористичної безпеки.

Для розвитку системи державно-приватного партнерства на пасажирському транспорті мегаполісу, особливо його наземної частини, на наш погляд, необхідно змінити фінансові умови функціонування міського транспорту, які в даний час у своїй дохідній частині базуються на занижених з соціальних причин тарифах і бюджетних дотаціях. Це обмежує можливості державно-приватного партнерства [8, с. 64], роблячи його привабливим для приватних структур лише в області комерційних перевезень по ринкових умовах (таксі, в тому числі маршрутні). На нашу думку, у систему управління міським пасажирським транспортом слід впровадити комплексне державне замовлення на створення сприятливих і конкурентоспроможних умов перевезень пасажирів за видами транспорту, обумовивши в цьому замовленні як досягнення конкретних параметрів якостей та обсягу перевезень, так і величину оплати за проїзд при їх досягненні. При цьому пасажирський транспорт має поступово переходити від дотаційної фінансової системи до фінансової системи, орієнтованої на повну окупність і прибуток, відповідно суспільно-нормальним умовам господарювання, яка до того ж може бути збільшена за рахунок отримання синергетичного ефекту, породжуваного ефективним регулюванням транспорту.

Зауважимо, що наша пропозиція не обмежує держзамовлення на об'єкти транспортної інфраструктури (держзамовлення в цій області носять традиційний характер), а націлені на організацію та фінансування за їх допомогою саме якісних і кількісних умов діяльності пасажирського транспорту мегаполісу в цілому.

У пропонованому підході бюджетні дотації, якщо в них виникне необхідність, будуть свідчити про неефективну роботу транспорт, в той час як в існуючих умовах наявність дотацій ще не говорить про недостатню ефективність транспорту, оскільки їх причиною може бути завищення (щодо економічно виправданого рівня) тарифів на пасажирські перевезення з соціальних причин.

Ще одним варіантом подолання дотаційного підходу до фінансування пасажирського транспорту та досягнення ним комерційно прийняттого рівня рентабельності (що принципово важливо для розвитку державно-приватного партнерства) є підвищення тарифів на пасажирські перевезення до ринкового рівня з наданням всім малозабезпеченим верствам населення адресних дотацій на покриття транспортних витрат. Однак даний варіант не кращий з ряду причин.

По-перше, орієнтація тарифів на максимально можливий ринковий рівень, без їх держрегулювання, призведе, з одного боку, до їх значного підвищення, а з іншого — до різкого скорочення пропозиції транспортних послуг через їх надмірну дорожнечу. До того ж це стане ще одним стимулом до розширення користування індивідуальним автомобільним транспортом. А це, в свою чергу, вступає у важкорозв'язне протиріччя з можливостями пропускну здатності вулично-дорожньої мережі мегаполісу.

По-друге, встановлення тарифів на межі, балансу між комерційними претензіями перевізників та їх соціально прийнятним рівнем, означає компроміс між свободою ринку та його держрегулюванням виходячи з необхідності вирішення соціальних завдань, що (принаймні крену в бік соціальних обмежень тарифу) послаблює економічну зацікавленість приватних підприємств та організацій в системі державно-приватного партнерства.

По-третє, пропонований порядок являє собою програмно-цільовий підхід до розвитку фінансових відносин на міському пасажирському транспорті, в той час як підхід, заснований на вільному ринковому встановленні транспортних тарифів, пов'язаний з грошовими компенсаціями підвищених транспортних витрат бідним верствам населення.

По-четверте, сама система соціальних компенсацій високих тарифів за транспортні послуги в принципі не може бути налагоджена належним чином унаслідок як вкрай нерівномірного користування послугами транспорту жителями міста (наприклад, один незаможний працює поруч з будинком, а інший — добирається до роботи трьома видами тран-

спорту), так і наявності у досить значної частини населення тіньових доходів на рівні, який робить громадян заможними, в той час як офіційно вони вважаються незаможними.

Економічно обґрунтований тариф на пасажирські перевезення транспортом загального користування включає інвестиційну складову для забезпечення можливості оновлення рухомого складу з урахуванням зміни ринкової вартості транспортних засобів. Однак, виходячи з соціальної значущості міського громадського транспорту, муніципальна влада повинна забезпечити рівну доступність пасажирських перевезень для всіх верств населення. Тому встановлений тариф часто нижче не тільки економічно обґрунтованого тарифу, але і нижче собівартості послуг з перевезення пасажирів. В умовах дефіциту бюджетів усіх рівнів дотації пасажирським підприємствам надходять несвоєчасно і не в повному обсязі [5].

У такій ситуації укладення концесійних договорів дозволить об'єднувати зусилля транспортних публічних організацій і приватного капіталу, що є важливим економічним та політичним завданням, оскільки дозволяє перевізникам отримувати прибуток, а місцевим органам влади — скорочувати витрати бюджету, збільшувати податкові надходження в бюджет, забезпечувати потреби населення в транспортних послугах, підтримувати екологічні стандарти, не втрачаючи при цьому сутності та призначення муніципального пасажирського транспорту в силу збереження прав власності на майно за публічною стороною.

Тим не менш спостерігається недостатній інтерес влади до співпраці з приватними підприємствами, або така співпраця має місце бути, але породжує безліч питань. Приміром, недосконала система розподілу маршрутів для муніципальних і приватних перевізників. Практика показує, що муніципальний транспорт обслуговує переважно збиткові напрямки, тоді як приватні оператори — більш прибуткові, і при цьому мають можливість додатково отримувати субсидії з бюджету. Причому приватник має право відмовитися від невигідного для нього маршруту, а муніципальні підприємства — ні. Дане питання вимагає рішення, як і вибір рухомого складу по місткості для обслуговування тих чи інших напрямків.

Система функціонування міського пасажирського транспорту повинна бути побудована таким чином, щоб забезпечити конкурентні умови для функціонування як приватного, так і публічного сектора.

У зв'язку з цим необхідно вдосконалювати механізм взаємодії публічної і приватної сторін, приводячи у відповідність нормативно-правові бази, створюючи типові схеми з чіткими умовами, для контролю за виконанням яких в регіонах рекомендується створювати спеціальні уповноважені органи, що виконують також облікові та дорадчо-консультативні функції.

Зокрема, потрібне вдосконалення концесійного законодавства, як основної форми ДПП, що застосовується у сфері громадських пасажирських перевезень, виходячи зі світового досвіду. Необхідно прийняття підзаконних актів та внесення змін в концесійне законодавство для розширення практики та підвищення ефективності використання концесій.

Ще одним напрямком розвитку є розширення та розвиток механізмів фінансування ДПП для стимулювання зростання кількості та фінансової ефективності проектів. Вдосконалення механізмів субсидування регіональних і муніципальних проектів з державного бюджету. Формування стимулюючого механізму регіони і муніципальні утворення використовувати механізми ДПП для створення об'єктів інфраструктури, а не пряме бюджетної фінансування. В якості стимулюючих методів для входу на ринок приватних інвесторів можна запропонувати пільгове оподаткування майна (на період дії договорів), пільги з транспортного і податку на прибуток, а також надання знижок при отриманні позик, методичної та організаційної допомоги.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Основний принцип реалізації державно-приватного партнерства на міському пасажирському транспорті, має полягати у формуванні такого ділового середовища для перевізників різних форм власності, яке

базувалася б на незмінних і зрозумілих критеріях та вимогах і спонукало їх до довгострокового співробітництва.

Пріоритетним завданням є розробка нормативно-правової бази, що забезпечує чіткий законодавчо узгоджений розподіл прав, відповідальності та ризиків між державою і приватними інвесторами, а також визначення пріоритетних сфер застосування механізму державно-приватного партнерства на транспорті взагалі і у сфері міського пасажирського транспорту, зокрема.

Стимулювання ринку приватних операторів і розвитку конкуренції у сфері державно-приватного партнерства буде сприяти вдосконалення системи тарифного регулювання та подушного фінансування в області громадських пасажирських перевезень для підвищення економічної привабливості даної галузі для приватного бізнесу.

Таким чином для розвитку ДПП на державному рівні необхідно виробити єдину політику в цій сфері та розробити типові програми реалізації проектів ДПП з урахуванням регіональної специфіки. Крім цього, існує необхідність у забезпеченні подальшого вдосконалення інститутів розвитку і підвищенні рівня правової та економічної підготовки керівників і фахівців органів виконавчої влади, які беруть участь у реалізації проектів ДПП.

Література

1. Бондар Н. М. Світовий досвід державно-приватного партнерства у транспортній галузі / Н. М. Бондар // Електронний журнал «Ефективна економіка». URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=241>.
2. Вдовенко Ю. С. Приватно-державне партнерство в автотранспортній сфері: монографія / Ю. С. Вдовенко. Чернівці: ЧДТУ, 2009. 198 с.
3. Волік В. В. Формування та реалізація державної політики в галузі міського транспорту: адміністративно-правові засади: монографія / В. В. Волік. Дніпропетровськ: Середняк Т. К., 2016. 494 с.
4. Дегтяр А. О. Механізми прийняття управлінських рішень органами державної влади щодо соціально-економічного розвитку регіонів: монографія / за ред. А. О. Дегтяра. Харків: ХарPI НАДУ Вид-во «Магістр», 2006. 299 с.
5. Комплексний аналіз транспортної мережі міста: системно-аналітичний підхід: монографія. / В. П. Ільчук та ін.; за наук. ред. В. П. Ільчука. Чернівці: ЦНТИ, 2014. 870 с.
6. Кучерук Г. Ю. Якість транспортних послуг: управління, розвиток та ефективність: монографія / Г. Ю. Кучерук. К.: ДЕГУТ, 2011. 208 с.
7. Матійко С. А. Особливості державного регулювання розвитку транспортного комплексу України / С. А. Матійко // Електронний журнал Державне управління: удосконалення та розвиток. 2010. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_6_8.
8. Овчар П. А. Економічний розвиток автотранспортної галузі України в умовах глобальних викликів: монографія / П. А. Овчар. К.: ЦП «Компринт», 2018. 374 с.
9. Підготовка та реалізація проектів публічно-приватного партнерства: Практичний посібник для органів місцевої влади та бізнесу / С. Грищенко. К., ФОП Москаленко О. М., 2011. 140 с.

References

1. Bondar, N.M. (2019), Svitovyi dosvid derzhavno-pryvatnoho partnerstva u transportnii haluzi [World experience of public-private partnership in the field of transport]. Elektronnyi zhurnal «Efektyvna ekonomika» — Effective Economics Online Magazine. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=241>. [in Ukrainian].
2. Vdovenko, Yu.S. (2009), Pryvatno-derzhavne partnerstvo v avtodorozhnii sferi: monohrafiia [Private-public partnership in the road sector]. Chernihiv: ChDTU, [in Ukrainian].

3. Volik, V.V. (2016), Formuvannia ta realizatsiia derzhavnoi polityky v haluzi miskoho transportu: administratyvno-pravovi zasady, [Formation and implementation of state policy in the field of urban transport: administrative and legal basis]. Dnipropetrovsk: Seredniak T. K., [in Ukrainian].
4. Diehtiar, A.O., (2006), Mekhanizmy pryiniattia upravlinskykh rishen orhanamy derzhavnoi vlady shchodo sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv [Mechanisms of administrative decision-making by state authorities on the socio-economic development of regions]. Kharkiv: KharRI NADU Vyd-vo «Mahistr», [in Ukrainian].
5. Ilchuk, V.P., (2014), Kompleksnyi analiz transportnoi merezhi mista: systemno-analitychnyi pidkhid [Comprehensive analysis of the city's transport network: system-analytical approach]. Chernihiv, TsNTI Publ., [in Ukrainian].
6. Kucheruk, H. Iu. (2011), Yakist transportnykh posluh: upravlinnia, rozvytok ta efektyvnist [Quality of transport services: management, development and efficiency], Kyiv: DETUT [in Ukrainian].
7. Matiiko, S.A. (2010), Osoblyvosti derzhavnoho rehuliuвання rozvytku transportnoho kompleksu Ukrainy [Features of state regulation of development of transport complex of Ukraine], Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. — Public administration: improvement and development, 6,. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_6_8 [in Ukrainian].
8. Ovchar, P.A. (2018), Ekonomichni rozvytok avtotransportnoi haluzi Ukrainy v umovakh hlobalnykh vyklykiv [Economic development of the motor transport industry of Ukraine in the face of global challenges], Kyiv: TsP «Kompriynt» [in Ukrainian].
9. Hryshchenko, S. (2011), Pidhotovka ta realizatsiia proektiv publichno-pryvatnoho partnerstva: Praktychnyi posibnyk dlia orhaniv mistsevoi vlady ta biznesu [Preparation and implementation of public-private partnership projects: A practical guide for local authorities and business], Kyiv: FOP Moskalenko O. M., [in Ukrainian].

Таран Анастасія Юріївна

Білецька Людмила Миколаївна

*кандидат юридичних наук,
суддя*

Центральний апеляційний господарський суд

Билецкая Людмила Николаевна

*кандидат юридических наук;
судья*

Центральный апелляционный хозяйственный суд

Biletska Lyudmila

*Candidate of Law,
Judge*

Central Economic Court of Appeal

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ОПЛАТИ ПОСЛУГ АДВОКАТА У ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОПЛАТЫ УСЛУГ АДВОКАТА В ХОЗЯЙСТВЕННОМ ПРОЦЕССЕ УКРАИНЫ

CURRENT PROBLEMS OF PAYING ATTORNEY SERVICES IN UKRAINE'S ECONOMIC PROCESS

Анотація. Стаття присвячена розгляду сучасних проблем оплати послуг адвоката у господарському процесі України та наведено огляд судової практики з цього питання.

Ключові слова: адвокат, оплата послуг, Господарський процесуальний Кодекс України.

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению современных проблем оплаты услуг адвоката в хозяйственном процессе Украины и приведен обзор судебной практики по этому вопросу.

Ключевые слова: адвокат, оплата услуг, Хозяйственный процессуальный Кодекс Украины.

Summary. It is devoted to the consideration of modern problems of paying for the services of a lawyer in the economic process of Ukraine and provides an overview of judicial practice on this issue.

Key words: lawyer, payment for services, Economic Procedural Code of Ukraine.

Постановка проблеми. При розгляді господарськими судами справ щодо вирішення питання виплат за надання послуг з адвокатської діяльності на сьогодні виникає нагальна потреба визначити чіткі правові підходи до стягнення таких судових витрат, оскільки сучасне законодавство України не регулює питання виплати «гонорару успіху», який передбачається договором про надання правничої допомоги у вигляді бонусу, залежного від результатів розгляду справи, що само по собі складає виключно правову проблему і зумовлює необхідність ставити дане питання на обговорення

та шукати шляхи удосконалення сучасного стану цього інституту адвокатури, в тому числі в господарському процесі.

Постановка мети статті (постановка завдання).

Метою цієї статті є дослідження сучасних проблем оплати послуг адвоката у господарському процесі України та огляд судової практики з цього питання.

Наданий до розгляду текст статті написаний на актуальну тему, має авторський підхід до вивчення означеної проблематики, може бути корисним для науковців, громадськості, яка цікавиться правовою проблематикою, та адвокатів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту [1].

Питання витрат на професійну правничу допомогу регламентовано ст. 126 Господарського Процесуального Кодексу України (надалі — ГПК України), у відповідності до якої, витрати, пов'язані з правничою допомогою адвоката, несуть сторони, крім випадків надання правничої допомоги за рахунок держави.

За результатами розгляду справи витрати на професійну правничу допомогу адвоката підлягають розподілу між сторонами разом із іншими судовими витратами.

Для цілей розподілу судових витрат:

- 1) розмір витрат на професійну правничу допомогу адвоката, в тому числі гонорару адвоката за представництво в суді та іншу професійну правничу допомогу, пов'язану зі справою, включаючи підготовку до її розгляду, збір доказів тощо, а також вартість послуг помічника адвоката, визначається згідно з умовами договору про надання правничої допомоги та на підставі відповідних доказів щодо обсягу наданих послуг і виконаних робіт та їх вартості, що сплачена або підлягає сплаті відповідною стороною або третьою особою;
- 2) розмір суми, що підлягає сплаті в порядку компенсації витрат адвоката, необхідних для надання правничої допомоги, встановлюється згідно з умовами договору про надання правничої допомоги на підставі відповідних доказів, які підтверджують здійснення відповідних витрат.

Для визначення розміру витрат на професійну правничу допомогу з метою розподілу судових витрат учасник справи подає детальний опис робіт (наданих послуг), виконаних адвокатом, та здійснених ним витрат, необхідних для надання правничої допомоги.

Розмір витрат на оплату послуг адвоката має бути співмірним із:

- 1) складністю справи та виконаних адвокатом робіт (наданих послуг);
- 2) часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг);
- 3) обсягом наданих адвокатом послуг та виконаних робіт;
- 4) ціною позову та (або) значенням справи для сторони, в тому числі впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи.

У разі недотримання вимог частини четвертої цієї статті суд може, за клопотанням іншої сторони, зменшити розмір витрат на професійну правничу допомогу адвоката, які підлягають розподілу між сторонами.

Обов'язок доведення неспівмірності витрат покладається на сторону, яка заявляє клопотання про зменшення витрат на оплату правничої допомоги адвоката, які підлягають розподілу між сторонами [4].

Ті самі критерії застосовує Європейський суд з прав людини, присуджуючи судові витрати на підставі ст. 41 Конвенції. Зокрема, згідно з його практикою заявник має право на компенсацію судових та інших витрат, лише якщо буде доведено, що такі витрати були фактичними і неминучими, а їхній розмір — обґрунтованим (рішення у справі «East/West Alliance Limited» проти України», заява № 19336/04, п. 269) [3].

За змістом ч. 8 статті 129 ГПК України розмір судових витрат, які сторона сплатила або має сплатити у зв'язку з розглядом справи, встановлюється судом на підставі поданих сторонами доказів (договорів, рахунків тощо). Такі докази подаються до закінчення судових дебатів у справі або протягом п'яти днів після ухвалення рішення суду, за умови, що до закінчення судових дебатів у справі сторона зробила про це відповідну заяву. У разі неподання відповідних доказів протягом встановленого строку така заява залишається без розгляду [4].

Верховний Суд дотримується позиції, що у разі, якщо сторона не надала суду доказів витрат на професійну правничу допомогу, які вона сплатила або має сплатити у зв'язку з розглядом справи, у строк, визначений ч. 8 ст. 129 ГПК України, суд, відповідно, не має підстав для розподілу понесених стороною витрат на професійну правничу допомогу.

Слід зазначити, що за відсутності у тексті договору таких умов (пунктів) щодо порядку обчислення, форми та ціни послуг, що надаються адвокатом, суди, залежно від конкретних обставин справи, інших доказів, наданих адвокатом, використовуючи свої дискреційні повноваження, мають право відмовити у задоволенні заяви про компенсацію судових витрат, задовольнити її повністю або частково.

Так, наприклад, у додатковій постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 06.03.2019 у справі № 922/1163/18 Верховний Суд звернув увагу, що визначаючи розмір суми, яка підлягає сплаті в порядку компенсації гонорару адвоката іншою стороною, суди мають виходити із встановленого у самому договорі розміру та/або порядку обчислення таких витрат, що узгоджується з положеннями статті 30 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» [5].

Постановою Вищого господарського суду України від 15.11.2016 року по справі № 925/71/16 суд зазначив, що за умовами договору від 01.12.2013 виплата винагороди передбачалася не за безпосереднє вчинення виконавцем дій по наданню юридичних послуг (складання скарги, сплата судового збору участі в судових засіданнях тощо), як-то передбачено ст. 901 Цивільного кодексу України, а така виплата винагороди була поставлена у залежність від досягнення виконавцем позитивних наслідків (скасування судового акту), що являє собою так званий «гонорар успіху», правова природа якого не врегульована нормами чинного законодавства [6].

При цьому, позивачем не доведено факту отримання замовником конкретної кінцевої вигоди, саме за яку сторони погодили виплату передбаченої договором винагороди, зокрема, сторонами не складено акту приймання-передачі виконаних робіт, який би свідчив про отримання відповідачем такого результату, досягнення якого і було метою укладення ПСП «Зеленьківське» договору про надання юридичних послуг.

З огляду на викладене, враховуючи принцип свободи договору, висновки господарських судів попередніх інстанцій про відсутність підстав для стягнення винагороди («гонорару успіху») у зв'язку з недосягненням кінцевої мети та не отримання відповідачем бажаного результату від діяльності позивача за договором від 01.12.2013, на думку колегії суддів, є законними і обґрунтованими.

У постанові Верховного Суду від 20.06.2019 № 640/8323/16-а вказано, що доплата гонорару за позитивний результат по справі визначається за домовленістю сторін між адвокатом та клієнтом і може бути закріплена в угоді.

В постанові Верховного Суду України від 08.04.2014 № 3-7гс14 висловлено позицію, що бонусний платіж за обумовлену роботу на підставі договору про надання юридично-консультаційних послуг підлягає сплаті на підставі оформленого належним чином акта приймання-передачі виконаних робіт, за умови не тільки виконання юридичних послуг, що оплачувалося гарантованим платежем, але і досягнення економіко-правового ефекту для замовників, що могло бути оплачено бонусним платежем. Цей ефект сторони у договорі визначили конкретно — як прийнятний для замовників результат. Тому включення такого результату до змісту розуміння поняття послуги, зазначеної у статті 901 Цивільного кодексу України, може забезпечити правильне застосування норм матеріального права при вирішенні цього спору. Зміст предмета послуги за договором між сторонами складається як із власне професійних юридичних дій виконавця, невіддільних від його особи, так і з позитивного для замовника ефекту від таких дій [7].

Окрім того, у постанові Верховного Суду України від 28.11.2011 № 6-55цс11, якою відмовлено у задоволенні заяви, оскільки обставини, які стали підставою для перегляду справи, не підтвердилися, залишено чинними судові рішення попередніх інстанцій, якими суди відмовили в задоволенні позову про визнання недійсними умови договору про надання правової допомоги в частині виплати гонорару виключно за досягнення кінцевого результату. При цьому суди виходили із того, що в період дії договору адвокатами надавалася правова допомога банку (відповідачу) зі стягнення заборгованості з позичальників, що підтверджується відповідними звітами та не заперечується сторонами. Разом з тим, зазначено, що відповідно до принципу свободи договору, закріпленого в статті 627 Цивільного кодексу

України, сторони добровільно уклали договір про надання послуг за плату та самостійно визначили її розмір і порядок розрахунків. Чинне законодавство не містить заборони на визначення розміру плати (гонорару) за надані послуги (правова допомога) у вигляді відсотків від досягнутого кінцевого результату (фактично стягнутої заборгованості). А тому посилення позивача на те, що договір не відповідає вимогам статей 203, 901, 903 Цивільного кодексу України, Закону України «Про адвокатуру», Правилам адвокатської етики, є безпідставними. Прикметно, що Верховний Суд України у своїй постанові також зазначив, що Правила адвокатської етики поширюються виключно на адвокатів і види їх професійної діяльності та не є актом цивільного законодавства в розумінні статті 4 Цивільного кодексу України [9].

Отже, оскільки законодавство України наразі чітко не регулює питання виплати «гонорару успіху», та за відсутності чітких правових підходів з даного питання у судовій практиці про стягнення судових витрат, передбачених договором про надання правничої допомоги у вигляді бонусу, залежного від результатів розгляду справи складає виключну правову проблему.

Ухвалою Великої Палати Верховного Суду від 15 жовтня 2019 року по справі № 904/4507/18 встановлено, що обґрунтовуючи підстави передачі справи № 904/4507/18 до Великої Палати Верховного Суду, Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду, зазначив про те, що суди попередніх інстанцій, відмовляючи в частині стягнення додаткової винагороди адвоката за досягнення позитивного рішення у справі у розмірі 5 000,00 грн, керувалися тим, що за своїм змістом і правовою природою така винагорода не є ціною договору (платою за надані послуги) у розумінні статей 632, 903 Цивільного кодексу України та статті 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а є платою за сам результат, досягнення якого відповідно до умов договору не ставиться в залежність від фактично наданих послуг [10].

Аналогічна правова позиція була викладена у постановках Верховного Суду від 12 червня 2018 року у справі № 462/9002/14-ц, від 3 липня 2019 року у справі № 757/20995/15-ц, від 22 травня 2018 року у справі № 826/8107/16, від 10 липня 2019 року у справі № 912/2391/16 [11-14].

Разом з тим, у постанові Верховного Суду від 25 січня 2018 року у справі № 401/1466/15-ц застосовано дещо інший правовий підхід, а саме: відмова сплатити винагороду, на яку при укладенні цього договору розраховував позивач, є істотним порушенням його умов. Отже, існує істотна різниця між тим, на що розраховував позивач (Адвокатська компанія), укладаючи цей договір, і тим, що в дійсності він отримав. Такі ж правові висновки викладені в постанові Верховного Суду України від 18 вересня 2013 року у справі № 6-75цс13 [15-16].

Серед іншого, Верховний Суд України у постанові від 28 листопада 2011 року у справі № 6-55цс11 висловив позицію про те, що чинне законодавство не містить заборони на визначення розміру плати (гонорару) за надані послуги (правова допомога) у вигляді відсотків від досягнутого кінцевого результату (фактично стягнутої заборгованості), а тому посилення позивача на те, що договір не відповідає вимогам статей 203, 901, 903 Цивільного кодексу України, Закону України «Про адвокатуру», Правилам адвокатської етики, є безпідставними [17].

За приписами частини п'ятої статті 302 ГПК України суд, який розглядає справу в касаційному

порядку у складі колегії або палати, має право передати справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо дійде висновку, що справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовної практики [4].

Враховуючи вищенаведене, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що мотиви, наведені в ухвалі від 15 серпня 2019 року для передачі справи на її розгляд є обґрунтованими та призначила справу до розгляду на 10 березня 2020 року. Таким чином, наразі питання щодо формування оплати за надання адвокатських послуг залишається відкритим та потребує вирішення.

Література

1. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в редакції від 05.01.2017 № 5076-VI.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в редакції від 02.10.2013 № 995_004
3. Рішення у справі «East/West Alliance Limited» проти України», заява № 19336/04, п. 269.
4. Господарський процесуальний кодекс України в редакції від 21.10.2019 № 1798-XII.
5. Додаткова постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 06.03.2019 у справі № 922/1163/18.
6. Постанова Вищого господарського суду України від 15.11.2016 року по справі № 925/71/16.
7. Постанова Верховного Суду від 20.06.2019 по справі № 640/8323/16-а.
8. Постанова Верховного Суду України від 08.04.2014 по справі № 3-7гс14.
9. Постанова Верховного Суду України від 28.11.2011 по справі № 6-55цс11.
10. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 15 жовтня 2019 року по справі № 904/4507/18.
11. Постанова Верховного Суду від 12 червня 2018 року у справі № 462/9002/14-ц.
12. Постанова Верховного Суду від 3 липня 2019 року у справі № 757/20995/15-ц.
13. Постанова Верховного Суду від 22 травня 2018 року у справі № 826/8107/16.
14. Постанова Верховного Суду від 10 липня 2019 року у справі № 912/2391/16.
15. Постанова Верховного Суду від 25 січня 2018 року у справі № 401/1466/15-ц.
16. Постанова Верховного Суду України від 18 вересня 2013 року у справі № 6-75цс13.
17. Постанова Верховного Суду від 28 листопада 2011 року у справі № 6-55цс11.

УДК 349.6

Ткач Дарина Костянтинівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Ткач Дарина Константиновна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Tkach Daryna

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Жук Аліна Вадимівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Жук Алина Вадимовна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Zhuk Alina

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Єрмолаєва Тетяна Вікторівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри екологічного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

РЕАЛІЗАЦІЯ СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ЯКОСТІ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ В УКРАЇНІ

РЕАЛИЗАЦИЯ СТАНДАРТОВ ЕВРОПЕЙСКОГО СООБЩЕСТВА КАСАТЕЛЬНО КАЧЕСТВА АТМОСФЕРНОГО ВОЗДУХА В УКРАИНЕ

IMPLEMENTATION OF THE EUROPEAN UNION STANDARDS ON THE QUALITY OF ATMOSPHERIC AIR IN UKRAINE

Анотація. У даній статті досліджуються основні вимоги до України у сфері забезпечення якості атмосферного повітря. Проаналізовано нормативно-правові акти Європейського Союзу, що встановлюють дані вимоги, та стан їх виконання. Виявлено основні проблеми приведення національного законодавства України у відповідність до стандартів Європейського Союзу щодо якості атмосферного повітря.

Ключові слова: атмосферне повітря, навколишнє природне середовище, імплементація, стандарти, Європейський Союз.

Аннотация. В данной статье исследуются основные требования к Украине в сфере обеспечения качества атмосферного воздуха. Проанализированы нормативно-правовые акты Европейского Союза, устанавливающие данные требования, и состояние их выполнения. Выявлены основные проблемы приведения национального законодательства Украины в соответствие со стандартами Европейского Союза по качеству атмосферного воздуха.

Ключевые слова: атмосферный воздух, окружающая естественная среда, имплементация, стандарты, Европейский Союз.

Summary. This article examines the basic requirements for Ukraine in the field of atmospheric air quality. The European Union legal acts establishing these requirements and the state of their fulfillment are analyzed. The main problems of harmonization of national legislation of Ukraine with the standards of the European Union on the quality of atmospheric air are revealed.

Key words: atmospheric air, environment, implementation, standards, European Union.

Постановка проблеми. Проблеми охорони навколишнього природного середовища мають широкомасштабний характер. Так, детальна правова регламентація у сфері якості атмосферного повітря простежується у законодавстві Європейського Союзу. Оскільки європейська інтеграція є стратегічною ціллю нашої держави, обов'язковим етапом в цьому напрямі є реформування національного екологічного законодавства відповідно до міжнародних зобов'язань України. Забруднене атмосферне повітря становить високий ризик для життя та здоров'я людини, оскільки контроль якості споживаного повітря на індивідуальному рівні є неможливим. Основними забруднювачами атмосферного повітря та джерелами викидів парникових газів в Україні є підприємства добувної і переробної промисловості, теплоенергетики, автотранспорт. За даними Державної служби статистики, у 2018 році викиди забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних та пересувних джерел склали 3866,7 тис. т. Отже, питання забезпечення якості атмосферного повітря не втрачає своєї актуальності і потребує ретельного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосуються проблем якості атмосферного повітря, були предметом дослідження таких науковців як Чорномаз О. Б., Рябцева Г. Л., Хурманець Г. Г., фахівцями Українського науково-дослідного інституту екологічних проблем та інших.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз норм законодавства Європейського Союзу, на основі яких сформована державна екологічна політика, що запроваджують принципово нові механізми забезпечення якості атмосферного повітря та дослідження стану відповідності національного законодавства встановленим вимогам.

Виклад основного матеріалу. Екологічна політика держави сформульована у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», що буде введений в дію у 2020 році. Так, досягнення цілей державної екологічної політики здійснюватиметься двома етапами:

- до 2025 року передбачається стабілізація екологічної ситуації шляхом закріплення змін у системі державного управління, які відбулися шляхом реформування системи державного екологічного управління, імплементації європейських екологічних норм і стандартів, удосконалення систем екологічного обліку та контролю, впровадження фінансово-економічних механізмів стимулювання екологічно орієнтованих структурних перетворень

в економіці, впровадження механізмів стимулювання підприємств до енергоефективності, впровадження електронного урядування, поширення екологічних знань, а також підвищення екологічної свідомості суспільства, інформатизація сфери охорони навколишнього природного середовища та природокористування усіх рівнів;

- до 2030 року передбачається досягнення істотних зрушень щодо покращення стану навколишнього природного середовища шляхом збалансованості між соціально-економічними потребами та завданнями у сфері збереження навколишнього природного середовища, забезпечення розвитку екологічно ефективного партнерства між державою, суб'єктами господарювання та громадськістю, сталого низьковуглецевого розвитку, який стане додатковим стимулом соціально-економічного розвитку України [1].

Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», передбачає механізм досягнення Україною відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в Європейському Союзі. Цей механізм включає адаптацію законодавства, утворення відповідних інституцій та інші додаткові заходи, необхідні для ефективного правотворення та правозастосування. Державна політика України щодо адаптації законодавства формується як складова частина правової реформи в Україні та спрямовується на забезпечення єдиних підходів до нормопроєктування, обов'язкового врахування вимог законодавства Європейського Союзу під час нормопроєктування, підготовки кваліфікованих спеціалістів, створення належних умов для інституціонального, науково-освітнього, нормопроєктного, технічного, фінансового забезпечення процесу адаптації законодавства України [2].

Адаптацію національного законодавства до законодавства міжнародних організацій здійснюють уповноважені органи державної влади за принципами правотворчості, планування, координації та контролю. Це планомірний процес, що поділяється на декілька послідовних етапів, на кожному з яких необхідно досягати певного ступеня відповідності національного законодавства міжнародно-правовим нормам і стандартам [3].

Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, співробітництво між сторонами має на меті збереження,

захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, захист громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів та заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища, зокрема у сфері якості атмосферного повітря [4].

Концепція реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 р., передбачає створення ефективної державної системи запобігання екологічним правопорушенням і моніторингу стану навколишнього природного середовища, зниження тиску на бізнес-середовище, широке залучення громадськості до здійснення нагляду (контролю), утворення єдиного інтегрованого державного органу природоохоронного моніторингу та нагляду (контролю). Реалізація Концепції здійснюється трьома етапами протягом 2017–2020 років, останній з яких (2019–2020 рр.) передбачає розробку та впровадження нових екологічних стандартів та норм [5]. Отже, наразі відбувається створення нормативно-правових засад забезпечення якості атмосферного повітря.

Варто звернути увагу на те, що останніми роками принцип «забруднювач платить» є одним із ключових принципів екологічної політики Європейського Союзу. Його пріоритетне значення підкреслюється у більшості директив та інших документах Співтовариства, що стосуються охорони навколишнього середовища. В українському законодавстві цей принцип знайшов своє відображення у Законі «Про охорону навколишнього природного середовища» в установленні екологічного податку за забруднення. Проте не всі нормативи відрахувань є чітко визначеними, а механізм розрахунків платежів за забруднення навколишнього середовища є складним (спостерігається пряма залежність між обсягами несплатежів і складністю системи розрахунків). Недостатньо ефективною є і система контролю достовірності звітних даних природокористувачів. У результаті природокористувачі не зацікавлені ні у відрахуванні коштів в екологічні фонди, ні в реалізації природоохоронних заходів, оскільки економічний механізм природокористування має переважно фіскальну спрямованість. Отже, діюча система потребує коригування, зокрема спрощення для більш ефективного застосування суб'єктами господарської діяльності, зниження витрат на забезпечення функціонування.

Важливе місце серед спеціальних екологічних принципів ЄС займає комплексний підхід, відповідно до якого заходи по запобіганню і скороченню викидів шкідливих речовин у повітря не повинні призводити до зростання навантаження на інші природні середовища (вимоги Директиви ЄС по комплексному запобіганню і контролю забруднення навколишнього середовища) [6].

Перейдемо до безпосереднього аналізу положень директив Європейського Союзу, які встановлюють основні вимоги щодо правового регулювання якості атмосферного повітря, імплементація яких передбачена чинним законодавством України.

Так, відповідно до п. 21 Директиви 2008/50/ЄС державам-членам та Комісії необхідно збирати, обмінюватися та розповсюджувати інформацію щодо якості повітря для кращого розуміння впливу забруднення повітря і розробки відповідних стратегій. Також необхідне надання громадськості актуальної і легкодоступної інформації про концентрації всіх регламентованих забрудників в атмосферному повітрі [7]. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря» державний моніторинг у галузі охорони атмосферного здійснюється з метою забезпечення збирання, оброблення, збереження та проведення аналізу інформації про якість атмосферного повітря, оцінювання та прогнозування її змін і ступеня небезпечності, розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень у галузі охорони атмосферного повітря, у сфері охорони навколишнього природного середовища, а також інформування населення про якість атмосферного повітря, вплив його забруднення на здоров'я та життєдіяльність населення. Суб'єктами моніторингу атмосферного повітря є Міністерство енергетики та захисту довкілля, МОЗ, ДСНС, ДАЗВ, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища, обласні, Київська міська держадміністрація, виконавчі органи міських рад. Зокрема, забезпечення суб'єктів моніторингу атмосферного повітря гідрометеорологічними прогнозами є заданням ДСНС [8].

Крім цього, однією з невиконаних вимог Директиви є поділ території кожної держави-члена на зони та агломерації. Згідно з Директивою зона — частина території держави, визначена для цілей оцінювання і управління якістю атмосферного повітря, а агломерація — велике місто з передмістями із населенням більше 250 000 чоловік або група самостійних міст пов'язаних між собою економічними і побутовими зв'язками та загальними інженерними мережами і спорудами, якщо населення становить 250 000 чи менше, з встановленою державою густотою населення на квадратний кілометр.

Аналіз виділення зон у низці країн Євросоюзу, зокрема в Німеччині, Франції, Фінляндії, Нідерландах тощо, проведений фахівцями Українського науково-дослідного інституту екологічних проблем, показав, що підходи до розв'язання цього питання у всіх різні, але ґрунтуються в основному, виходячи з адміністративно-територіальних особливостей, щільності населення, техногенного навантаження на кожну територію та інших даних, які більш повніше характеризують цю територію [9].

Вимоги до якості бензину та дизельного палива передбачені Директивою 98/70/ЄС та Директивою Ради 93/12/ЄЕС. Законодавство України частково відповідає вимогам Директиви 98/70/ЄС (ступінь відповідності середній), оскільки, як і законодавство ЄС, чинне законодавство України містить заборону на ввезення і реалізацію на території України етилованого бензину та свинцевих добавок до бензину. Цю заборону закріплено Законом України «Про заборону ввезення і реалізації на території України етилованого бензину та свинцевих добавок до бензину» від 15 листопада 2001 р. Для того, щоб наблизити вимоги законодавства України до Директиви 98/70/ЄС, необхідно виконати зобов'язання щодо обмеження шкідливого впливу автомобільного бензину й дизельного палива на здоров'я людини й навколишнє природне середовище та відслідковування відповідності нафтопродуктів вимогам стандартів EN228 і EN590 на основі визначених ними аналітичних методів; запровадження системи моніторингу якості палива, що надає достовірні дані; надання щорічних звітів про обсяги продажу та якість палива, зокрема про географічну доступність палива із вмістом сірки менше 10 мг/кг; запровадження системи реагування на випадок раптових змін у постачанні сировини, що може ускладнити дотримання встановлених вимог [10].

Директивою 2010/75/ЄС про промислові викиди внесено принципові зміни до чинного законодавства ЄС. Одна з найбільш важливих змін полягає у більш жорстких допустимих граничних значеннях викидів діоксиду сірки, оксидів азоту та пилу від великих спалювальних установок. Ці вимоги набувають чинності в країнах ЄС для великих спалювальних

установок з 1 січня 2016 року. При цьому країнам ЄС дозволяється застосування перехідного національного плану з пролонгацією строку досягнення деякими спалювальними установками вимог Директиви 2010/75/ЄС до 30 червня 2020 року. На виконання вимог Директиви прийнято Національний план скорочення викидів від великих спалювальних установок, затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. Цей акт відображає наміри України, як члена Енергетичного співтовариства, суттєво скоротити викиди від існуючих великих спалювальних установок [11].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку. Розглядаючи національне законодавство України крізь призму міжнародних зобов'язань щодо забезпечення якості атмосферного повітря, можна дійти висновку про наявність деяких зрушень у цьому напрямі. Так, відбувається реформування органів державного екологічного управління, створення умов для інформування населення про стан довкілля, а також становлення нормативно-правової основи для зменшення кількості викидів у атмосферне повітря та ефективного контролю за цими процесами. Але завершення імплементації положень законодавства Європейського Союзу залежить перш за все від політичної волі, адже принципи державної політики в екологічній сфері мають бути розвинені шляхом запровадження конкретних механізмів забезпечення якості атмосферного повітря. Реалізація цих стандартів на практиці перебуває у прямій залежності від рівня екологічної свідомості суспільства, чим пояснюється гостра необхідність поширення екологічних знань серед населення.

Література

1. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>
2. Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.
3. Чорномаз О. Б. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу / О. Б. Чорномаз // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 845. С. 188–192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_845_31
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Концепції реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища 31.05.2017 № 616-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2017-%D1%80>.
6. Копиця Є. М. Міжнародний досвід правового регулювання нормування якості атмосферного повітря / Є. М. Копиця // Теорія і практика правознавства. 2015. Вип. 1.
7. Директива 2008/50/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи від 21.05.2008 № 2008/50/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_950
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря» від 14.08.2019 № 827. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-2019-%D0%BF>

9. Рекомендації щодо створення в Україні зон та агломерацій згідно з директивою 2008/50/ЄС / О.О. Дмитрієва, Є.М. Варламов, В.А. Квасов, О.А. Палагута. URL: <http://ukrdgri.gov.ua/wp-content/uploads/2018/01/geoforum-2018-tezi-23.pdf>

10. Рябцев Г.Л. Проблеми та перспективи виконання міжнародних зобов'язань України у нафтовій сфері / Г.Л. Рябцев // Стратегічні пріоритети. 2018. № 3–4. С. 120–129. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>

11. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про Національний план скорочення викидів від великих спалювальних установок» від 08.11.2017 № 796-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2017-%D1%80>

Цимбаліста Ольга Ігорівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Цымбалистая Ольга Игоревна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Tymbalista Olha

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Абдюханова Анастасія Ірфанівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Абдюханова Анастасия Ирфановна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Abdyuhanova Anastasia

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Єрмолаєва Тетяна Вікторівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри екологічного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Ермолаева Татьяна Викторовна

кандидат юридических наук,

доцент кафедры экологического права

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Yermolaeva Tetiana

Candidate of Juridical Sciences, Docent

Yaroslav Mudryi National Law University

**КОДИФІКАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА ЯК ШЛЯХ ПРИВЕДЕННЯ
ЙОГО У ВІДПОВІДНІСТЬ ДО ВИМОГ ЄС**

**КОДИФИКАЦИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА КАК СПОСОБ ПРИВЕДЕНИЯ
ЕГО В СООТВЕТСТВИЕ К ТРЕБОВАНИЯМ ЕС**

**CODIFICATION OF ENVIRONMENTAL
LEGISLATION AS A WAY OF ADAPTING
IT TO EU REQUIREMENTS**

Анотація. У статті проаналізовано сучасний стан екологічного законодавства України у період проведення реформування його до вимог міжнародних зобов'язань, взятих на себе Україною, які передбачені, зокрема Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. На прикладі Швеції досліджено можливість здійснення кодифікації нормативно-правової бази екологічного права як способу модернізації та адаптації до права європейських країн. Для здійснення такої мети автори статті розглянули думки науковців щодо прийняття Екологічного кодексу України та зробили висновок про доцільність та ефективність такого способу систематизації та адаптації екологічного законодавства до вимог ЄС як кодифікація.

Ключові слова: кодифікація, адаптація, Екологічний кодекс, право ЄС.

Аннотация. В статье проанализировано современное состояние экологического законодательства Украины в период проведения реформирования его в соответствии с требованиями международных обязательств, взятых на себя Украиной, которые предусмотрены, в частности Соглашением об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом. На примере Швеции исследована возможность осуществления кодификации нормативно-правовой базы экологического права как способа модернизации и адаптации к праву европейских стран. Для осуществления такой цели авторы статьи рассмотрели научные позиции о принятии Экологического кодекса Украины и сделали вывод о целесообразности и эффективности такого способа систематизации и адаптации экологического законодательства к требованиям ЕС как кодификация.

Ключевые слова: кодификация, адаптация, Экологический кодекс, право ЕС.

Summary. We believe that the current state of environmental legislation of Ukraine during the period of its reform to the requirements of international requires that Ukraine took over, which are provided in Association between Ukraine and the European Union. The example of Sweden explores the possibility of codification relating to the legal framework of environmental law as a means of modernization and adaptation to the law of European countries. To achieve this goal, the authors considered the views of scientists on the adoption of the Ecological Code of Ukraine and concluded that codification is advisable and effective to systematize and adapt environmental legislation to EU requirements.

Key words: codification, adaptation, Environmental Code, EU law.

Актуальність. Україна наразі перебуває на шляху значних законодавчих реформ, оскільки взяті міжнародні зобов'язання з адаптації національного законодавства до законодавства ЄС, передбачають обов'язок парламенту знайти та реалізувати найбільш актуальні та ефективні шляхи вдосконалення та приведення української нормативно-правової бази у відповідність до Європейського права. Метою цієї статті є аналіз стану адаптації екологічного законодавства на даний час та можливості використання кодифікації як найбільш перспективного шляху з урахуванням досвіду держав-членів ЄС.

Виклад основного матеріалу. Преамбулою Конституції України проголошено, що Верховна Рада України від імені Українського народу — громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями, керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991

року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням, приймає цю Конституцію — Основний Закон України.

Дане положення спрямоване на реалізацію стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському союзі та Організації Північноатлантичного договору (НАТО).

За оцінками європейських фахівців з екологічного права, станом на сьогодні законодавство ЄС у сфері охорони довкілля є одним з найбільш повних, розроблених, прогресивних і досконалих [1, с. 732]. Крім того, зараз часто вживається новий науковий термін — «європеїзація права довкілля», що розуміється як «сталий, впертий, насичений і широковпливовий», а також «невпинний» прогресивний розвиток, що створює найбільш важливий аспект денационалізації права довкілля, яке само по собі виникло із міжнародного права навколишнього середовища і міжнародного торгового права [2].

У 1998 р. Україна і ЄС уклали Угоду про партнерство та співробітництво, яка була розрахована на 10-річний період. Разом із Планом дій Україна — ЄС (2005–2009 рр.) вони забезпечили політичну, правову та практичну основи для подальшого розвитку стосунків Україна — ЄС.

У 2004 р. було прийнято Закон України, яким затверджено Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, яка визначила, що метою цієї адаптації є досягнення відповідності правової системи

України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються ЄС до держав, які мають намір вступити до нього. На першому етапі виконання Програми пріоритетними сферами, в яких здійснюється адаптація законодавства України, є охорона здоров'я і життя людей, тварин і рослин, охорона навколишнього середовища [3, с. 356].

З метою підготовки та сприяння набуття чинності Угоди про асоціацію Україною та ЄС був підписаний Порядок денний асоціації Україна — ЄС, який набув чинності 23 листопада 2009 р. [4]. Цим документом передбачається, що в сфері навколишнього природного середовища сторони співпрацюють щодо підготовки до імплементації актів *acquis* ЄС, зазначених у відповідних додатках до Угоди про асоціацію (далі — Угода). Безпосередньо сама Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони була підписана у частині політичних положень 21 березня 2014 р. та у частині торговельно-економічних і галузевих положень 27 червня 2014 р. Угода про асоціацію ратифікована Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII [5]. Дана Угода містить положення про обов'язок забезпечувати поступову адаптацію законодавства України до *acquis* ЄС відповідно до напрямів, визначених у цій Угоді, та забезпечувати ефективно її виконання.

Згідно з Додатком XXX до Угоди Україна має адаптувати своє законодавство до 26 директив та 3 регламентів ЄС у таких секторах як:

- **управління довкіллям та інтеграція екологічної політики у інші галузеві політики** (Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», який враховує вимоги Директиви 2011/92/ЄС про оцінку впливу окремих державних і приватних проєктів на навколишнє середовище (кодифікація). З метою імплементації вимог Директиви 2001/42/ЄС Верховною Радою України прийнято 20 березня 2018 року Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку», який набув чинності 12 квітня 2018 року та введений в дію 12 жовтня 2018 р.);
- **якість атмосферного повітря** (наказ Міністерства розвитку від 02.10.2018 № 1394 «Про затвердження Технічного регламенту щодо обмеження викидів летких органічних сполук внаслідок використання органічних розчинників у лакофарбових матеріалах для будівель та ремонту колісних транспортних засобів» зареєстрований в Міністерстві юстиції України 30 жовтня 2018 р. за № 1228/32680);
- **охорона природи** (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації європейських екологічних норм про охорону середовища рідкісних видів тварин і рослин», метою якого є захист від знищення середовища перебування (зростання) видів тваринного та рослинного світу, занесених до Червоної книги України);

- **промислове забруднення та техногенні загрози** (проєкт Концепції реалізації державної політики у сфері промислового забруднення. Наразі ведеться робота над узгодженням термінології для офіційного перекладу Директиви 2010/75/ЄС);
- **зміна клімату та захист озонового шару** (Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року);
- **генетично модифіковані організми** (Законопроект «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» доопрацьовується з урахуванням висновку, підготовленого експертами Представництва Європейського Союзу в Україні) [6].

Вищевказані нормативно-правові акти визначають досить чітку стратегію та політику у сфері забезпечення якісної адаптації екологічного законодавства України до вимог та стандартів Європейського Союзу.

Їх прийняття зумовило модернізацію екологічного законодавства шляхом ухвалення низки законів та підзаконних актів у різних інститутах екологічного права.

Вважаємо, що прийняті нормативно-правові акти відіграють значну роль у приведенні вітчизняного законодавства у відповідність до вимог європейського. Проте, на нашу думку, найбільш доречним та ефективним способом є здійснення кодифікації усього масиву екологічного законодавства.

Зокрема, Гетьман А. П. у своїй праці пропонує систематизувати екологічне законодавство шляхом кодифікації, проте вважає, що Екологічний кодекс, як форма кодифікованого акту, є недоцільним, оскільки він не зможе об'єднати вже існуючі кодекси і закони з причини своєї спорідненості за формою з останніми. Таке об'єднання можливе лише у формі Кодексу законів України про довкілля. Безумовно, воно не буде механічним, а матиме змістовне наповнення принциповими положеннями існуючих кодексів та законів екологічного спрямування та надасть можливість створити єдине законодавче підґрунтя для подальшої законотворчої та правозастосовчої практики [7].

Панченко О. В., Проскура Т. Б. у своїй роботі доводять доцільність проведення кодифікації, а саме те, що Екологічний кодекс матиме серйозні переваги над секторальним екологічним законодавством по ряду причин. По-перше, вбере в себе увесь діючий нормативно-правовий масив екологічного законодавства, систематизує його, ліквідує логічне протиріччя деяких нормативно-правових актів. По-друге, кодекс стане більш доступним для громадян, організацій, органів управління в сфері екології, що буде сприяти правовому вихованню соціальних суб'єктів. По-третє, в єдиному кодексі легше знайти прогалини в праві та виправити їх. Також вищезазначені науковці пропонують два шляхи кодифікації: 1) кодифікація

лише некодифікованих законів 2) кодифікація кодифікованих (Земельний, Лісовий, Водний кодекси тощо) та некодифікованих законів [8].

На нашу думку, прийняття Екологічного кодексу має зберегти все позитивне, що напрацьовано в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» як базового, системоутворювального акта екологічного законодавства. Екологічний кодекс має «сприяти кращому структуруванню чинного екологічного законодавства, наданню йому більш логічно завершеної форми, ліквідації повторів, протиріч і неузгодженостей» [9].

Пошук шляхів вдосконалення екологічного законодавства є предметом дослідження багатьох європейських вчених. Як зазначає професор М. Фауер, у багатьох європейських країнах екологічне законодавство спочатку походило з різних частин секторального охоронного законодавства, наприклад водного, земельного, атмосферного повітря. Це призводило до розбіжностей, оскільки природоохоронні положення законодавства могли бути зовсім різні, одночасно процедури ліцензування та встановлення стандартів також дуже відрізнялись. Така ситуація негативно впливала на процес прийняття рішень у сфері охорони навколишнього середовища, зокрема застосування відокремлених та секторальних частин екологічного законодавства призводило до відсутності координації між різними уповноваженими органами, у результаті чого їх рішення були не узгоджені між собою [10].

Наприклад, Екологічний кодекс Швеції був прийнятий у 1998 р. та набрав чинності 1 січня 1999

року. Він замінив 15 правових актів, основні положення яких були об'єднані в кодексі. Рішення про прийняття Екологічного кодексу було зумовлено тим, що попереднє законодавство було визнано неефективним у вирішенні екологічних проблем, які виникли при забезпеченні сталого розвитку. При розробці Екологічного Кодексу Швеції були поставлені такі завдання, як модернізація та оновлення екологічного законодавства, його систематизація, врахування судової практики та посилення ролі центрального (не місцевого) законодавства. Метою Екологічного кодексу визначено сприяння сталому розвитку, який має забезпечити здорове та неушкоджене навколишнє середовище для сучасного та наступних поколінь. [10].

Висновок. Можна стверджувати, що Україна наразі перебуває у процесі активної діяльності з розробки та прийняття нормативно-правових актів спрямованих на імплементацію норм Європейського Союзу у модернізоване екологічне законодавство України. Ухвалення Екологічного кодексу, як спосіб його вдосконалення, повинно вирішити правові колізії та прогалини у розгалуженій системі екологічного законодавства, а сам документ стане єдиним систематизованим законодавчим комплексом. Прикладом вдалої кодифікації стало прийняття Екологічного Кодексу у країнах Європейського Союзу, зокрема у Швеції. Були вирішені такі завдання, як модернізація та оновлення екологічного законодавства, його систематизація, врахування судової практики та посилення ролі центрального (не місцевого) законодавства.

Література

1. Sands Ph. Principles of international environmental law / Ph. Sands. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 2-d ed. P. 732.
2. Шпарик Н. Я. Адаптація екологічного законодавства України до стандартів Європейського Союзу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2015. Вип. 33. С. 212–217.
3. Лозо В. И. Правовые основы экологической стратегии Европейского Союза (Концепция, программное обеспечение, систематизация и комментарий действующего законодательства ЕС) / В. И. Лозо. Х.: Право, 2008. С. 356.
4. 4 Порядок денний асоціації Україна — ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_990/page 218
5. Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 40. Ст. 2021.
6. Євроінтеграційний портал. URL: <https://eu-ua.org/evrointehratsiia/navkolyshnie-seredovishche>
7. Гетьман А. П. Кодифікація екологічного законодавства в контексті конституційної реформи // Екологічне право України: система та межі правового регулювання: матеріали всеукраїн. наук.-практ. круглого столу, 25 верес. 2015 р., м. Дніпропетровськ, 2015. С. 49–53.
8. Панченко О. В., Проскура Т. Б. Кодифікація екологічного законодавства: світовий досвід та українські перспективи. «Young Scientist». 2017. № 3 (43).
9. Костицький В. В. Методологічні проблеми кодифікації екологічного законодавства. Філософські, методологічні та психологічні проблеми права: матеріали II Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (Київ, 31 січня 2009 року). Київ: Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. С. 78–81.
10. Кишко-Єрлі О. Б. Адаптація екологічного законодавства України до права навколишнього середовища Європейського Союзу. Часопис Київського університету права. 2014. № 3. С. 215–219.

Чернева Катерина Борисівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Чернева Екатерина Борисовна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Cherneva Ekaterina

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Лозо Олена В'ячеславівна

асистент кафедри екологічного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОБРАЩЕНИЯ С ОТХОДАМИ В УКРАИНЕ И ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ

LEGAL REGULATION OF WASTE MANAGEMENT IN UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION

Анотація. Статтю присвячено аналізу національного законодавства щодо регулювання поводження та утилізації відходів згідно з нормами Європейського Союзу. Україна, як країна, яка спрямована на євроінтеграцію, зобов'язана узгодити норми, що регулюють відносини у сфері поводження з відходами, згідно до норм країн Європейського Союзу. Це питання на сьогоднішній день має гостру необхідність вирішення, бо згідно показниками, кількість неутілізованих відходів на території України перевищує допустиму норму. Однак вирішення проблеми поводження з відходами повинно здійснюватися, перш за все, шляхом запровадження ефективного законодавчого регулювання поводження з відходами, що має будуватись на дослідженні національних особливостей у вирішенні цього питання та позитивному досвіді європейського законодавства.

Ключові слова: відходи, утилізація, Європейський Союз, концепція розвитку та удосконалення.

Аннотация. Статья посвящена анализу национального законодательства по регулированию обращения и утилизации отходов в соответствии с нормами Европейского Союза. Украина, как страна, которая направлена на евроинтеграцию, обязана согласовать нормы, регулирующие отношения в сфере обращения с отходами, согласно нормам стран Европейского Союза. Этот вопрос на сегодняшний день остро необходим в поиске решения, так как согласно показателям, количество неутрализованных отходов на территории Украины превышает допустимую норму. Однако решение проблемы обращения с отходами должно осуществляться прежде всего путем введения эффективного законодательного регулирования обращения с отходами, должна строиться на исследовании национальных особенностей в решении этого вопроса и положительном опыте европейского законодательства.

Ключевые слова: отходы, утилизация, Европейский Союз, концепция развития и совершенствования.

Summary. The article deals with the analysis of national legislation on waste management and disposal in accordance with European Union standards. Ukraine, as a European integration country, has an obligation to harmonize the rules governing waste management in accordance with those of the European Union. To date, this issue has an urgent need to address, because, according to the indicators, the amount of unused waste in the territory of Ukraine exceeds the permissible norm. However, the solution to the problem of waste management must first and foremost be through the introduction of effective legislative regulation of waste management, which should be based on the study of national peculiarities in dealing with this issue and the positive experience of European legislation.

Key words: waste, recycling, European Union, concept of development and improvement.

Постановка проблеми. Проблема утворення та поведінки з відходами існувала на всіх стадіях існування цивілізації і нині є актуальною для світового співтовариства, розвиток якого характеризується достатньо швидкими інтеграційними процесами, а саме — розширенням Європейської спільноти. Україна, як сучасна правова держава, вибрала для себе одним із пріоритетних напрямів розвитку спрямованість на Європейський Союз, зокрема шляхом гармонізації сучасного українського законодавства до європейських стандартів, адаптації положень нормативно-правових актів, в тому числі і щодо відходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед учених, що в певній мірі займалися проблемою відходів та гармонізації екологічного права та законодавства, можна назвати В. Братчикова [1], Г. П. Виговську [2], Н. Железняк [3] та інших авторів. Однак доцільно зауважити, що ґрунтовних досліджень такої проблеми стосовно відходів не так багато.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є теоретичне вивчення основних аспектів правового регулювання поведінки з відходами, визначення недоліків правового регулювання і розробка концепції розвитку в зазначеній сфері. Згідно з метою дослідження можна виділити такі основні завдання дослідження: визначити ознаки відходів за законодавством України та Європейського Союзу, провести порівняльний аналіз, вивчити умови, вимоги і правила безпечного поведінки з відходами, та дослідити заходи щодо запобігання та зменшення обсягів утворення відходів, визначити основні проблеми правового регулювання поведінки з відходами та запропонувати шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Відходи та їх збереження, переробка, транспортування справедливо вважаються однією з найважливіших проблем людства. В Україні в результаті утворення великих обсягів відходів проблема екологічної безпеки набула особливої гостроти. Більшість виробничих і побутових відходів утворюється у великих містах країни, що може призвести до забруднення навколишнього природного середовища. Крім того, певні види відходів належать до категорії небезпечних для життя і здоров'я людини.

Поняття «відходи» є видовим і може розглядатись на підставі різних підходів. Зокрема, з огляду на їх фізичні властивості, відходи можна визначити як будь-які, переважно тверді, речовини, матеріали чи предмети, що створюються в процесі життєдіяльності. Відносно економічних ознак, відходи виявляються ресурсом для інших видів виробництва. Стосовно екологічних властивостей відходи постають як фактор негативного впливу на середовище у процесі їх утворення, використання чи поведінки з ними. Залежно від кількісних та якісних величин відходів та їх складу такий вплив може визначатися як небезпечний.

Однак найбільш повним і змістовним є нормативно-правовий підхід до дефініції «відходи», що обґрунтовується в юридичній літературі та передбачається у нормативно-правових актах національного законодавства України про відходи, а також у правових актах Європейського Союзу. Так, згідно із Законом України «Про відходи» від 5 березня 1998 року із змінами від 2012 року відходи — це будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворилися у процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення і від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення [6]. Між тим Державний класифікатор відходів ДК 005-1996' розширює їх поняття, включає відходи, які утворені внаслідок природних та техногенних катастроф.

Основними ознаками відходів за національною концепцією є: по-перше, те, що такі речовини, матеріали, предмети не можуть у подальшому використовуватись за місцем утворення чи виявлення. Негативною рисою такої тези можна визнати неможливість подальшої утилізації відходів на певному підприємстві, де вони були утворені чи їх було виявлено. Тобто, в основу такого визначення не включено можливості стимулювання процесу подальшої переробки відходів, що є вагомою перешкодою подальшого розвитку екологічно небезпечного поведінки з відходами; по-друге, важливою ознакою відходів є їх належність відповідним особам, тобто наявність власника, що приймає рішення відносно подальшої діяльності поведінки з відходами. В разі, коли власник невідомий, такі відходи відносять до безхазяйних і їх правовий режим визначається відповідно до законодавства (ст. 12 ЗУ «Про відходи»); по-третє, з огляду на попереднє положення, відходи є об'єктом права власності (розділ II Закону України «Про відходи»); по-четверте, власник повинен позбутися відходів шляхом їх утилізації чи видалення. Незрозумілим залишається механізм практичної реалізації цього положення та меж нормативно-правової регламентації такого питання [4, с. 75].

Таким чином, можна говорити, що визначення поняття «відходи» у чинному законодавстві має достатньо недоліків, і проблема, на нашу думку, полягає не лише у певних конкретних недоробках, а й у дещо однобічному підході до формування всієї системи поведінки з відходами.

Інший підхід до встановлення поняття «відходи» застосовується у так званій Європейській концепції, що визначає відходи як будь-яку речовину чи об'єкт, від якого власник позбавляється, має намір позбутися чи від нього вимагають це зробити [5, с. 151].

Характерною рисою такого визначення терміну «відходи» є чітка ідентифікація власника, при цьому однією із сторін виникнення, зміни чи припинення

правовідносин є безпосередньо власник, в якості якого можуть виступати як окремі фізичні, так і юридичні особи. Таким чином, законодавець вирішує проблему безхазайних відходів і встановлює щодо власників обов'язок видалення. Крім того, постає нагальна необхідність у визначенні чіткого наміру суб'єкта здійснення видалення відходів. Тобто відходи будуть визначатись відходами відповідно до законодавства тоді, коли це вирішить власник.

Ще однією ознакою європейського підходу необхідно назвати концепцію видалення, тобто визначення дій, які необхідно вчинити, щоб матеріали, речовини, предмети стали відходами. Концепція видалення займає центральне місце у визначенні відходів. Вона встановлює можливості подальшого економічного використання матеріалів, що визначає певний кінцевий результат (наприклад, переробка). Речовини, які передбачається видалити або переробляти у специфічний спосіб, є відходами. Однак необхідно звернути увагу, що таке визначення не встановлює обмежень ні по фізичному стану відходів, ні по компонентах навколишнього природного середовища (повітря, вода, ґрунт), куди видаляються відходи [7, с. 70].

Необхідно сказати, що європейський підхід, на нашу думку, має більш чітко визначену схему подальшої реалізації, тобто предмети, речовини, матеріали стають відходами лише в разі наміру власника, його волевиявлення. В свою чергу, намір обумовлений економічними факторами, а саме — потребою компенсувати потенційний ризик спричинення забруднення навколишнього природного середовища чи шкоди здоров'ю або майну людини і реалізується через систему видалення.

Відповідне економічне підґрунтя і є основною відмінністю європейського підходу до визначення відходів від чинного законодавства України.

Таким чином, проаналізувавши стан розвитку та проблеми правозастосовної практики поняття «відходів» відповідно до законодавства ЄС, необхідно підкреслити, що європейській підхід більш цілісний, чіткий та дієвий, незважаючи на певні існуючі недоліки.

Щодо правового режиму поводження з відходами — це система встановлених законодавством правових заходів, норм і правил, що визначають правові засади поводження з відходами з метою попередження негативного впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини

Відповідно до Закону «Про відходи» поводження з відходами — це дії, спрямовані на запобігання утворенню відходів, їх збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізацію, видалення, знешкодження і захоронення, включаючи контроль за цими операціями та нагляд за місцями видалення.[6] Таким чином, правовий режим поводження з відходами включає певні етапи поводження з відходами, які врегульовані нормами права з моменту

їх утворення і до знешкодження, захоронення або утилізації.

Утворення відходів. Відповідно до стаття 31 ЗУ «Про відходи» зазначаються заходи щодо запобігання або зменшення обсягів утворення відходів: з метою запобігання або зменшення обсягів утворення відходів та стимулювання впровадження маловідходних технологій Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні і місцеві органи виконавчої влади в межах своєї компетенції здійснюють: розроблення та впровадження науково обґрунтованих нормативів утворення відходів на одиницю продукції (сировини та енергії), виконання робіт і надання послуг, що регламентують їх кількісний та якісний склад, відповідно до передових технологічних досягнень. А отже, наразі відсутнє положення щодо встановлення лімітів на утворення і розміщення відходів. На сьогоднішній день існує показник загального утворення відходів (далі — Пзув) — критерій обсягу утворення відходів, що розраховується за формулою

$$\text{Пзув} = 5000 \times M1 + 500 \times M2 + 50 \times M3 + 1 \times M4,$$

де M1, M2, M3, M4 — маса в тоннах відходів 1, 2, 3 та 4 класів небезпеки відповідно, утворених за попередній рік.

Відповідно до ст. 17 ЗУ «Про відходи», до обов'язків суб'єктів господарської діяльності у сфері поводження з відходами належить: 1) мати дозвіл на здійснення операцій у сфері поводження з відходами, якщо їхня діяльність призводить до утворення відходів, для яких Пзув перевищує 1000, виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством, щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища відходами; 2) щороку подавати декларацію про відходи за формою та у порядку, встановленими Кабінетом Міністрів України суб'єктами господарської діяльності у сфері поводження з відходами, діяльність яких призводить виключно до утворення відходів, для яких Пзув від 50 до 1000. [6]

Утилізація відходів підприємства. Якщо підприємство не має власних потужностей з утилізації, оброблення чи видалення відходів, то найбільш доцільним буде укладання договорів на відповідні послуги зі спеціалізованим підприємством, яке має ліцензію на провадження господарської діяльності із здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами.

Під час збирання та тимчасового зберігання відходів на території підприємства (до передачі їх спеціалізованому підприємству) необхідно дотримуватись гігієнічних вимог згідно ДСанПіН 2.2.7.029–99 «Гігієнічні вимоги щодо поводження з промисловими відходами та визначення їх класу небезпеки для здоров'я населення», затверджених постановою головного державного санітарного лікаря України від 1 липня 1999 р. № 29. Згідно із зазначеними гігієнічними вимогами кожне промислове підприємство

повинне розробити інструкцію та план заходів щодо збирання і тимчасового зберігання промислових відходів на промислових майданчиках (складських приміщеннях тощо) відповідно I, II та III класів небезпеки. Відходи в місцях їх утворення мають збиратися у тару, призначену для кожного класу небезпеки з дотриманням правил безпеки. Надалі по мірі їх накопичення відходи повинні доставлятися для тимчасового зберігання на промисловий майданчик (цех, ділянка, склад) і зберігатися у відведеному місці для подальшого перевезення на об'єкти утилізації, місця знешкодження або захоронення [8, с. 83].

Збирання відходів. Збирають відходи за допомогою їх вилучення з місць (об'єктів) утворення, сортування (за потреби) за заданими ознаками на однорідні складники та зберігають в спеціалізованих місцях (об'єктах) до забезпечення оброблення, перероблення, утилізації або видалення. Збирати відходи потрібно за видами, марками, класами (категоріями) небезпеки для подальшого визначення найбільш оптимальних напрямів поводження з ними. Змішування відходів, якщо це не передбачено технологічним регламентом, не допустиме.

На сьогоднішній день вагомої актуальності набуло **транскордонне переміщення відходів**. Базельська конвенція 1989 року встановлює механізм попереднього інформування та згоди на експорт, імпорт і транзит небезпечних відходів та заборону будь-якого транскордонного переміщення небезпечних відходів між державами — сторонами конвенції та іншими державами. Україна приєдналась до цієї конвенції та прийняла відповідні нормативні акти. Вивезення та ввезення відходів в Україну здійснюється за дозволами центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища [8, с. 85].

Усі суб'єкти господарської діяльності незалежно від форм власності зобов'язані: здійснювати постійний контроль за станом об'єктів розміщення власних відходів; запобігати утворенню та зменшувати обсяги утворення відходів; визначати склад і властивості відходів, що утворюються; виявляти і вести первинний поточний облік кількості, типу і складу відходів, що утворюються, збираються, перевозяться, зберігаються, обробляються, утилізуються, знешкоджуються та видаляються, і подавати щодо них статистичну звітність у встановленому порядку; отримувати необхідні дозвільні документи при поводженні з відходами; вносити плату за їх розміщення тощо. Розмір плати встановлюється на основі нормативів, що розраховуються на одиницю обсягу утворення відходів, залежно від рівня їх небезпеки та цінності території, на якій вони розміщені.

З метою запобігання або зменшення обсягів утворення відходів та стимулювання впровадження маловідходних технологій Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні і місцеві органи

виконавчої влади в межах своєї компетенції здійснюють: а) розроблення та впровадження науково обґрунтованих нормативів утворення відходів на одиницю продукції (сировини та енергії), виконання робіт і надання послуг, що регламентують їх кількісний та якісний склад, відповідно до передових технологічних досягнень; б) періодичний перегляд встановлених нормативів утворення відходів, спрямований на зменшення їх обсягів, з урахуванням передового вітчизняного і зарубіжного досвіду та економічних можливостей та ін.

В Україні суб'єкти господарювання, у тім числі й ті, кого примусили цього дотримуватися в країнах ЄС, роками не несуть відповідальності за подальшу утилізацію використаної упаковки, в якій міститься їхня продукція. Натомість, як зазначено в пояснювальній записці до одного з проектів закону «Про упаковку та відходи упаковки», весь тягар напрацювання рішень з цих питань і фінансове забезпечення заходів щодо роздільного збирання відходів упаковки перекладено на місцеві бюджети. А оскільки у них немає на це відповідних коштів, зокрема, і на контейнери для сортування, то країна щорічно втрачає вагомий ресурсний потенціал для переробної промисловості. У вигляді паперу і картону — від 1,5 до 1,6 млн. тонн, скла — 1,0 млн. тонн, полімерів — 0,6 млн. тонн тощо. Значна частина цієї цінної сировини потрапляє на майже сім тисяч офіційних сміттєзвалищ, а переважна більшість — на несанкціоновані, стихійні. Вражаючі цифри з відкритих джерел: на вересень 2016 року загальна площа полігонів твердих відходів та стихійних сміттєзвалищ становила приблизно 7% від території України. Тобто десь понад 43 тис. кв. км. В Україні вже накопичено понад 54 млн. куб м відходів і з кожним роком ця цифра лише збільшується. На сьогодні в країні є чотири сміттєспалювальні заводи: у Києві, Дніпрі та Харкові, але працює лише столичний завод «Енергія». Також існує єдиний сміттєпереробний завод у Рівному, але й він частково не працює через колізії у законодавстві. При цьому є державні стратегічні плани щодо будівництва нових сміттєпереробних заводів.

З метою обмеження та запобігання негативному впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини забороняється:

а) визначати місця розміщення підприємств, установок, полігонів, комплексів, сховищ та інших об'єктів поводження з відходами, проектувати та будувати регіональні і міжрегіональні комплекси оброблення, знешкодження, утилізації та видалення відходів, якщо вони не відповідають екологічним та санітарно-гігієнічним вимогам;

б) передавати чи продавати небезпечні відходи громадянам, підприємствам, установам та організаціям, якщо вони не забезпечують утилізації чи видалення цих відходів екологічно безпечним способом;

в) порушувати строки переробки відходів, ввезених в Україну відповідно до встановлених квотами умов;

г) з 1 січня 2018 року захоронення неперероблених (необроблених) побутових відходів.

Заслуговує на увагу праця «Economic assessment of policy measures for the implementation of the Marine Strategy Framework Directive (MSFD). Final report. Contract № 070307/2010/577902/ETU/FI. EC DG Environment. Project number 11601», в якій пропонується економічна оцінка чотирьох категорій політичних заходів, які могли б бути використані для реалізації MSFD: командно — контролюючі інструменти; ринкові інструменти; соціальні інструменти (інформація, підвищення обізнаності) і технічні інструменти. На підставі дослідження розроблено базу даних, яка складається близько із 140 політичних заходів. В результаті дослідження зроблено більш глибокий аналіз для 5 тематичних досліджень; податок на викиди вуглекислого газу з суден (Норвегія), податок на видобуток агрегатів (Великобританія); одноразова система зарядки для збору судових відходів (Балтійське море); схема замкнення площі риболовлі (Шотландія); морський район, що охороняється (Іспанія). Дослідження призводить до деяких висновків, а саме: екологічно значуща мета, ретельне вимірювання результатів, просторово специфічний дизайн, ефективна правова основа і правозастосовний потенціал, використання доходів утилізації, раннє залучення ключових зацікавлених сторін, забезпечення достатнім запасом часу для реалізації [9, с. 35].

Вітчизняне екологічне законодавство знаходиться у процесі гармонізації з європейським, тому найближчим часом слід очікувати суттєвих змін у цьому питанні. У ході дослідження було встановлено, що процес розбудови нормативно-правової бази та імплементація європейського законодавства характеризується проблемними аспектами. Наприклад, в європейській практиці користуються Європейським переліком відходів, який забезпечує однозначність ідентифікації відходів. В Україні у рамках Програми реформування державної статистики на період до 2002 р., була передбачена розробка класифікатора відходів, гармонізованого з Європейським переліком відходів, проте і дотепер проект Класифікатора не впроваджується, напевно, внаслідок недостатності політичної волі. Діючий Класифікатор відходів ДК 005-96 разом з іншими суміжними документами не дає можливості однозначно віднести відходи до того чи іншого класу, що є особливо негативним під час поводження з небезпечними відходами. Взагалі українське законодавство у сфері управління відходами є несистематизованим, деякі документи дублюють або суперечать один одному, понятійний апарат також є неузгодженим, що збільшує ймовірність виникнення порушень в даній сфері [4, с. 80].

Вищезазначені аспекти підкреслюють важливість бухгалтерського обліку повної, достовірної

та неупередженої інформації про відходи і операції з ними. Система нормативно правового регулювання бухгалтерського обліку та внутрішньогосподарського контролю операцій з ними традиційно може бути представлена трьома рівнями — мегарівень (міжнародний), макрорівень (державний) та мікрорівень (підприємства). При цьому положення законодавчих актів вищих рівнів безпосередньо впливають на інструктивно-методичні документи нижчих рівнів.

Щодо спроб врегулювання цього питання, 8 листопада 2017 року Кабінет Міністрів України схвалив Національну стратегію поводження з відходами до 2030 року. Основним її пріоритетним напрямом визначено запровадження принципів циклічної економіки та РВВ (розширеної відповідальності виробника). Цей європейський досвід, що заохочує бізнес до мінімізації утворення відходів та зацікавленості в їхній переробці, працює у 26 країнах ЄС. «Компанії — члени Асоціації, — йдеться у відкритому листі European Business Association (EBA), — позитивно оцінюють та підтримують зусилля Кабінету Міністрів України у формуванні законодавчої та нормативно-правової бази у сфері поводження з відходами відповідно до європейських стандартів, та сподіваються, що РВВ, яка базується на роздільному зборі ТПВ, і надалі буде визначена у Стратегії як головний метод поводження з побутовими відходами в Україні.

Після прийняття стратегії Міністерство енергетики та захисту довкілля запропонує на розгляд парламенту секторальні законопроекти за видами відходів, в тому числі закон про поводження з небезпечними відходами. Стратегія передбачає зниження рівня захоронення побутових відходів з 95% до 30% і мінімізацію загального обсягу відходів, що підлягають захороненню, з 50% до 35%. При поводженні з побутовими відходами пропонується впровадити роздільне збирання, визначити оптимальні райони для розміщення регіональних сміттєперевантажувальних станцій, сортувальних ліній, сміттєпереробних заводів і полігонів, для чого потрібне будівництво такої мережі за гроші місцевого самоврядування. Для промислових відходів будуть створені фонди, операторами яких стануть облдержадміністрації, а наповнювачами — підприємства, які не мають екологічно безпечних технологій утилізації.

Досягти цього, звичайно, неможливо за відсутності ефективної системи сортування всього побутового сміття. За видами матеріалів, для повторного використання або переробки, для захоронення та як небезпечних. Це відповідає вимогам двох директив ЄС — 1999/31/ЄС та 2008/98/ЄС, які врегульовують поводження зі сміттям у країнах Європейського Союзу. В останньому документі прямо йдеться про обов'язкову практику в країнах ЄС щодо сортування та використання, зокрема, відходів пакувальної тари — шляхом реалізації принципу РВВ — «розширеної відповідальності виробника».

Висновки. Таким чином, проаналізувавши стан розвитку відносин, які виникають у сфері поводження з відходами, та проблеми правозастосовної практики, необхідно підкреслити, що європейській підхід більш цілісний, чіткий та дієвий, незважаючи на певні існуючі недоліки. Європейське розуміння поняття «відходи», на нашу думку, має економічно-компенсаційний характер і спрямоване на здійснення обов'язку видалення відходів чітко визначеним суб'єктом-власником з метою компенсації факту створення відходів та спричинення ними можливих негативних наслідків.

В свою чергу, підходи до визначення поняття відходів, що закріплюються в українському законодавстві, більш розрізнені, не дають чіткого визначення відходів, крім того, в певній мірі запозичують основні положення європейського підходу, компліюючи його з національними особливостями не кращим чином. Однак такий підхід є найбільш сприятливим,

на нашу думку, для українського законодавства про відходи, а саме створення цілісної дієвої системи, яка б органічно поєднувала національні особливості щодо вирішення питання відходів із досвідом інших країн щодо вирішення проблеми відходів.

З урахуванням певних взаємозв'язків різних концепцій у національному та європейському законодавстві доцільно запропонувати концептуальне визначення поняття відходів як будь-яких матеріалів, предметів, речовин, що утворюються внаслідок людської діяльності, функціонування інших біологічних істот, природних та техногенних ситуацій, які не мають свого подальшого використання за місцем їх утворення, мають власника, який повинен усіма можливими засобами запобігти їх утворенню, або ж позбутися їх у встановленому законом порядку шляхом утилізації, видалення чи переробки з метою забезпечення охорони навколишнього природного середовища та захисту життя і здоров'я людей.

Література

1. Братчиков В. Г. Управление отходами производства и средства его обеспечения / Братчиков В. Г., Рудой Ю. С., Моторин Е. М. К.: Знание, 1998. 12 с.
2. Виговська Г. П. Концепція загальнодержавної програми поводження з відходами (проект) / Г. П. Виговська, В. С. Міщенко, В. Б. Жуховіцький // Економіст. № 1. 2012. URL: <http://uaekonomist.com/13-konceptsa-zagalnoderzhavnoyi-programi-povodzhennya-z-vdhodami.html>
3. Железняк Н. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу / Н. Железняк // Право України. № 11. 2004. С. 140–142.
4. Гетьман А. П. Проблемы сближения законодательства Украины об обращении с отходами с принципами и стандартами Европейского Союза / А. П. Гетьман, В. И. Лозо // Проблем законності: акад. зб. наук. пр. // відп. ред В. Я. Тацій; редкол. В. Тацій [та ін.]. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. Вип. 114. С. 71–82.
5. Корнякова Н. Поняття відходів за законодавством України і Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз / Н. Корнякова // Право України. 2004. № 5. С. 149–153.
6. Закон України «Про відходи» від 05.03.1998 р. № 187/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80>
7. Проблеми адаптації екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу в сфері поводження з відходами / Ю. І. Самійленко, О. М. Готун // Законодавство України: проблеми вдосконалення: Збірник наукових праць. Вип. 7. 2001. С. 64–78.
8. Ричко О. Нормативно-правове регулювання поводження з відходами та його особливості // Юридичний журнал. 2008. № 6. С. 82–86.
9. Вепренцев И. В. Европейский поход к отходам / И. В. Вепренцев // Твердые бытовые отходы: Науч.-практ. журн. 2006. № 10. С. 34–36.

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА»

Збірник наукових статей

№ 15 (77)

2 том

Голова редакційної колегії — д.е.н., професор *Камінська Т.Г.*

Київ 2019

Видано в авторській редакції

Засновник / Видавець ТОВ «Фінансова Рада України»

Адреса: Україна, м. Київ, вул. Павлівська, 22, оф. 12

Контактний телефон: +38 (067) 401-8435

E-mail: editor@inter-nauka.com

www.inter-nauka.com

Підписано до друку 28.11.2019. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS.

Умовно-друкованих аркушів 13,02. Тираж 100.

Замовлення № 398. Ціна договірна.

Надруковано з готового оригінал-макету.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до державного реєстру видавців, виготівників і

розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 2458 від 30.03.2006 р.